

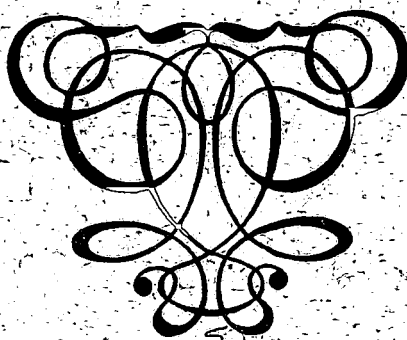
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Georg Andrén, Till den moderna parlamentarismens formlära. —
Gunnar Swensson, De norska formandskapslagarna av år 1837. —
Översikter och meddelanden i Voteringsordningen i riksdagen.
Svensk författning inför utlandet. Den franska valreformen. Spaniens
författning. Av *B. Hjalqvist*. — Sockerfrågan under 1932. Av *Nils
Malmfors*. — Lönestatistiken. *Econometric Society*. Av *S. D. Wicksell*.
— Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond. — **Litteratur-**
granskningar: Edvard Thermanius, Svensk Bondepolitik, Memoarer
och Brev från ståndtidens slut och lantmannapartiets tidigare år, samlade
och med inledning och förklaringar utgivna. Anm. av *H. Rosen-*
gren. — Betänkande med förslag angående vissa ändringar i riksdagens
arbetsformer m. m., avgivet den 31 oktober 1931 av den utav Kungl.
Maj:t den 28 augusti 1930 för utredning i ämnet tillsatta kommittén.
Anm. av *Gunnar Hesselén*. — Johan Akérman, Ekonomiskt framåtskridande
och ekonomiska kriser. Anm. av *Jörgen Pedersen*. — **Berättelse** över
Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet år 1931.

ÅRG. 35

MARS 1932

HÄFT. I

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLÉÉRUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämval annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och biblioteksamanuens BENGT. HJELMQVIST (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr. år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr. ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund».

♦ *Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.*

Lund i december 1931.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie öfver socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåneområdet. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvittor 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis. 1925. Pris kr. 6:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT RÖHTLIEB: Johan Fischerström. En studie i upplysningstidens tankeliv. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORÉ ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tankande. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. En rättshistorisk undersökning. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF ÖLSSÖN: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom Axel Brusewitz. 1930. Pris kr. 12:—.

TILL DEN MODERNA PARLAMENTARISMENS FORMLÄRA

NÅGRA ANTECKNINGAR¹

AV PROFESSOR GEORG ANDRÉN, GÖTEBORG

Historiskt har parlamentarismen vuxit fram som en i aristokratins eller demokratins intresse företagen reaktion mot den personliga konungamakten. Då man icke kunde vänta eller fördrå, att konungens personliga politik skulle skifta med majoriteterna i parlamentet, återstod blott att reducera eller eliminera monarkiens personliga inflytande. Där — såsom i England — reduktionen först företogs i aristokratins intresse, har en demokratisk tidsriktning sedan justerat denna parlamentarism, dels genom att utvidga rösträtten till underhuset, dels genom att reducera även överhusets makt. Parlamentarismen är i våra dagar, åtminstone formellt, överallt en demokratisk parlamentarism.

Den makt, som konungen sålunda förlorade, kunde överflyttas på olika organ. Den kunde först och främst övertagas av konungens rådgivare, av ministären, såsom fallet varit i England. Från engelsk statsrätt känna vi också begreppet »kronan», detta begrepp, som omfattar alla de olika krafter, som utöva alla de olika befogenheter, som enligt gammal och icke upphävd rätt tillhöra konungen. Då den »konventionella myt», som kronan egentligen är, främst betyder kabinettet, så har den engelska exekutivmakten verkligen lyckats behålla sin gamla makt. En överflyttning har blott skett från konungen till hans rådgivare. Parlamentet har nöjt sig med detta, sedan rådgivarna blivit utsedda ur de kretsar, som ägt parlamentsmajoritetens förtroende och tillvaratagit dess intressen.

Där rådgivarna icke parlamentariserats, icke blivit utsedda efter parlamentets önskemål, har maktöverflyttningen lätt fått en annan riktning. Riksdagen har själv övertagit den makt, vars utövning

¹ Denna uppsats utgöres av ett brottstycke ur en föreläsningsserie, hållen vid Göteborgs Högskola höstterminen 1930.

den icke velat se i konungens händer. Parlamentets misstro har m. a. o. icke bara gällt konungen utan också hans rådgivare. Denna utvecklingslinje är oss väl bekant, framför allt från frihetstiden men också från våra egna dagar. Så får man vad man icke utan rätt kallat en »regerande riksdag». En dylik maktfullkomlig riksdag nöjer sig emellertid som regel icke med detta. Den vill — förr eller senare — att den oundvikliga rest av exekutivmakt, som alltid måste finnas, skall utövas av dess egna förtroendemän. Medan man sålunda i England först parlamentariserat konungens råd och sedan låtit detta behålla konungarnas forna makt, har man i andra länder först parlamentariserat konungens befogenheter för att först därefter parlamentariserat hans rådgivare. I det förra fallet har man fått en relativt stark regeringsmakt; i det senare åter en svag sådan.

Avgörande för parlamentarismens begrepp är emellertid icke, att exekutivmakten är svag eller stark. Avgörande är, att den är parlamentariserad. Denna parlamentarisering kan komma till uttryck i olika former och ha garantier av olika slag. Det är några av dessa former och garantier, sådana de framför allt ha gestaltats i Europas moderna författningar, som nedanstående anteckningar avse att belysa.

Ju mer man fördjupar sig i ett studium av parlamentarismens olika former i olika länder, desto tydligare blir det, hur svårt det är att uppdraga fasta gränser och ange bestämda kännetecken; de politiska artbegreppen visa kanske över huvud taget en viss tendens att upplösa sig vid ett mera ingående studium, liksom fallet lär vara med de biologiska. Parlamentarismen upplöser sig lätt nog i ett flertal parlamentarismer, var och en med sina utmärkande drag. Begreppet kan innebära en regerande riksdag, med en exekutivmakt, som förlorat sista resten av sin självständighet, som väljes av parlamentet, som i hysantinsk underdånighet noga måste följa vindkasten i detta och vars fortsatta tillvaro i varje stund beror av dess vilja. Man brukar stundom begagna begreppen »kongressionalism» eller »regerande riksdag» om dylika styrelsesätt. Men parlamentarismens begrepp användes också om statsskick med parlamentet i djupaste vanmakt, med en exekutivmakt, som hämtat sitt mandat från folket i val — låt vara med parlamentsvalen som för-

medlare — och som suveränt kan dirigera parlamentets »vilja» — eller negligera den, om den ej sammanfaller med folkets eller kabinettets. Parlamentet har här nedsjunkit till en tämligen ineffektiv kontrollapparat och det kan ju då synas skäligen olämpligt att låta parlamentet låna sitt namn till denna styrelseform. Ej sällan användes emellertid ordet »kabinettsparlamentarism» som etikett på dylika statsskick.

Men om sålunda parlamentarismen själv är en synnerligen elastisk och växlande företeelse, så följer därav att det icke är lätt att fixera parlamentarismens begrepp i en klar, och bestämd definition. Ett är säkert: den vidgade erfarenhet, som den sista tiden givit om parlamentarismen, måste man möta med ett vidgat begrepp. Statsvetenskapliga författare ha presenterat en ganska brokig provkarta på olika definitioner, ofta gjorda på grundvalen av en alltför begränsad erfarenhet, ej sällan desutom besmittade av vissa föreställningar om en *ideal* parlamentarism, i andra fall dikterade av en tydlig strävan att framställa parlamentarismen i sämsta möjliga dager. Det vetenskapliga syftet har sålunda än fördunklats av för litet empiri, än av för mycket politik. Även grundlagsskrivarna ha dragits med stora svårigheter, när det gällt att i skrivna författningar formulera parlamentarismen som rättsbegrepp och garantera en arbetsduglig parlamentarism. Kravet på ett parlamentariskt styrelsesätt har varit lätt att framställa; det har ej varit lika lätt att realisera. Principens seger har ofta betytt de största svårigheternas begynnelse.

De franska konstitutionsskrivarna av 1875 nöjde sig med formeln, att »ministrarna äro solidariskt ansvariga inför kamrarna för regeringens allmänna politik och individuellt för sina personliga handlingar» (lag av den 25 febr. 1875, art. 6). Liknande bestämmelser återfinnas emellertid stundom i författningar, som *ej* haft till syfte att grundlägga ett parlamentariskt styrelsesätt. I sin allmänna och obestämda form hade stadgandet lätt nog kunnat bliva en död bokstav eller en *lex imperfecta*, om ej andra rättsregler eller de politiska förhållandena bjudit parlamentarismen de garantier, som denna bestämmelse ej ger. En annan formel använder Portugals republikanska författning av 1911, då den i art. 6 föreskriver, att den lagstiftande makten och den utövande makten skola »harmonisera med varandra». Även denna bestämmelse gör emellertid ej

parlamentarismen till ett juridiskt ofrånkomligt institut. Den uttalar ett politiskt önskemål och pekar på ett väsentligt drag hos parlamentarismen; den skapar emellertid ej nödiga juridiska garantier för densamma och löser inga av de svåra problem, som det parlamentariska systemets genomförande lätt ställer.

Revolutionsåren efter världskriget skulle i skilda länder aktualisera problemet att i skrivna författningar legitimera och garantera ett parlamentariskt styrelsesätt och göra parlamentarismen till ett säkert verkande rättsinstitut. I de länder, där parlamentarismen icke kommit som slutresultat av en djupgående inre förvandling av statsskicket, där den icke framgått av en fortgående evolution, kunde man icke nöja sig med allmänna formler om att ministrarna skulle vara ansvariga inför parlamentet och äga dess förtroende eller att de skulle harmoniera med detta. Man sökte i skrivna författningar vinna en säker förankring av det parlamentariska styrelsesättet genom att skapa en procedur, en rättsteknik, som tillät parlamentet att självt konstatera, när harmonien var störd och när förtroendet var förverkat, med ofrånkomliga konsekvenser för ministären: upplösning av regeringen eller event. upplösning av parlamentet.

Denna strävan att förankra parlamentarismen i den skrivna rätten säger oss ingenting om parlamentarismens rättsliga karaktär. Den vittnar om en viss misstro till de politiska krafternas förmåga att bära upp ett parlamentariskt styrelsesätt och skvallrar därför ofta om en viss svaghet hos detta. Om paragraferna göras alltför stränga och oelastiska, kunna de försvåra parlamentarismens fungerande. Vad som var tänkt som förankringar för statsskicket kan tynga densamma och hindra dess fria fungerande. England har icke haft bruk för en rättslig reglering av sin parlamentarism, icke heller det moderna Sverige, Norge eller Danmark. De svenska grundlagskrivarna efter Karl XII:s död och de revolutionära författningsförfattarna efter världskriget däremot kände sig stå inför en mera oklar politisk situation och skyndade sig att rättsligt omgärda det nya statsskicket. De bestämmelser åter, med vars hjälp man sökt garantera ett parlamentariskt styrelsesätt, äro mera intressanta. De visa oss, vad man på olika håll och under olika tider uppfattat som det väsentliga i det parlamentariska statsskicket's mekanik.

Parlamentarismens väsentliga kännemärke, dess essentialia, för att tala med en skolastisk terminologi, är en politisk överensstämmelse, en politisk harmoni, och ett därpå grundat politiskt förtroende mellan regering och parlament. I olika formuleringar understryka olika moderna författningar detta väsentliga drag i all parlamentarism. Vid sidan av detta det parlamentariska styrelsesättets essentialia spelar, såsom förut framhållits, maktfördelningen mellan regering och parlament en underordnad roll; det finns svaga liksom det finns starka parlamentariska regeringar. Däremot är det icke likgiltigt, vilken part det är, som spelar den politiskt riktningsgivande rollen. Om det är regeringen, som — genom korrupcion eller på annat sätt, såsom fallet har varit i 1700-talets England och i det moderna Spanien — bestämmer parlamentets sammansättning och politiska färg, så kan man visserligen uppnå en fulländad politisk harmoni mellan regering och riksdag. Det torde emellertid vara orimligt att låna parlamentets namn åt ett statsskick, där parlamentet spelar denna passiva roll, där det är kabinettet, som bestämmer parlamentets majoritet, och icke denna majoritet, som utpekar kabinettet. På sin höjd kan man här tala om en skenbar eller en fiktiv eller en falsk parlamentarism. Parlamentarism i ordets egentliga bemärkelse kan endast anses föreligga, när parlamentsvalen och parlamentet anger den politiska grundriktning, som blir utslagsgivande även för regeringens sammansättning och politik.

För att upprätthålla denna väsentliga politiska överensstämmelse mellan regering och parlament känna olika stater olika institut. Parlamentet kan på olika sätt göra sitt inflytande gällande. Det kan ske 1) genom parlamentets möjligheter att *avlägsna* en ministär, som icke längre äger parlamentsmajoritetens förtroende eller icke motsvarar dess politiska åskådning och program. 2) Det kan ske genom parlamentsmajoritetens förmåga att öva ett avgörande inflytande vid en ny ministärs *tillkomst*. 3) Den fordrade harmonien mellan ministär och parlament kan få en ny garanti, om *det parlamentariska inslaget* genom rätt eller praxis spelar en dominerande roll inom ministären. Dessa olika inflytelser från parlamentet på ministären kunna dessutom utövas på olika sätt. Den konstitutionella rätten visar en brokig provkarta av olika tvåkam-

marsystem med en växlande fördelning av möjligheterna för de olika kamrarna att påverka ministären, av olika interpellations- och dagordningsinstitut o. s. v. I vissa länder har vidare ministären möjligheter att genom vädjan till valmanskåren lösa uppkommande konflikter med parlamentet och på detta sätt återställa en rubbad harmoni mellan parlamentets och ministärens politiska program. Det parlamentariska styrelsesättets mekanism kan med andra ord vara konstruerad på många olika sätt. Härtill kommer, att de realpolitiska förutsättningarna för mekanismens fungerande kunna vara ytterst växlande i olika länder. Endast ett ringa antal av dessa problem kunna i denna summariska översikt beröras.

Det är sålunda mycket naturligt, att parlamentarismen icke i två länder visar samma kynne och karaktär. En mera primitiv parlamentarism nöjer sig med att garantera parlamentet en viss medbestämmanderätt vid valet av furstens rådgivare. Redan under medeltiden gävo vissa privilegiebrev ständerna i Aragonien, Ungarn, Siebenbürgen och vissa tyska territorier rätt att påverka eller bestämman furstarnas val av rådgivare. I dessa länder, liksom senare även i andra stater, stannade dock dylika krav och medgivanden ofta på papperet. Av större intresse för oss är, att vårt lands ridderskap och adel redan 1660 framställde krav på jus approbandi och improbandi vid val av regeringsherrar och att det s. k. additamentet av samma år i p. 3 stadgade, att om under konungens omynlighet någon av de höga riksämbetsmännen avginge med döden, efterträdare skulle »väljas och tillsättas — — — med ständernas kommunikation och antagne betänkande». I direkt fortsättning på denna linje låg bestämmelsen i R.F. 1719 § 12, vilken upprepas i R.F. 1720 § 12, som gav ständerna rätt att till varje ledigt riksrådsämbete uppsätta ett förslag på tre personer, som »prövas vara värdige, tjänlige och nyttige sådane höga riksens ämbeten att bekläda». Att man sedan ytterligare inskränkte konungens möjligheter att träffa ett val efter egen vilja skall här blott i förbigående anmärkas.

I de nu nämnda fallen har man sökt garantera överensstämmelsen mellan parlament och regering genom att tillförsäkra det förra ett bestämt inflytande vid ministerposternas *besättande*. Den harmoni, som sålunda åvägbringas, kan emellertid lätt nog rubbas. Ett senare parlament kan se sig stå inför en rådsuppsättning, med

vilken det har litet eller intet gemensamt. Med hjälp av en juridisk ministeransvarighet sökte man rädda sig ur de konflikter, som sålunda kunde uppstå mellan parlament och regering. Vi känna engelsmännens impeachment, som ända in på 1700-talet missbrukades för politiska ändamål, ehuru det egentligen var fråga om att utkräva ett juridiskt ansvar. Icke så få ministrar ha med höga straff fått sota — icke för brott mot lagarna utan för brottet att ha förlorat parlamentets förtroende. Även från svensk historia äro statsprocesser kända, där det politiska innehållet varit mera framträdande än det juridiska. Ända till 1854 sökte de svenska ständerna gång efter annan — men alltid förgäves — att i det juridiska ansvarsutkrävandets former avlägsna misshagliga statsråd, detta framför allt därför, att 1809 års författning gjort det lättare för ständerna att genom sitt K.U. taga initiativet till ett riksrättsåtal än att enligt R.F. § 107 uttrycka en önskan, att konungen av politiska skäl måtte ur statsrådet avlägsna personer, som förlorat ständernas förtroende. Efter några decennier skulle de svenska ständerna finna, att bägge vägarna voro ungefär lika oframkomliga. Den *juridiska* ansvarigheten var ett föga användbart vapen, ty dels är det icke vanligt, att svenska ämbetsmän medvetet begå de brott mot lagarna, som voro förutsättning för fällande dom, dels utgjorde domstolens, riksrättens, byråkratiska sammansättning en viss garanti för att oppositionens synpunkter icke skulle vinna något större gehör inom densamma. I yttersta fall skulle domarnas avsättlighet från de höga ämbetsmannaposter, som fört dem in i riksrätten, ha kunnat påverka domstolen till de anklagades förmån: Den *politiska* ansvarigheten var icke heller effektiv, ty dels kunde riksdagen för konungen endast uttala en önskan, vid vilken konungen endast fäste det avseende han själv fann lämpligt, dels var det mycket svårt att samla de olika stånden till ett enhetligt uppträdande i denna sak. R.F. § 107 har heller aldrig använts efter sin ordalydelse.

I själva verket hade redan frihetstiden utvecklat mera bekväma metoder för avlägsnande av misshagliga rådsherrar. Uppgiften var icke lätt, ty rådsherrarna voro i princip oavsättliga liksom andra ämbetsmän och domare. För deras avlägsnande skulle m. a. o. krävas rannsaking och dom. R.O. § 13 lät emellertid riksrådets ansvar icke blott gälla förseelser mot vissa lagar utan också deras

sätt att tillvarataga »rikets sannfärdige nytta». Den ständerkommission (event. Sekreta utskottet), som skulle avdöma målet, kunde knappast heller misstänkas för större objektivitet. Utan större bekymmer om denna inleddes också 1739 en praxis, enligt vilken riksråden kunde »licentieras», d. v. s. sättas ur funktion med bibehållen rådsvärdighet och dessutom med en icke oväsentlig pension. Att man i viss mån simulerade en juridisk procedur, när det blott var fråga om ständernas förtroende, visar systemets ofullkomlighet och brist på inre logik. Ansatser till reformer saknades dock ej på denna punkt. Att ett rådsskifte nu kunde ske utan tillgripande av de hårda straff för mer eller mindre förmenta statsförbrytelser, som ofta utmärkte den äldre och samtida statsprocessen, betecknar givetvis ett framsteg, ett närmande till parlamentarismens modernt humana metoder för ministrars avlägsnande.

Den dåtida engelska parlamentarismen lämnade konungen i okvald besittning av rätten att tillsätta ministrar men skulle så småningom tillförsäkra sig möjligheten att *avsätta* dem. Med politisk skarpblick har det engelska parlamentet här valt den värdefullare befogenheten. Ingenting hindrade nämligen parlamentet att göra exekutionen snabb och kort med en misshaglig ministär. Varje ministerkandidat hade sålunda från början fullgod anledning att allvarligt överväga sina parlamentariska möjligheter, innan han gav sig i kast med en uppgift, som icke kunde lösas utan parlamentets välvilja. När Georg II av England 1746 sökte uppsätta en kunglig, oparlamentarisk ministär, så kunde samtidens pedantiska skämtare räkna ut, att den lyckats bestå i 2 dygn, 7 minuter och 11 sekunder. Av parlamentets makt över ministärernas avgång följde sålunda också en makt över deras tillsättning.

Den praxis, som sålunda utvecklats i England, har även utvecklats sig i de parlamentariska statsskick, som framgått utan revolutionära störningar ur en äldre konstitutionalism. Vi möta den sålunda i de nordiska länderna, i Belgien och Nederländerna. Av intresse är att se, att Polen redan så tidigt som 1791 i en skriven författning stadgade, att konungen måste avskeda en minister, om båda kamrarna med $\frac{2}{3}$ majoritet begärde det.¹ Här föreligger alltså

¹ Även vissa moderna författningar låta ministrarnas skyldighet att avgå först inträda efter misstroendevotum, antaget med kvalificerad majoritet, så fram-

en rent politisk procedur för ministrarnas avlägsnande fullt utbildad.

Se vi till senare tiders skrivna författningar av klart parlamentarisk innebörd, kan i förbigående märkas, att Venezuelas republikanska författning av 1873 ålade ministrarna att avgå efter ett klanderuttalande från representationens sida och att Turkiets författning av 1876 — ett diplomatiskt aktstycke, tillkommet för att tillfredsställa vissa europeiska makters reformkrav — stannade för alternativet, att antingen ministären eller kammaren skulle upplösas, om en eljest olöslig konflikt uppstod mellan de båda i en lagfråga. Större intresse än dessa mer eller mindre kulissartade pappersförfattningar, som väsentligen haft till uppgift att tjäna som vacker skylt för växlände diktaturer, erbjuda naturligtvis de grundlagar, vari efterkrigsårens nya demokratier ha inskrivit det parlamentariska styrelsesättet, framför allt de nya tyska författningarna samt Finlands, Polens och Tjeckoslovariens författningar.

I olika formuleringar kräva dessa författningar samförstånd mellan regering och parlament. Redan i Finlands grundlag av 1917 stadgades sålunda, att styrelsens ledamöter skulle äga lantdagens förtroende, och ett liknande stadgande möter oss i Finlands nu gällande regeringsform av 1919 (§ 36). Riksdagsordningen av 1928 ger Finlands parlament möjligheter att med hjälp av interpellations- och dagordningsinstitutet utkräva det ansvar, som regeringsformen mera in abstracto fastslagit (R.O. §§ 36, 37; R.F. § 43). Parlamentets inflytande över regeringen ligger alltså väsentligen i dess möjligheter att framtvunga ministärens avgång.

Detsamma gäller t. ex. om den tyska riksförfattningen av 1919 och Tjeckoslovariens författning av 1920. Av den förra kräves, att rikskanslern och de övriga riksministrarna måste äga riksdagens

för allt de forna hansestäderna (författningarna för Bremen, art. 53, för Hamburg, art. 36, för Lübeck, art. 14). Ehuru man med dylika bestämmelser lätt nog skulle kunna göra stadgandet i tyska riksförfattningen, art. 17: 1 »Die Landesregierung bedarf des Vertrauens der Volksvertretung» tämligen betydelselöst, finner t. ex. F. Poetzsch-Hefter: Handkommentar der Reichsverfassung, dylika bestämmelser om kvalificerad majoritet »zulässig» (kommentar till art. 17). Hansestädernas författningar avse framför allt att garantera, att en majoritet av parlamentets lagliga, fulla medlemsantal står bakom ett misstroendevotum och kunna därför icke anses kränka riksförfattningens föreskrift. Jfr Litauens förf. 1928 § 60, som kräver $\frac{2}{3}$ majoritet för effektivt misstroendevotum.

förtroende, och det tillägges, att de äro skyldiga att avgå, när riksdagen genom *uttryckligt* beslut undandraget dem sitt förtroende (art. 54). På samma sätt äga de tyska ländernas parlament framtvunga ministärernas demission; även i vissa av dessa författningar är det stadgat, att endast ett *uttryckligt* konstaterande av parlamentets misstroende förpliktat regeringen. Detta är fallet t. ex. — utom i Tyska riket — i Preussen (art. 57), Sachsen (art. 27), Hessen (art. 38), Mecklenburg-Schwerin (art. 53), Mecklenburg-Strelitz (art. 16), Österrike (författningen 1920, art. 74). Ett nederlag i en politisk sakfråga behöver alltså i dessa länder icke framkalla en ministerkris, om icke ministern eller ministären själv gjort saken till kabinetsfråga, eller parlamentet å sin sida i sammanhang med sitt beslut uttryckligt uttalat sitt misstroende mot regeringen. Icke ens om parlamentet vägrar att giva regeringen ett begärt förtroendevotum, anses den uttryckliga misstroendeförklaring föreligga, som måste föranleda ministärens avgång. Bestämmelser av denna art tillåta parlamentet att bibehålla en ministär, av vilken det kanhända väntar sig lösningen av betydelsefulla frågor, även om parlamentet i vissa andra frågor av sakliga skäl anser sig böra hävda en annan mening än regeringen. Detta är givetvis en förmån. Systemet tillåter emellertid också parlamentspartierna en nästan systematisk diskreditering av regeringen och dess parti. I fråga efter fråga kan parlamentet hävda en annan politik än regeringen, gång efter annan kan parlamentet vägra regeringen sitt förtroende och på detta sätt kan regeringens och regeringsmaktens auktoritet allt mer undergrävas — ända till dess att ministären själv griper initiativet och bestämt förklarar, såsom en gång skett i vårt land, att det är bättre, att denna regering faller än att regeringsmakten förfaller. Utom denna möjlighet att framtvunga ministärens avgång äga vissa stater dessutom möjligheter att på ena eller andra sättet öva inflytande vid en ny ministärs tillkomst. I några länder utses sålunda hela ministären helt enkelt genom val av parlamentet, t. ex. Schweiz (förf. 1874, art. 96), Österrike (förf. 1920, art. 70), Mecklenburg-Schwerin (art. 53), Thüringen (art. 35), Anhalt (art. 28), Lippe (art. 26), Oldenburg (art. 40 — övriga ministrar dock på ministerpresidentens förslag). I Mecklenburg-Strelitz utses ministrarna av lantdagens talman (art. 24). I andra länder utgår endast minister-

presidenten ur parlamentets val; detta är t. ex. fallet i Preussen (art. 45), Sachsen (art. 26), Hessen (art. 37), Irländska fristaten (art. 53 — övriga ministrar utses här av ministerpresidenten men måste godkännas av parlamentets underhus).

I icke så få moderna parlamentariska författningar har parlamentet alltså icke blott garanterad rätt att framtvinga ministärernas avgång utan också att öva inflytande vid deras tillkomst. Detta sistnämnda inflytande har visserligen vissa motsvarigheter i äldre parlamentariska statskick, men har där ofta en extra-legal karaktär, är m. a. o. icke reglerat i författningen. I England t. ex. har som regel det största regeringspartiets ledare anlitats som ministärbildare (obs. dock de motsatta precedensfallen från dec. 1852 och aug. 1931); i Frankrike tillkommer en ny ministär, sedan presidenten konfererat med talmännen och partiledarna, och en liknande procedur föregår numera regelbundet en svensk ministärbildning. Ett regeringsskifte i Tyska riket föregås likaledes av långvariga förhandlingar, framför allt mellan de olika riksdagsfraktioner, vilkas medverkan man väntar i den nya ministären. Där partierna äro flera — och möjligheterna till parlamentariska kombinationer därför också som regel flera — får statschefen lätt nog ökad makt att göra en personlig vilja gällande. Detsamma kan bli fallet, om det tillämnade eller fungerande regeringspartiet saknar en av partiet klart utpekad ledare, såsom vissa tillfällen i Englands författningshistoria givit vid handen.

Betecknande för det parlamentariska styrelsesättet är emellertid icke bara de parlamentariska anledningarna till ministärernas fall och parlamentets inflytande vid en ny ministärs bildande utan också *ministärernas parlamentariska sammansättning*. Även detta kriterium framgår naturligt ur parlamentarismens krav på politisk samstämmighet mellan parlament och ministär. Vilka skola väl bättre än parlamentarikerna själva kunna upprätthålla ministärens samförstånd med parlamentets majoritet? Vilka skola bättre än denna majoritets ledare kunna behärska parlamentet? Skulle icke denna uppgift bliva alltför svår för dem, som endast genom hörsägner eller genom pressen känna den parlamentariska miljön och stämningar och strömningar därinom? En av hörnstenarna för den engelska parlamentarismen är också principen, att ministären och

framför allt kabinettet skola bestå av parlamentets ledare. Principen har fått vidkännas några undantag — Gladstone stod sålunda utanför parlamentet i över 6 månader 1845—6, ehuru han samtidigt innehade kolonialministrarnas betydelsefulla post, Macaulay var åren 1846—7 i nära 9 månader medlem av Russells kabinett utan mandat i parlamentet och under världskriget hände det i flera fall, att viktiga ministerposter innehades av icke-parlamentariska fackmän. I engelska dominions, där man i skrivna författningar sökt fixera det engelska statsskickets principer, har man ej sällan gjort ministrarnas medlemskap i parlamentet till ett oeftergivligt rättskrav. Detta är t. ex. fallet i Natals författning av 1893, Australiens av 1900, Sydafrikas av 1909. En liknande bestämmelse möter oss också i den irländska fristatens författning av 1922 (art. 52). I parlamentariska statsskick kan man emellertid någon gång — såsom rester av äldre tiders maktdelningsåskådningar — möta rent motsatta bestämmelser. I Norge ägde sålunda statsråden icke tillträde till stortingets förhandlingar förrän 1884 och fortfarande uppträda de i stortinget icke som medlemmar av detta utan såsom medlemmar av ministären, alltså utan rätt att delta i voteringarna (Grl. §§ 62, 74). Mera anmärkningsvärt är måhända, att vissa nya författningar utestängt ministrarna från parlamentet. Detta är t. ex. fallet i Oldenburg (art. 40: 4), Anhalt (art. 29) och Lippe (art. 27). Bortsett från dylika det parlamentariska statsskickets anomalier är det en genomgående regel, att parlamentariska ministärer inrymma ett mycket starkt parlamentariskt inslag, detta icke bara i länder, där författningen uttryckligen kräver det, utan även i andra. Att det främst är partiernas ledare, som därvid komma i fråga, är ju icke överraskande. Mera anmärkningsvärt är i själva verket, att på vissa håll partiledarna visat tendenser att hålla sig utanför ministrärerna för att i en mera självständig och fri — man frestas nästan säga: ansvarsfri — ställning driva partiets program och propaganda. Att en dylik ordning icke alltid stärker regeringens auktoritet, knappast heller parlamentets förtroende för ministären, torde ligga i öppen dag.

När den harmoni mellan regering och parlament, som parlamentarismen fordrar, blivit störd, återställes överensstämmelsen normalt genom ministerskifte. En upplösning av parlamentet kan

emellertid understundom göra samma tjänst för harmoniens återupprättande som en upplösning av ministären. Det är i ljuset av denna funktion, som man får bedöma upplösningsinstitutets betydelse i det parlamentariska statsskicket. I de länder, där man av tradition eller på grund av princip har en stark regeringsmakt, har man också bevarat regeringens möjligheter att besvara ett parlamentariskt misstroendevotum med en upplösning av parlamentet. Från demokratiska synpunkter finns ju intet att invända mot ett dylikt upplösningsinstitut. Det är ju folket självt, som uppkallas att genom valmanskåren fungera som prisdömare i en konflikt mellan folkets representanter i regeringen och dess representanter i parlamentet. Den engelska parlamentarismen har också bibehållit sitt upplösningsinstitut ograverat från de tider, då det egentligen var infogat i ett annat statsskick och tjänade andra syften. Englands statsrättsliga författare tillerkänna som regel också monarkien ganska vidsträckt befogenheter ifråga om detta institut — med motsvarande begränsning av ministärernas rätt att förfoga över detsamma. Drottning Victoria uttalade vid ett tillfälle — f. ö. i anslutning till ett ord av Peel —, att »hon ansåg rätten att upplösa parlamentet vara ett synnerligen värdefullt och mäktigt instrument i kronans händer, som dock icke finge användas annat än i extrema fall och när man kunde vara säker på framgång. Att använda instrumentet och bli slagen», fortsatte hon, »är synnerligen nedsättande för kronan och skadligt för landet». Liknande tankar hade strax dessförinnan Peel uttalat bl. a. i underhuset, där han dessutom gjort gällande, att en upplösning icke fick tillgripas i partiintressets tjänst. Endast den, menade han, som har utsikter att vinna ett mäktigt majoritetsparti, enligt med ledaren i fråga om allmänna politiska synpunkter och principer, har rätt att tillråda en upplösning. Även Peel torde ha menat, att institutet stod till konungens disposition och att ministärerna ej utan vidare kunna göra anspråk på detsamma. Ännu så sent som i december 1923 höra vi också den gamle liberale ledaren och konstitutionelle auktoriteten Asquith göra ett uppmärksammat uttalande i denna sak vid ett tal i National Liberal Club i London. Asquith förklarade bl. a., att konungen icke är tvungen att följa en ministärs råd att utsätta landets medborgare för all den oro och det oväsen, som följa med en serie av allmänna val. Från sina repu-

blikanska teorier hävdade visserligen Englands socialdemokrater vid detta tillfälle en motsatt uppfattning och ansågo, att konungen måste följa sina rådgivare även i denna sak. Det kan emellertid knappast vara något tvivel om att Asquiths uppfattning delas av Englands borgerliga majoritet och att den är i god överensstämmelse med den härskande meningen inom Englands statsvetenskap. Säkert är emellertid också, att konungen endast med den yttersta försiktighet kan använda upplösningsinstitutet mot den sittande ministärens önsknings, att han måste ha klara indicier för en omvägning i den allmänna opinionen, innan han självständigt — mot sina förra ministrars mening och med anlitan av en ny ministär, som övertager ansvaret — tillgriper en upplösning. Säkert är väl också, att konungen måste akta sig för skenet att gynna ett parti på andra partiers bekostnad. Om man sålunda tror sig kunna konstatera, att den engelske konungen icke alldeles förlorat sin makt över det engelska upplösningsinstitutet, så är det å andra sidan tydligt, att läget endast i sällsynta undantagsfall kan tillåta honom att använda det på ett mera självständigt sätt. Endast ett starkt samförstånd med den allmänna opinionen kan tillåta konungen att bryta med sina ministrar och deras råd. På samma sätt torde förhållandena ligga till i Danmark, såsom senast händelserna 1920 torde ha visat, och i vissa andra stater, där parlamentarismen utvecklats sig ur en äldre konstitutionalism.¹ I vissa nya författningar har statschefen en mera ograverad upplösningsrätt; detta är t. ex. fallet enligt Tjeckoslovariens författning (art. 31, 64), Jugoslaviens av 1921 (art. 52) och Litauens författning av 1922 (§ 52; förf. 1928 § 53).

En demokratisk misstro till statschefens användning av det i sig självt så demokratiska upplösningsinstitutet har litet varstans lett till att man omgärdat denna appell till folkviljan med försvarande garantier. Frankrikes president kan enligt författningarna av 1875 endast med senatens samtycke upplösa deputeradekammaren; i verkligheten torde varken presidenten eller senaten våga

¹ Se härom Dicey: *The Law of the Constitution*, 1885, s. 387 ff., Marriott: *The Mechanism of Modern State*, II: 32 ff., Andrén: *Parlamentarism och partier i England under minoritetsregeringarnas tid 1846—52*, ss. 190 ff., 197 f., 200, 385 f., Ogg: *English Government and Politics*, 1929, s. 108 f., Berlin: *Den danske Statsforfatningsret*, I, 1922, s. 421 ff.

inlåta sig på något så äventyrligt som en upplösning av den mäktiga deputeradekammaren. Den härskande teorin och en obruten praxis avvisa sedan den misslyckade upplösningen 1877 varje försök att störa herrar deputerade i deras innehav av mandaten på denna väg. Farhågor för en plebiscitär diktatur blanda sig med omsorger om presidentens maktlösa neutralitet och om deputerades maktfyllda mandattid.¹ Den tyska riksförfattningens stiftare togo medvetet avstånd från detta franska system, i sin strävan att grundlägga en starkare exekutivmakt än den, som fanns på andra sidan Rhen. Rikspresidenten har sålunda enligt riksförfattningen art. 25 rätt att upplösa riksdagen, dock blott en gång av samma anledning. Denna sistnämnda begränsning är tydligen avsedd att skydda valmanskåren för en dylik serie av upplösningar, som Asquith i det förut citerade uttalandet ville skapa garantier emot. Tysklands statsrättsliga teori och praxis ha emellertid givit en ganska generös tolkning av författningens stadgande om rikspresidentens befogenheter. Även bestämmelsen, att upplösningsdekretet skall vara kontrasignerat av en minister, reser icke några oöverstigliga hinder för en upplösning, så länge rikspresidenten finner en minister, som är villig att taga ansvaret för en upplösning och denne är i tillfälle att upplösa riksdagen, innan denna hinner upplösa ministären. — I de tyska landsförfattningarna är som regel exekutivmaktens ställning svagare och parlamentets starkare än i riksförfattningen, delvis av hänsyn till riksenheten, delvis med hänsyn därtill, att ländernas förvaltning icke i samma grad som rikets ansågs kräva en stark regeringsmakt. Rikspresidenten saknar sålunda någon egentlig motsvarighet i länderna och ministärernas beroende av parlamentet är där ännu starkare än i Riket. En naturlig konsekvens härav blir, att där möjligheter finnas till parlamentets upplösning, dessa icke, utom i Oldenburg, innehålls av exekutivmakten, utan av folket (t. ex. i Preussen, Baden och Württemberg liksom i vissa schweiziska kantoner) eller av parlamentet (t. ex. i Preussen liksom i Österrike 1920, Polen) eller av särskilt konstruerade organ (Preussen). På sin höjd äger regeringen rätt att anordna en folkomröstning angående frågan, om lantdagen skall upplösas eller ej (t. ex. i Württemberg,

¹ En rad framstående statsrättsliga författare ha emellertid rest kravet, att presidenten — eller ministären — skall få en verklig upplösningsrätt.

förf. art. 16). Samma rätt tillkommer i Lettland statspresidenten (förf. 1922, § 48).¹

Upplösningsinstitutet har sålunda i de tyska länderna som regel icke till uppgift att lösa konflikter mellan regering och parlament — sådana lösas med ministärens demission — utan att lösa supponerade konflikter mellan parlament och valmanskår. Det finns ingen jämbördighet, ingen likställighet mellan parlament och regering i detta parlamentariska system. Parlamentet kan upplösa ministären, men denna kan icke upplösa parlamentet. I vissa länder är parlamentet över huvud taget oupplösligt utom vid de av lagen bestämda terminerna. Detta är t. ex. fallet i vårt västra grannland Norge, liksom också i Schweiz och i Portugal. Skillnaden mellan dessa länder och Frankrike, där en med vissa garantier omgärdad upplösningsrätt finnes på papperet utan att kunna begagnas, är ju emellertid icke så stor.

Exekutivmaktens rätt att förordna om parlamentets upplösning är, som ovan framhållits, ett medel att återställa den av parlamentarismen fordrade politiska harmonien mellan ministär och parlament. Institutet är icke något nödvändigt medel — ty återställandet kan ju också ske genom ministärens resignation och insättandet av en ny regering. Där institutet finnes i full kraft, är det i viss mån signifikativt för parlamentarismens art. Dess förekomst ger ministären möjlighet att från den representativa, den i viss mån sekundära demokratien, vädja till den primära demokratien, till valmanskåren. Institutet ger ministären en chans även mot parlamentet, medan ministärerna i de länder, där institutet saknas, äro hänvisade till en viljelös underkastelse under parlamentet, antingen i den meningen, att regeringen blott har att demissionera, eller också så, att regeringen nöjer sig med rollen att vara parlamentets exekutor, parlamentets osjälvständiga redskap. En stark regeringsmakt är knappast tänkbar inom den moderna parlamentarismens ram utan ett effektivt upplösningsinstitut.

Jag har i det föregående framför allt dröjt vid den moderna parlamentarismens formella kriterier. Det väsentliga kriteriet —

¹ Ett liknande initiativ tillkommer i Preussen det s. k. statsrådet, ett överhusliknande organ med vissa legislativa och administrativa befogenheter (författningen art. 14).

viljeöverensstämmelsen mellan regering och riksdag — kan icke få en i strängaste mening juridisk formulering. Viljeöverensstämmelsen mellan tvenne institutioner måste ju alltid vara synnerligen relativ. De psykologiska realiteter, som motsvara parlamentarismens krav, äro också mycket växlande. Ibland kan en regering verkligen äga parlamentsmajoritetens fulla förtroende och det samarbete, som då äger rum, är icke bara lojalt utan också intimt och tämligen friktionsfritt. Det är icke minst bilden av denna vackra — men också sällsynta — parlamentarism, som stimulerat parlamentarismens segertåg i den europeiska statsvärlden. I de flesta fall är förtroendet i hög grad förtunnat; samarbetet kan fortfarande vara tämligen lojalt — intimt och förtroendefullt är det emellertid icke längre. Även ministärer, som bygga på en majoritet inom parlamentet, kunna av densamma mötas av en påfallande kyla. Ministärerna anklagas ofta för att icke tillräckligt konsekvent förverkliga partiets program och förhoppningar och att icke tillräckligt effektivt tillgodose partiets intressen. Ofta är majoritetspartiet splittrat i ett flertal fraktioner, vilkas meningsskiljaktigheter skapa olust inom partiet och sträcka sina verkningar in i ministären och därigenom förlama dess handlingskraft. Stundom består ministärens parlamentariska underlag av ett flertal partier, vilkas motsatta ambitioner och intressen icke äro så lätta att tillfredsställa och som försvåra det inre regeringsarbetet genom att skapa ständiga friktioner.

I andra fall bygga ministärerna blott på en minoritet inom parlamentet. Närstående grupper kunna emellertid giva regeringen och dess parti ett mer eller mindre pålitligt stöd — såsom särskilt Englands och Danmarks historia vid vissa tillfällen visat. Samarbetet med dessa stödjande partier kan än taga förmen av förtroliga förhandlingar mellan ministärens och stödpartiets ledningar före regeringsförslagens utarbetande, än av ett lojalt samarbete och en uppriktig strävan att stödja regeringen, sedan förslagen blivit framlagda för parlamentet. Vanligare är väl, att lojaliteten är tvivelaktig och stödet osäkert — men en majoritet finner sig tills vidare till rätta med minoritetsministären och tolererar densamma, kanske därför, att det icke är möjligt att skapa en ministär med förtroende hos parlamentets majoritet. Motiven kunna understundom vara mindre vackra: ministären tolereras kanske icke utan bitankar, att den

skall få tid att kompromettera sig och sitt parti så grundligt, att obehagliga efterräkningar skola komma i nästa val, till fromma för en opposition, som tillsvidare håller sig passiv eller i varje fall ej så aktiv, att den riskerar regeringens fall innan den uppnått sitt mål att diskreditera ministären. Majoriteten låter med andra ord ministären regera ihjäl sig. Denna avart av parlamentarism är möjlig i de länder, där tradition eller rätt icke kräver, att ministären verkligen leder parlamentets arbete och uppnår majoritet för sina förslag. Är detta fallet, blir ju parlamentsmajoriteten medansvarig i regeringens politik och diskrediteras med den. Den engelska parlamentarismen har bäst och fullständigast upprätthållit detta krav och har därigenom undgått det regeringsmaktens förfall, som ofta följt den kontinentala parlamentarismen i spåren. I varje land står det givetvis regeringen fritt att reagera mot taktiska manövrer av det slag, som nyss blivit antydda, genom att i tid draga sig tillbaka. Det är ju emellertid icke sagt, att de frågor, med vars hjälp oppositionen söker diskreditera regeringen, lämpa sig för denna som avgångsanledning. Frågan kan *synas* eller *vara* för liten eller regeringens förslag för litet populärt för att bereda ministären ett för denna behagligt fall. I vissa länder har man också valt ministären för en viss termin, för att på detta sätt liksom understryka dess oberoende av regeringsförslagets mera tillfälliga öden. Detta är t. ex. fallet i Schweiz — där författningens federativa karaktär och starka federalistiska traditioner göra en svag regeringsmakt till en populär institution — samt i Schaumburg-Lippe.

Denna förtunning av de parlamentariska majoriteternas förtroende för sina regeringar och detta försvagande av regeringarnas makt är en allmän-europeisk företeelse och den väsentliga orsaken till det myckna talet om »parlamentarismens kris». Bakom denna företeelse åter möter oss framför allt de moderna parlamentens djupgående partisplittring. Man skall aldrig glömma, att den engelska parlamentarismen, stundom kallad den »äkta parlamentarismen», har vuxit fram i en aristokratisk och nationellt enhetlig miljö, där man väl kunde ha skiljaktiga uppfattningar i vissa principiella frågor men där inga djupgående sociala motsatser kunde spela någon egentlig roll. En modern tids skärpta ekonomiska och sociala motsatser komma mera obehindrat till uttryck i de moderna parlamen-

ten, uppbyggda som de äro på allmän rösträtt och ofta med hjälp av en proportionell valmetod, som tillåter skilda intressegrupper att gå fram var för sig. Så avspeglar sig samhällets heterogenitet tydligare än förr i heterogena parlament. I samma mån, som statsmakten griper ut över allt större områden av samhällslivet, blir innehavet av densamma allt värdefullare. Kampen om staten får härigenom en mera intressebetonad karaktär — och större skärpa. Det blir allt värre att få till stånd mera enhetliga majoriteter och därpå uppbyggda regeringar. De svåra ekonomiska och finansiella problemen resa emellertid, framför allt i de av världskriget härjade länderna, med eftertryck kravet på starka regeringar. Parlamentarismens mångomtalade kris beror icke minst därpå, att samma tid, som mer än de flesta andra behövt starka och ledande regeringar, haft värre än andra tider att i de former, som tidens demokratiska idériktning anvisar, verkligen skapa dylika regeringar. En konflikt har sålunda uppstått mellan tidens ideella krav på demokratisk parlamentarism och dess realpolitiska behov av starka regeringar, som utan mycket debatterande och utan de demokratiska formernas omständlighet kunna handla snabbt och effektivt. Konflikten har fått ett djupare allvar i de länder, där demokratiens i de generösa vallöftenas lättsinniga atmosfär visat sig oförmögen att på ett tillfredsställande sätt bemästra ekonomiens — till sist obönhörliga — krav och där diktaturen sålunda framstått, även för demokratiens vänner, som enda vägen till ekonomisk och finansiell sanering. Så har också — i land efter land — diktaturen efterträtt parlamentarismen och med framgång hävdad sin ställning mot de parlamentariska strömningarna. Så mäktig har emellertid den parlamentariska idéströmningen ofta varit, att diktaturen måst omgiva sig med parlamentariska kulisser för att, åtminstone skenbart, kunna tillfredsställa den parlamentariska etiketten. De former och fiktioner, som diktaturen stundom utvecklat för att blidka parlamentarismens ideologer, ha här icke kunnat beröras. De falla utanför ramen av dessa anteckningar.

DE NORSKA FORMANDSKAPSLAGARNA AV ÅR 1837¹

NÅGRA DRAG UR DERAS TILLKOMSTHISTORIA

AV FIL. LIC. GUNNAR SWENSSON, ALINGSÅS

Vid ett studium av den författningpolitiska utvecklingen i Sverige under förra hälften av 1800-talet måste det intresse, man inom liberala kretsar hyste för Norges författning och norska institutioner, ganska snart falla i ögonen. Man behöver härvid endast tänka på det Richert-Anckarsvårdska representationsförslaget 1830. Under dessa årtionden blev också frågan om den kommunala styrelsen en av de brännande frågorna i Sverige. I detta fall hade man i Norge gått före Sverige genom de år 1837 utfärdade formandskapslagarna. Det är sålunda förklarligt, om man inom vissa kretsar i Sverige med uppmärksamhet följde den kommunala utvecklingen i Norge. Som enstaka exempel på huru man sneglade åt Norge, när det gällde den kommunala reformpolitiken, må här endast anföras ett par. I Aftonbladet för den 14 januari 1840 lämnas en uppgift, att kommittenterna på ett håll till en riksdagsman ur bondeståndet bl. a. uttalat en önskan att i Sverige få införda kommunalinrättningar liknande Norges. Går man till riksdagsprotokollen från 1840—41 års riksdag, skall man där finna, huru Hartmansdorff vid debatterna om kommunalreformen ofta hänvisade till de norska formandskapslagarna, som han hade framför sig. — Ytterligare må påpekas, att då J. G. Richert sommaren 1827 besökte Norge, sammanträffade han med statsrådet Krogh, som till honom bl. a. överlämnade förslagen till inrättandet av formandskap i Norge.² — Flera exempel skulle kunna anföras, men de nu framförda må vara tillräckliga. Klart är, att man vid utformandet av den svenska kommunalstyrelsen under denna tid ej bortsåg från den nydanade norska kommunalförvaltningen. I vilken utsträckning de norska formandskapslagarna övat inflytande på svensk

¹ Föredrag vid Statsvetenskapliga föreningen i Göteborg, 4 nov. 1931.

² Warburg, Johan Gabriel Richert, I, s. 259, Sthm 1905.

kommunalstyrelse, hoppas jag bliva i tillfälle att i ett annat arbete utreda.

Emellertid kan det vara av ett visst intresse att taga del av 1837 års norska formandskapslagar och deras tillkomsthistoria.

I.

DEN KOMMUNALA SJÄLVSTYRELSEN I NORGE FRAM TILL FORMANDSKAPSLAGARNA 1837.¹

När Norge 1814 fick sin fria, demokratiska författning och det envælde, som de danska regenterna genomfört, omstörtades, vidtogos likväl inga förändringar i avseende på den lokala förvaltningen. De myndigheter, som förut styrte kommunerna, lämnades i okvald besittning av sin makt.

I äldsta tider var det folket på de olika tingen som styrde, men utvecklingen i Norge gick i samma riktning som i Sverige. Ju mera konungamakten konsoliderades, desto mera framträdde de kungliga ämbetsmännen i Norges liv, och den lokala självstyrelsen trängdes mer och mer åt sidan. När så enväldet infördes, inskränktes den kommunala självstyrelsen än ytterligare. Enligt Kongel. 1665 § 4 skulle konungen hava högsta makten, han skulle till- och avsätta alla tjänstemän, högre och lägre, av vad ställning som helst. Sålunda blevo, för att taga ett exempel, borgmästare och rådmän kungliga ämbetsmän, beroende av konungens nåd. Ett annat tidstypiskt tecken var, att landsmenighetens och borgmästares och rådmäns i städerna rätt att kalla präst till församlingen så småningom bortföll. Förändringar i den kommunala styrelsen fingo ej företagas utan konungens samtycke. De mindre viktiga kommunala ärendena överlätos sedermera till det regeringskollegium, dit de på grund av sin beskaffenhet hörde. I stort kan man säga, att den centralisation, som tidigare påbörjats, nu fullbordades. De kommunala myndigheter, som funnos, hade ingen rätt att självständigt besluta, utan deras viktigaste uppgift bestod i att se till att kungliga förordningar och lagar verkställdes och lände underordnade ämbetsmän till efterrättelse. Dessutom hade de att framlägga förslag om åtgärder,

¹ För denna avdelning har jag följt Aschehoug, De norske Communes Retsforfatning før 1837, Kriä 1897.

som skulle kunna vara gagneliga för stat och kommun. Detta är det karakteristiska för kommunalstyrelsen under enväldet, även om man senare något lättade på bestämmelserna, så att den kommunala självstyrelsen mot enväldets slut var större än vid dess början.

De tillstymmelse till kommunal självstyrelse, som funnos i den norska kommunalförvaltningen, voro för städernas vidkommande de s. k. »eligerte menn» och för landsbygdens »skole- og fattigkommissionene». Denna institution med »eligerte menn» kallades efter 1814 »formenn», och härav fick »formannskapslovene» 1837 sitt namn.¹ Dessutom höllos efter gammal sedvana i vissa fall allmänna sammankomster med borgarna i städerna och allmogen på landsbygden.

I städerna brukade borgarna sålunda sammankomma på rådstugan för att överlägga om gemensamma angelägenheter. Detta bruk försvann ej någonsin fullständigt, utan levde kvar, ja, det upptogs t. o. m. i vissa lagbestämmelser. Så skulle borgarna t. ex. sammankomma för att utse taxeringsmän. Men för uppkomsten av »eligerte menn» var det en annan bestämmelse, som kom att spela huvudrollen. Det fanns nämligen i Förordn. 4 september 1761 och N.L. 3.—6—7 en bestämmelse om att på tingen skulle varje år utses ett visst antal s. k. »bedste borgere», som likväl endast hade att närvara, då borgmästare och rådmän avlade räkenskap för stadens inkomster och utgifter, samt att med sin underskrift godkänna denna redovisning. Utav dessa »bedste borgere» har troligen stadens »eligerte menn» utvecklats. Denna institution var således ett slags representation för stadens borgerskap.

Enligt Aschehoug är härmed likväl ej fullt klarlagt, huru denna institution ursprungligen kommit till. Enligt privilegierna för Köpenhamn d. 24 juni 1661 hade borgerskapet där rätt att erhålla en representation, bestående av 32 av magistrat och borgerskap utsedda män. Redan före enväldet fanns en sådan institution, också i vissa av Norges städer, men den omnämndes ej i de norska stadsprivilegierna d. 30 juli 1662. Aschehoug anser emellertid, att detta ej var något skäl, varför den skulle bortfalla i städer, där den redan fanns. Det var således ingen nyhet som genomfördes, när borgerskapet i Bergen 1679 bestämde, att ett sådant utskott på sexton per-

¹ Bull m. fl., Det norske folks liv og historie, VIII, s. 417, Oslo 1929.

soner skulle finnas. Dessa män skulle följa allt, som kunde vara av intresse för staden och borgerskapet, och därom överlägga med magistraten. Då någon plats i denna församling var ledig, brukade efterträdaren utses av de kvarstående. Att höra till de »eligerte» var emellertid ingen eftertraktad äreställning, utan man måste i lag, Rs. den 4 augusti 1747, fastställa, att varje »trafikerende» borgare, som valdes, skulle vara skyldig att mottaga uppdraget. 1772 sänktes de »eligertes» antal till fyra men höjdes åter 1786 till åtta. Om huru de skulle väljas, funnos flera bestämmelser. Magistraten hade att bland borgerskapet utse 24 personer, av vilka sex skulle vara hantverkare, och dessa 24 skulle för varje ledig plats bland de »eligerte» föreslå tre. Av dessa utsåg slutligen stiftsamtmannen en. 1786 och 1799 bestämdes, att valmännen skulle tillsätta de lediga platserna, men stiftsamtmannen skulle godkänna valet. Gjorde han icke detta, skulle ärendet hänvisas till det dansk-norska kansliet för att avgöras. Ett sådant utskott fanns i flera städer.

Från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet finnas allmänna bestämmelser om de »eligertes» viktigaste funktioner och likaså om huru de skulle utses. Genom reskriptet d. 2 mars 1787 kommo de att få ett betydande inflytande på städernas finansväsen. Från denna tid blev det också allt vanligare med ett sådant utskott i de norska städerna. Ovannämnda reskript gav närmare föreskrifter om fastställandet av städernas budget, och i detsamma göras uttalanden, som tyda på att man även under enväldet förstod vikten av att borgerskapets representanter hade del i kommunernas ekonomiska förvaltning. Om valsättet bestämdes för städerna i vissa stift genom Rs. d. 2 maj 1800, att magistraten skulle föreslå tre, av vilka borgerskapet genom slutna omröstning valde en. Magistraten skulle dock se till, att det i representationen alltid satt dugliga män av alla borgarklasser. Härmed bortföll således kravet på stiftsamtmannens godkännande av valet. Röstberättigade voro endast de som ägde burskap, men man skulle utse representanter även bland andra invånare. Den som valts kunde skiljas från befattningen, om han visade oredlighet eller eljest ej längre ansågs lämplig.

Trots befintligheten av detta utskott upphörde icke borgerskapets allmänna sammankomster, tvärtom gjordes gällande, att magistrat och »eligerte» i viktigare frågor skulle samråda med hela borger-

skapet. Sådana allmänna möten höllos likväl sällan och voro då fåtaligt besökta.

Borgerskapets utskott intog emellertid till en början ingen självständig ställning. Det hade endast att på borgerskapets vägnar framkomma med klagomål och önskemål samt förslag. I Kristiansand hade borgarutskottet anhållit om rätt att votera tillsammans med magistraten, då det gällde »commercien og andre Byens extra ordnære Sager». Denna begäran bifölls ej av konungen på annat sätt, än att i de nya privilegierna den 31 januari 1738 inrycktes en bestämmelse, att utskottsmedlemmarnaingo ingå till magistraten med sina önskningsmen utan rätt att vidare därom med magistraten underhandla eller votera, om ej magistraten ansåg det gagneligt eller behövt för frågans utredning. Om man var missnöjd med magistratens beslut, kunde klagomål anföras hos högre myndighet. Dock hade borgarrepresentanterna i vissa städer redan före denna tid fått medbestämmanderätt tillsammans med magistraten, t. ex. i Bergen, Stavanger, Kristiania. Detta gällde dock icke alla ärenden och icke samma ärenden i alla städer.

Något organ motsvarande städernas »eligerte menn» fanns ej i landskommunerna. Detta medförde, att allmogen i allmänhet ej fick taga någon del i de kommunala ärendena. I vissa fall skulle den dock rådfrågas. Till en början gällde detta framför allt kyrkliga ärenden. Kyrkovärdar och »medhjælpere» voro ett slags representation för den kyrkliga kommunen. Så var förhållandet vid kyrkobygge, då arbetskontraktet skulle godkännas i närvaro av »prosten, præsten og de bedste sognemænd» enl. Anordn. d. 9 maj 1668, N.L. 2—21—59 samt Rs. d. 3 maj 1704. Likaså reglerades prästernas skjuts och logi vid resor till annexkyrkorna genom överläggning mellan överhet, präst och allmoge.

Det var likväl ej endast, då fråga var om ärenden inom den kyrkliga kommunen, som man skulle förhandla med allmogen. Så skulle också ske vid behandlingen av vissa ärenden inom den borgerliga kommunen. Enligt Förordn. d. 20 augusti 1784 skulle amtmanen vid allmänt ting förhöra sig hos allmogen, om den önskade utgöra militär transportskjuts in natura eller i stället betala en viss avgift. I Agershus amt skulle han enl. Res. d. 7 december 1792 överlägga med allmogen om upprättandet av sjukhus. I ett annat amt

skulle han med allmogen rådgöra om fisket, i ett tredje om väganläggning o. s. v. Då det gällde väganläggning fordrades dessutom kansliets godkännande, men nyanläggning fick ej ske utan samtycke av den menighet, på vars bekostnad den skulle anläggas och underhållas. Ofta inträffade det också, att amtmannen föreslog allmogen på tinget en kommunal åtgärd av något slag. Men även om allmogen godkände förslaget i fråga, bortföll i allmänhet ej kravet på regeringens godkännande, som längre fram meddelades av kansliet. Detta kollegium ansågs också vid sekelskiftet 1800 hava överinseendet över lantkommunerna.

De ovan omtalade överläggningarna med allmogen skulle äga rum på bygdetinget, till vilket den kallades. Om det för någon frågas genomförande fordrades ekonomiska bidrag, skulle redovisning framläggas för allmogen på tinget.

Någon särskild kassa för kommunen fanns varken i amts- eller tingslagskommunen. Deras utgifter förskotterades ur kungens kassa, av fogdarna eller stiftsamtskrivarna. Beloppet blev därefter varje år fördelat av amtmannen på kommunerna och uppburet av fogdarna och sedan tillfört statskassan. För väghållningen funnos likväl särskilda kassor, då detta besvär icke ålåg staten utan de särskilda landsdelarna. För denna administrationsgren funnos också särskilda myndigheter liksom för skol- och fattigväsendet.¹

Förordn. d. 23 januari 1739 bestämde, att skolväsendet skulle ordnas av präst och kyrklig myndighet utan menighetens medverkan. Denna förordning kunde dock ej genomföras. Så kom en ny förordning d. 5 maj 1741, som inledningsvis bestämde: »At det tillades Menighederne selv, som best kjende de Districters Situation, hvor de bo, samt deres egen Leilighed, at bringe de til Ungdommens Oplærelse beqvemteste Midler i Forslag, samt selv imellem sig at reparere og ligne, indsamle og til Vedkommende igjen distribuere de nødvendige Skoleudgifter.» Denna bestämmelse erkänner sålunda i princip den kommunala självstyrelsen. Varje pastorat skulle hava sitt skolväsen och sin skolkassa. En särskild skolstyrelse skulle

¹ Anmärkningsvärt är, att för skolväsendet och fattigvården var prästegjeldet den kommunala enheten, men då det gällde väghållningen höll man fast vid den gamla indelningen i skeppslag-skibrede, och detta var gällande ända till tillkomsten av Veiloven 1851. (Grude, Vort Kommunväsen, s. 17, Sandnes 1916).

finnas, i vilken amtmannen och prosten, fogden, länsmännen, kyrkoherden och hans kapellan samt fyra av traktens bästa och kunnigaste män skulle vara medlemmar. Dessa fyra utsågos av prosten och amtmännen. Denna styrelse hade att fatta beslut i frågor, som rörde skolväsendets ordnande, angående vilket präst och församling hade att till styrelsen inkomma med förslag. I ett sådant förslag skulle också ingå en beräkning av de årliga kostnader, som skulle fördelas på församlingens invånare. Härvid hade man likväl ej fullt fria händer, utan var skyldig att följa en av skolstyrelsen antagen och av stiftsdirektionen godkänd plan. Förordn. av 1741 överlämnade åt präst och församling att anställa lärare och bestämma tid och plats för undervisningen. I verkligheten blev det prästerna, som ensamma kommo att bestämma här om. Skolkassans inkomster skulle förvaltas av en skolkassör, som också hade att göra alla utbetalningar. Han var varje år redovisningsskyldig inför prästen och hans medhjälpare å församlingens vägnar.

Som förut omnämnts, funnos också särskilda myndigheter för fattigvården. Enligt olika förordningar för olika stift skulle för varje pastorat på landet finnas en »fattigcommission», som skulle ombesörja den offentliga fattigvården, fördela de därmed förbundna utgifterna och avlägga räkenskap för stiftsdirektionen. Dessa fattigvårdsstyrelser skulle bestå av prästen, länsmannen, prästens medhjälpare samt två män, som i vissa stift föreslogos av fogden och utnämndes av amtmannen. Som överordnad myndighet i fattigvårdsfrågor stod stiftsdirektionen. Grundtanken i bestämmelserna om fattigvården var, att de fattiga i lantdistrikten skulle underhållas av bönderna, »lægges i Lægd hos Bønderne». Huru detta besvär skulle fördelas mellan gårdarna, var ordnat olika i olika stift. Emellertid var denna »Lægd hos Bønderne» ej det enda sätt, på vilket fattigvården bestreds. De fattiga kunde få sitt underhåll också på annat sätt, och utgifterna härför skulle bestridas med inkomster av olika slag.

Härmed har givits en körtfattad översikt över den kommunala självstyrelsen i Norge, sådan den var beskaffad, när den norska staten gled in i ett nytt statsrättsligt och historiskt skede.

II.

BONDEOPPOSITIONEN FRAM TILL 1832.

Av den föregående redogörelsen för den kommunala självstyrelsen i Norge framgår, att den vid det nya Norges födelse var jämförelsevis utvecklade. Helt naturligt var det således, att man icke länge efter 1814 kunde låta sig nöja med denna sakernas ordning, vilket starkt framhåves av Johnsen¹ och Bull.² Nödvändigheten av en förändring av förhållandena blev också ganska snart efter 1814 klar för många. Men för att genomföra en sådan förändring krävdes en kraftig folkopinion.³ Och denna kom som en reaktion mot ämbetsmannaväldet, som efter 1814 kändes tyngre än under enväldets dagar, då ämbetsmännen obetingat måste böja sig för konung och regering.⁴ Efter 1814 vågade dessa opponera sig emot konungen. Man kunde visserligen besvär sig över ämbetsmannåtgärder, men det gagnade föga, då ämbetsmännen uppifrån och ned höllo ihop.

Byråkratismen hade dock redan tidigare fått en knäck, som aldrig kunde repareras.⁵ Det var mot slutet av 1700-talet vid Hauge framträdande. Haugianismen började som en religiös rörelse och var samtidigt en allmän frihetsrörelse. Hauge uppträdde mot auktoritetstron på det religiösa livets område. Det var således en ren upplysningsrörelse. Men upplysningsidéerna hade som resultat medfört franska revolutionen; och dennas överdrifter skrämde ämbetsmännen, både kyrkans och statens, som därför ansågo sig böra bekämpa haugianismen. På detta sätt drevos haugianerna att bli motståndare till det bestående och kommo så småningom att upptaga kravet på demokrati.⁶ Det var ej heller underligt, att ämbetsmännen kände, att deras auktoritet, deras existens som enväldets ämbetsmän stod på spel. De voro ej vana vid motsägelser, folket hyste en nedärvd respekt för överheten, och så med ens försvinner allt detta. Den från Hauge utgående rörelsen var, kan man säga,

¹ Johnsen, Norges Bønder, s. 341, Kria 1919.

² Bull, Grunnriss av Norges Historie, s. 93, Oslo 1926.

³ Sars, Norges historia, VI: 1, s. 305, Kria 1913.

⁴ Johnsen, a. a., s. 347.

⁵ Bang, Hans Nielsen Hauge, s. 368, Kria 1910.

⁶ Gran, Nordmænd i det 19:de Aarhundredet, I, s. 5, Kria 1914.

den första sammanstötningen i större utsträckning mellan enväldet och en friare sakernas ordning i Norge. Den betecknade också en väckelse av de norska böndernas självständighetskänsla.¹ Hauge lyfte upp dem till en självmedveten del av det norska folket.² Han inledde folkets frigörelse från ämbetsmännens förmynderskap.

Till att väcka och ytterligare stärka denna självständighetskänsla bidro också andra orsaker. Först och främst bör såsom sådan nämnas 1814 års fria författning. Till en början var denna dock ej synnerligen omtyckt av bönderna, snarare tvärtom.³ Genom den fingo bönderna i alla fall ett ord med i laget vid stortingets förhandlingar och beslut, och de fingo på så sätt en känsla av sin egen betydelse. Än ytterligare stärktes böndernas självständighetskänsla genom den ekonomiska utvecklingen i Norge.⁴ Verkningarna från kristiden 1807—1814 började övervinnas, så att skatterna kunde sänkas. Detta framkallade hos bönderna en viss trygghetskänsla och medvetande om ekonomiskt oberoende.

Allt detta gjorde, att det rörde sig på djupet bland de norska bönderna. Men ännu stodo de utan ledare och utan organisation, så att de farhågor, som en man som Christian Magnus Falsen hyste för ett renodlat bondevälde på grund av den nya författningen,⁵ ej genast gingo i uppfyllelse. Egentlig fart i bondeoppositionen blev det ej, förrän Jon Neergaard, en mångfrestande man, som slutligen ägnade sig åt advokatverksamhet, satte sig i spetsen för agitationen ute i bygderna 1830.⁶ Åren 1830—1832 företog han en agitationsresa genom landet. Egentliga möten fick han ej hålla, utan han fick nöja sig med mindre sammankomster och personlig påverkan. Han spred nu också en skrift, »En Odalsmands Tanker om Norges nuværende Forfatning» eller, som den vanligtvis kallades, »Ola-Boka». Den röda tråden i Ola-Boka var,⁷ att bönderna skulle skaffa sig majoritet i stortinget för att bekämpa ämbetsmannaväldet. Rörelsen

¹ Bull, a. a., s. 92.

² Gran, a. a., s. 9.

³ Johnsen, a. a., s. 347.

⁴ Bull, a. a., s. 92.

⁵ Johnsen, a. a., s. 349.

⁶ Bull, m. fl., a. a., s. 418, Johnsen, a. a., s. 351, Nielsen, Norges Historie efter 1814, III, s. 45, Kria 1892.

⁷ Bull, m. fl., a. a., s. 420.

fick också ett eget organ, »Statsborgeren», som utgavs av skolläraren Peder Sælvold. »Statsborgeren» satte också som sin uppgift att bekämpa ämbetsmannaväldet. De metoder, som tidningen därvid använde,¹ voro kanske icke alldeles tadelfria,² men med dem nådde man sina syften. Tidningen övertogs sedermera av Henrik Wergeland,³ som 1833 slöt sig till bondeoppositionen och var dess främste talesman utanför stortinget under 1830-talet.

Hittills hade oppositionen uteslutande varit riktad mot ämbetsmännen,⁴ men skulle den leda till något synligt resultat, måste man samla sig om någon verklig reform. Ett genomarbetat förslag till en sådan fanns, omkring vilken oppositionen kunde samlas. Detta förslag gällde en omordning av landets kommunalstyrelse hän mot större självstyrelse, vilket ansågs vara ett nödvändigt komplement till den politiska självstyrelse man fått 1814.⁵ Men det fanns också ett annat skäl till denna önskade reform.⁶ Man hade efter 1814 kommit underfund med att de breda folklagren icke hade den politiska insikt, som svarade mot de nyförvärvade rättigheterna. Den kommunala självstyrelsen skulle vara ett led i folkets politiska fostran.

Vid sidan av bondeoppositionen framträdde också reformvänliga rörelser och tänkesätt bland andra befolkningslager i samhället. Så började liberala idéer gripa omkring sig bland ämbetsmännen och den akademiska ungdomen.⁷ Detta var framför allt förhållandet under intrycket av händelserna ute i Europa 1830.⁸ I spetsen för ämbetsmannaoppositionen stod advokaten J. A. Hielm. Nu skulle man ju på grund av motsättningen mellan bönder och ämbetsmän vara böjd att tro, att de båda grupperna skulle arbeta åt var sitt håll. Så var det dock ingalunda. När det gällde inrikespolitiken, gingo de vanligtvis samman,⁹ och det är detta som är

¹ Nielsen, a. a., s. 25 ff.

² Wergeland hade åren 1831—1833 varit med om att utgiva tidningen »Folkebladet», som haft till mål att väcka bönderna. (Kohf, Henrik Wergeland, s. 86 f., Kria 1908).

³ Nielsen, a. a., s. 61.

⁴ Sars, a. a., s. 304.

⁵ Bull m. fl., a. a., s. 418.

⁶ Bull, a. a., s. 93.

⁷ Johnsen, a. a., s. 353.

⁸ Bull, a. a., s. 93.

betydelsefullt i detta sammanhang. Nielsen framhåller också,¹ huru framstående ämbetsmän redan tidigt insågo nödvändigheten av en reform av kommunalstyrelsen i riktning mot självstyrelse. I principfrågan rådde enighet, men det var vid den praktiska utformningen, som meningarna gingo i sär.

Sådan var alltså ställningen vid början av det årtionde, 1830-talet, som skulle bli avgörande för den kommunala självstyrelsen i Norge.

Av det ovan sagda framgår, att det är två huvudorsaker, som framdrogo kravet på kommunalreformen, 1814 års författning och bondeoppositionen. Äldst var bondeoppositionen, som emellertid till en början endast riktade sig mot ämbetsmannaväldet och som först efter 1814 års författning sammankopplades med kravet på kommunal självstyrelse som en nödvändig följd av den nya konstitutionen, i all synnerhet som de kommunala utgifterna växte med de ökade kraven på skol-, väg- och fattigvårdsväsendet² o. d. Större styrka fick detta krav, när de liberala idéerna sedan började spridas i landet.

III.

STORTINGET 1833.

Kravet på kommunal självstyrelse blev valprogram vid de val, som föregingo stortinget 1833. Det var första gången, detta krav framfördes som valprogram, märkvärdigt nog, då frågan varit uppe ända sedan 1814.² Det fanns, ansåg oppositionen, endast en väg, på vilken målet kunde nås, och det var att få en förändrad sammansättning av stortinget. I stället för att ämbetsmännen skulle sitta med majoriteten, skulle bönderna äga den. Vid valen 1832 arbetades sålunda för val av bönder. Valen emötsågos med oerhörd spänning. Resultaten av varje val voro föremål för det största intresse, och naturligtvis hälsades varje bondeseger med jubel. Slutresultatet blev en glänsande seger för bönderna. I stället för att det i stortinget 1830 hade suttit 43 ämbetsmän och 21 bönder, skulle

¹ Nielsen, a. a., s. 62.

² Sars, a. a., s. 305 f.

1833 års storting komma att bestå av 45 bönder och 20 ämbetsmän från lantdistrikten.¹

Som ovan sagts hade oppositionen ett fullt genomarbetat förslag att utgå ifrån. I Eidsvold hade man tillsatt en lagkommitté, och i denna hade man rätt snart fått uppmärksamheten riktad just på frågan om kommunal självstyrelse, och förslag till lag om förmandskap utarbetades. Ett första förslag framlades likväl ej för stortinget förrän 1821. Det var utarbetat av en av lagkommittéens medlemmar, sorenskriver J. G. Thaulow, och bar titeln Forslag til Lov om Formænd i Landdistricterne.² Man hade den uppfattningen om städerna, att för dem, som hade sina »eligerte menn», var en reform obehövlig. I detta förslag höll man fast vid det gamla bruket, att »gaardbrugerne» i ett tingslag alltjämt skulle kunna sammankallas för att gemensamt förhandla om gemensamma intressen. Detta förslag kom emellertid aldrig under behandling. — Vid 1824 års storting lades Thaulows förslag åter fram, denna gång omarbetat av J. H. Vogt, samt dessutom ett förslag till Lov om Formandskaber i Kjøbstæderne, utarbetat av Vogt ensam. Liksom 1821 års förslag tog detta förslag vara på de gemensamma sammankomsterna, som följaktligen leva kvar vid sidan av formandskapen. Vid det gemensamma mötet skulle enligt Vogt ej blott de politiskt röstberättigade, utan alla på platsen bosatta, fullmyndiga personer, som där hade rösträtt, äga rätt att deltaga. Med detta förslag gick det på samma sätt som med 1821 års. Det kom aldrig under behandling. — Lagkommittéen tog saken under förnyad behandling och framlade för 1827 års storting två förbättrade och utförliga förslag. Dessa förslag gingo samma öde till mötes som sina föregångare, och 1830, då de åter kommo fram, gick det icke annorlunda. Alltså hade motståndarna till förslagen om formandskap, speciellt vissa högre ämbetsmän,³ lyckats få saken i tysthet begravnen. »Man var ængstlig for at formandskabsinstitutionen skulde blive for byrdefuld for de udvalgte mænd.»⁴

Lagkommittéen upplöstes 1830, och regeringen tog själv hand om kommunalreformen. Vid stortinget 1833 kom frågan om formand-

¹ Johnsen, a. a., s. 353.

² Nielsen, a. a., s. 62 ff.

³ Bull m. fl., a. a., s. 416.

⁴ Sars, a. a., s. 305.

skapslagarna upp till behandling för första gången. I trontalet, varmed stortinget öppnades i februari, hette det bl. a.:¹ »Et lovfor-slag sigtende til Forbedringer i Organisationen af Byernes og Land-districternes Communeanliggender, vil blive Storthinget forelagt.» Tydligt var således, att man hade att vänta proposition i den fråga, som med största intresse motsågs vid det församlade stortinget. Men bland de propositioner, som framlämnades i stortinget i febru-ari, fanns ingen, som rörde de ovannämnda i trontalet berörda frå-gorna. Även de följande månaderna gingo, utan att något regerings-förslag hördes av. Icke heller från oppositionen hördes något, fast-än man här var fast besluten att föra fram frågan. Anledningen till att oppositionen dröjde torde enligt Nielsen vara att söka i att man först ville hava partigrupperingen klar och att reformvännerna skulle enas.

Vid detta storting bildades något slags bondeklubb. Bonde-representanterna höllo särskilt fast samman och kommo så att bilda en skarpt avgränsad grupp.² Härur utvecklade sig så småningom den ovannämnda klubben, som fick stort inflytande. Detta var den s. k. hemliga direktionen. Man sammantråffade hos Neergaard, och bland dem som där infunno sig var också Ueland. Vid dessa samman-komster diskuterades de frågor, som sedan skulle avgöras i stor-tinget. Antalet deltagare brukade hålla sig omkring 10 à 12, och de utsågo bland sig en ordförande. Härtill utsågs efter hand allt of-tare Ueland, som började framträda som böndernas ledare. Dessa bönder voro likväl ej alldeles isolerade, utan stodo i förbindelse med sina övriga meningsfränder i stortinget.

Inom oppositionsgrupperna såg man med tillfredsställelse rege-ringens långsamhet, när det gällde kommunalreformen. Härigenom hoppades man nämligen kunna taga initiativet i denna fråga. Det första förslaget kom emellertid ej från bondehåll. Det kom i stället från bagarmästare Martens från Bergen, vilken som förslag till for-mandskapslagar framlämnade det lagkommittéens förslag, som varit framme redan vid föregående storting, jämte ett förslag om amts-formandskap.

Några dagar senare framkom ett annat förslag till lag om

¹ Nielsen, a. a., s. 133.

² Nielsen, a. a., s. 148.

formandskap, undertecknat av Neergaard och 24 andra bönder, bl a. Ueland. Detta förslag ville lägga de kommunala avgörandena helt i folkets hand.¹ Det var uppdelat på 28 paragrafer, men behandlade endast formandskapen på landet. Inledningsvis framhölls,² att man visserligen hade hört, att ett förslag i frågan skulle komma från regeringen, men då denna endast förhört sig hos och rådgjort med ämbetsmän härom, hade man anledning frukta, att förslaget ej skulle tillvarataga böndernas intressen. Man utgick således från motsättningen mellan bönder och ämbetsmän. Vidare sade man, att det vore på tiden, att den redan av 1814 års män insedda behövligheten av en kommunalreform i författningens anda genomfördes. Härmed hade man då fört fram de båda huvudorsakerna till kravet på en reform. Förslagsställarna ansågo sig sålunda berättigade och förpliktade att framkomma med ett förslag, som, så vitt de visste, överensstämde med deras valmäns önskemål. Särskilt starkt framhölls, att folkets rätt att enligt grundlagen sig själv beskatta också måste utsträckas att gälla kommunerna, genom valda representanter.³ Som andra viktiga skäl påpekades, att det måste »for en konstitutionel Stat være vigtig, nøie at forene Borgerne og de Forskjellige Kommuner ved en fælles Interesse, og dertil vilde en Amts-Representation, bestaaende av Mænd fra hvert af Amtets Præstegjeld, unegtelig bidrage. — — — — Ogsaa ville saadanne Kommune-Representationer tjene til at udbrede rigtigt Begreb om vor konstitutionelle Forfatning og dens fortrinlige Værd, danne duelige Representanter⁴ for Stortinget og give Kommunerne Anledning til foreløbigen at lære at kjende, prøve og bedømme de Mænd, som de maatte ville udkaare til Folkerepresentanter.»⁵

Efter denna allmänna motivering följde de grundsatser, efter

¹ Johnsen, a. a., s. 354.

² Nielsen, a. a., s. 152.

³ Den kommunala beskattningsrätten var i Sverige föremål för riksdagsmotion vid riksdagen 1828—1830, Cronhjelm, R. o A. pr. 1828—1830, Bil. V, s. 82 ff.

⁴ Jfr härmed Hartmansdorffs uttalande om menighetsstyrelsens uppfostrande betydelse i Förslag till inrättningen af Sveriges statsförvaltning: »Hela inrättningen har dessutom den välgörande syftningen att lära medborgare sköta sig själva, att förtroendet, som den innebär, förädlar och uppmuntrar, varemot den tanklösa lydnaden, som godtycket kräver, förslöar och förringar undersåten.»

⁵ Nielsen, a. a., s. 153.

vilka förslaget var utarbetat för att »bringe Kommunebestyrelsen i fuldkommen Harmoni med Statsstyrelsen». Dessa grundsatser voro följande:

Bevillningsrätten skulle helt överflyttas till den kommunala representationen, »lensmanden» och »amtmanden» skulle bliva dennas verkställande organ, och dessa ämbetsmäns kommunala räkenskaper skulle revideras och godkännas av den kommunala representationen.

Grundtanken var tydligtvis att göra kommunerna fullt oberoende av ämbetsmännen och, när det gällde vissa beslut, göra ämbetsmännen till kommunernas verkställande organ. Samma drag genomgår även det följande. Så uttalades, att vissa frågor, nämligen de som hörde under »skol-, fattig-, sogn- og bygdekommisionerne», borde överlämnas endast åt män, valda i kommunerna genom fritt val. Vid dessa val borde ingen, som hade folkets förtroende, oberoende av ämbetsställning, kunna uteslutas. Likaså ansåg man, att utgifter för amtens behov borde liksom statsutgifterna kunna beslutas för tre år i sänder. Detta för att man ej skulle behöva sammankalla amsrepresentationen varje år. Slutligen borde formandskapen hava fria händer att på vilket lagenligt sätt som helst kunna vidtaga åtgärder för kommunens behov.

Hur man tänkte sig detaljerna vid formandskapets ordnande skall i korthet visas.¹ Ett præstegjelds formandskap skulle bestå av valda representanter, vilka inom sig skulle utse en ordförande. Formandskapets åligganden skulle vara att bestämma præstegjeldets kommunala »udredsler» och deras användning, att tillvarataga kommunens rättigheter, att övertaga skol-, fattig-, sogn- och bygdekommisionernas uppgifter med undantag av uppbörden, att giva amtmanden och fogden begärda upplysningar om kommunens angelägenheter, att attestera de räkningar, som för præstegjeldets räkning skulle utbetalas av amtskassan och att i allmänhet tillvarataga kommunens intressen. Formandskapet skulle hava en diariebok, en protokollsbok över förda förhandlingar samt en kopiebok.

Amtsformandskapet skulle bestå av representanter från præstegjelden. Hur dessa representanter skulle utses, var man ej på det klara med, utan framlade två alternativ. Enligt det ena skulle repre-

¹ Nielsen, a. a., s. 154 ff.

sentanten i amtsformandskapet utses inom och av præstegjeldsformandskapet. Liksom detta skulle amtsformandskapet inom sig utse ordförande. Amtsformandskapet skulle ej få vara samlat mer än 14 dagar, om man ej därom fattade särskilt beslut med $\frac{2}{3}$ majoritet. Amtsformandskapet skulle liksom stortinget endast sammanträda vart tredje år, varav följde, att budgeten för amtet måste bliva tre-årig. Budgetförslaget skulle uppgöras och framställas av amtman- nen, men varje ledamot hade dessutom initiativrätt. Amtmannen hade även att vara amtsformandskapets verkställande organ. Särskilt strängt höll förslaget på att han icke skulle få göra någon utbetalning från amtskassan, med mindre räkningen var attesterad av vederbörande præstegjelds formandskap. Räkenskaperna skulle granskas av två av amtsformandskapet utsedda revisorer, men beviljandet av ansvarsfrihet skulle beslutas av amtsformandskapet. Om detta fann anledning till anmärkning, skulle saken anmälas för justitiedepartementet med begäran om amtsmannens ställande inför domstol, en begäran som departementet icke kunde vägra att tillmötesgå. Formandskapen voro ej beslutsmässiga, om ej $\frac{2}{3}$ av ledamöterna voro närvarande.

Utom detta förslag framkom ännu ett från stortingsmedlemmar. Den kungl. propositionen om formandskapslag överlämnades till stortinget först något mer än en månad senare, d. 7 maj. Det kungl. förslaget bestod av två lagförslag, ett om formandskap för præstegjeldene och ett om formænd eller eligerede mænd i kjøbstæderne.

Angående regeringens ställning till kommunalreformen vinnes full klarhet vid ett studium av »den Kongelige Norske Regjerings Indstilling til Hans Majestæt Kongen» av d. 15 januari 1833,¹ således fyra månader innan den kungl. propositionens framläggande. Av denna »indstilling» framgår klart och tydligt, att regeringen helt anslöt sig till de åsikter, som den 1814 tillsatta lagkommittéen uttalat vid framläggandet av 1830 års förslag. Grundtanken, från vilken lagkommittéen utgick och vilken tydligen gillades av regeringen, var nödvändigheten att få till stånd en tidsenlig överensstämmelse mellan principerna för kommunalstyrelse och statsförvaltning. Vidare skulle medborgarna genom deltagande i skötseln av de kommunala angelägenheterna få en viss erfarenhet, som fordrades

¹ Storthingsforhandlinger, 1833, 5, s. 1024 ff.

för att bliva nyttiga medlemmar i den lagstiftande församlingen.¹ Med detta uttalande stämde de gällande bestämmelserna om folkets deltagande i kommunernas styrelse ej väl överens, inte ens i städerna, där man dock hade »eligerte menn», och följaktligen långt ifrån på landsbygden. I städerna voro enligt kommittéens mening bestämmelserna icke nöjaktiga och dessutom icke likformiga. För landsbygden funnos inga andra bestämmelser, än att allmogen i vissa fall skulle rådföras, men något avgörande hade den ej. Lagkommittéen ville med sina förslag råda bot härför, fastän det, som av det föregående framgick, ej lyckats.

När lagkommittéen genom stortingsbeslut och kungl. resolution hade upplösts 1830, ansåg sig Finants-, Handels- og Told-Departementet, i all synnerhet då det helt anslöt sig till lagkommittéens organisationsplan, böra fästa uppmärksamheten på förhållandet för att få fram en proposition vid 1833 års storting. Denna proposition borde, ansåg man, följa lagkommittéens förslag, men, och här gjorde departementet ett synnerligen betydelsefullt tillägg, man fann förslaget ofullständigt med endast formandskap i »præstegjældene», alldenstund lantdistriktens kommunalutgifter voro fördelade på hela amtet och de föreslagna formandskapen endast hade mycket ringa inflytande på dem. På grund härav och för att så mycket som möjligt nå överensstämmelse med statsförfatningen ansåg departementet, att amtsformandskap borde upprättas. Dessas huvudsakliga uppgifter skulle vara av finansiell och kontrollerande art.

Departementets förslag hade i och för infordrande av yttrande från amtmän och fogdar om reformens behövlighet utsänts till samtliga amt. Från åtskilliga kommo avstyrkande yttranden. Motiveringarna för avstyrkandena indelades av departementet i fyra olika grupper: 1). Allmogen hade ännu ej nått den bildningsnivå, som ansågs erforderlig, varför man ansåg, att »Revisionen og Decisionen af de Udredslær, der fordeles paa den hele Amtsgemeinde,» hellre borde uppdragas åt ett regeringsdepartement. 2).

¹ Samma synpunkter kommo fram i t. ex. Wærns motion om allmän kommunallag vid 1834—1835 års riksdag i Sverige. ABEU. samt LU. sade i sitt uttalande om denna motion bl. a.: »— — — dessa elementära styrelseformer icke allenast — — — utan även lämna tidiga väckelser för den medborgerliga anda och den självständighet, vilken på en gång utgör den konstitutionella frihetens kännetecken och borgen för dess bestånd.»

ansågs »upolitisk», då det visat sig vid det senaste stortingsvalet, att det fanns ett parti, som önskade lägga de offentliga ärendenas avgörande i allmogens händer, och man befarade, att detta parti skulle vinna i styrka genom formandskapens införande. Man fruktade, att formandskapen huvudsakligen skulle komma att bestå av bönder. 3). Förslaget genomförande skulle fördärva samförståndet mellan allmoge och överhet. 4). Formandskapens införande på landet skulle medföra ett fördröjande av de offentliga ärendenas avgörande, öka ämbetsmännens arbetsböda samt medföra nya och ökade utgifter för kommunerna och likaså bliva betungande och tidsödande för formænden själva.¹

Dessa invändningar mot förslaget försökte departementet vederlägga. Vad den första gruppen angick, så trodde departementet icke, att upplysningen stod så lågt bland allmogen, att man ej skulle kunna uppleta ett tillräckligt antal dugande män för formandskapen. F. ö. ansåg man, att skriv- och läskunnigheten ej betydde så ofantligt mycket för representanterna i allmänhet med undantag naturligtvis för ordföranden. Vanligt sunt förnuft, menade man, var tillräckligt. Och då man hade vågat släppa in allmogen i stortinget, varför skulle den då ej duga till att handlägga kommunernas angelägenheter, som voro betydligt enklare? Man fick väl också antaga, att till formænd utsågos de dugligaste männen. — Att bönderna försökte få ett ord med i laget vid avgörandet av allmänna intressen kunde icke förvåna, i all synnerhet då de, när det gällde deras närmaste angelägenheter, befunno sig i ett visst omyndighetstillstånd. Icke heller kunde man se något ont däri, tvärtom. Skulle känslan för stat och författning ledas på rätta vägar, då måste de fri- och rättigheter, som garanterades i författningen, innehavas av alla, så att de kunde känna sitt ansvar och värde. — De övriga anmärkningarna trodde man ej heller vara så farliga. Om överhet och allmoge försökte förstå varandra, skulle säkerligen inga missförstånd dem emellan uppkomma. Och anmärkningarna i fjärde gruppen gendrevos också. Man trodde icke, att de farhågor, som

¹ I Sverige hade ett förslag om införande av menighetsstyrelser, väckt av landshövdingen i Älvsborgs län J. Sandelhelm, av Kungl. Maj:t utsänts på remiss till K.B. i de olika länen. Som skäl för avstyrkande anfördes bl. a., att bland allmogen fanns varken håg eller anda härför, ja, man förklarade allmogen oduglig.

därunder uttalats, skulle visa sig hållbara i realiteten. I stället menade man, att motsatsen skulle visa sig bliva följden av den föreslagna reformen.

Finansdepartementets åsikt om amtsformandskapens nödvändighet återfunnos i ett yttrande av overbirkedommer Nielsen. Han trodde ej, att det var præstegjeldets utgifter, som voro de mest betungande för allmogen, utan »Amtscommune-Udgifterne, hvilke af adskillige Aarsager ere opvoxede til en betænkelig Størrelse». Om icke annat skulle allmogens medbestämmanderätt härvidlag medföra, att man fick erfara utgifternas oundgängliga nödvändighet.

Vad de speciella bestämmelserna angick, hade departementet icke funnit skäl vidtaga några väsentliga förändringar i lagkommittéens förslag.

Den ovan nämnda kungl. propositionen inleddes med några allmänt hållna synpunkter.¹

Förslaget till lag om formænd for præstegjeldene var uppdelat på 39 paragrafer. Till att börja med fastställde förslaget antalet formænd till minst fyra och högst åtta. Vilket antalet skulle vara, skulle bestämmas av vederbörande myndighet med hänsyn tagen till folkmängd eller övriga lokala omständigheter (§ 1). Varje kirkesogn vare sig huvud- eller annexsogn skulle ovillkorligen utse en formand, och de sålunda valda bildade præstegjeldets formandskap (§ 2). Rösträtt vid utseendet av formænd tillkom den som ägde eller brukade »matrikuleret» jord eller också ägde gård eller grund i någon »ladeplads» inom præstegjeldet (§ 3). Fullmaktsval skulle få förekomma och valet, som skulle företagas vart tredje år (§ 6), skulle vara majoritetsval (§ 4). — Angående utövandet av formandskapsrätten funnos också förslag till bestämmelse. Så föreslogs i § 8, att om någon formand ställdes inför rätta för någon förbrytelse, skulle han ej få fullgöra sitt uppdrag som formand, så länge rättegången var oavgjord. Och i § 9 hette det ytterligare: »Den, som efter Grundloven har tabt sin Stemmerett, saavelsom den, der vorder sat i Umyndigheds-Tilstand, gjør Opbud eller Fallit, ophører at være Formand, og kan, saalænge disse Omstændigheder ere forhaanden, ikke heller deeltage i Formændens Valg.» — Inom sig skulle formandskapet välja en ordförande och en v. ordförande.

¹ Storthingsforhandlinger, 1833, 5, s. 1007 ff.

Ordföranden hade utslagsröst i händelse av lika röstetal. — I § 13 i förslaget bestämdes, vad formandskapet hade att göra. »Det påligger Formændene at varetage Præstegjeldets Gavn og Bedste, og i følge heraf bestaae deres Forretninger i Almindelighed i: 1) at bistaae Øvrigheden med de Oplysninger og Betænkninger som maatte forlanges i Sager, der vedkomme Præstegjeldet eller nogen Deel af samme; 2) paa Præstegjeldets eller dets enkelte Afdelingers Vegne at modtage Andragender, Spørsmaal og Forslag angaaende Indretninger og Foranstaltninger, i Henseende til hvilke Communens Samtykke eller Beslutning er nødvendig; i den Anledning at overlægge det Fornødne inbyrdes eller med de paagjældende, og at meddele Øvrigheden eller andre Vedkommende deres egen eller hines Formening, Samtykke eller Beslutning; 3) paa Præstegjeldets eller dets Afdelingers Vegne for Øvrigheden at andrage hvad der maatte ansees ønskeligt at faae udvirket eller foranstaltet til Communens Gavn; og 4) at vaage over Præstegjeldets eller dets enkelte Afdelingers Rettigheder, og paasee sammes oeconomiske Anliggendes ordentlige og sparsommelige Forvaltning.»

De följande paragraferna i förslaget utgjorde en närmare utformning av de i denna paragraf i allmänna ordalag hållna bestämmelserna. Viktigast härvidlag var bestämmelsen i § 16: »Forsaavidt det ikke er hjemlet ved Lov, ved lovmedholdigen afgivne Bestemmelser, eller ved gyldige private Dispositioner, kan ikke nogen nye eller forøget Udgift, enten for een gang eller til aarlig Udredelse, paabyrdes Commun eller nogen af de samme tilhørende offentlige Indretninger, med mindre Samtykke dertil vorder givet af eller igjennem Formændene.» Detta var ett förslag av ofantligt stor betydelse, då det gav formandskapet ett avgörande inflytande på det ekonomiska området.

I de därpå följande paragraferna kommo en del intressanta bestämmelser; som visade, att man ej heller på detta håll velat utmönstra den gamla sedvanan att samla invånarna i hela distrikt, för att de skulle få tillfälle att säga och direkt giva uttryck åt sin mening. Enligt förslagens § 17 skulle detta ske: »Naar den Sag, hvori Formening, Samtykke eller Beslutning af Communer attraaes, angaaer Bevilgelse af Lønninger, ganske nye Foretagender, Afhændelse eller Kjøb af Eiendomme eller Afstaaelse af nogen Communen tillig-

gende Rettighed, skulle Formændene lade de Paagjældende selv afgive deres Stemme.» Även i andra fall skulle sådana allmänna sammankomster kunna äga rum. Utlysandet av dessa möten skulle göras av fogden, som också skulle hava rätt att vägra sitt medgivande till de allmänna mötena. Gjorde han detta, skulle skälen här för prövas av högre myndighet. Amtmannen och fogden hade f. ö. också rätt att i särskilda fall sammankalla formændene och de av en fråga särskilt intresserade — paagjældende — i kommunen (§ 18). Vid de ovan nämnda tillfällena skulle varje röstberättigad hava rätt att vara närvarande och rösta. Om fråga angick enbart viss grupp i kommunen, skulle endast denna hava rätt att rösta. Denna bestämmelse gällde också för formændene (§ 19).

Hittills hade det kungliga förslaget tyckts följa folkmeningen, men nu följde en paragraf, som verkade i hög grad inskränkande på kommunernas självbestämmanderätt. § 21 föreslogs sålunda erhålla följande lydelse: »De fattede Beslutninger, forsaavidt de angaae de i § 17 omhandlede Gjenstande, skulle derhos, for at være gjældende, af Amtmanden eller Stiftsdirectionen, efter Gjenstandens Beskaffenhed, eller, om den af disse Autoriteter, som Sagen vedkommer, maatte finde Tilfælde tvivlsomt, af Kongen bifaldes. — — — — — Angaaer Sagen Lønninger eller andre Udgifter, der skulle udredes af Communen i et længere Tidsrum end i de næstpaafølgende 5 Aar, eller Afhændelse eller Kjøb af Eiendomme, eller Rettigheder af høiere Værdie end 500 Spd. skal Kongens Approbation stedse erhverves, inden Beslutningen erholder Gyldighed.» Av denna paragraf framgick med önskvärd tydlighet, att det kungl. förslaget inte helt ville rensa bort ämbetsmännens inflytande.¹

De paragrafer, som nu följde i förslaget, äro av mindre vikt, ända tills man kommer till § 35. Denna paragraf behandlade ett så pass intressant och för vår tid aktuellt ämne som ersättning för kommunala uppdrag. Någon sådan ville det kungl. förslaget ej medgiva, icke ens ersättning för resekostnader. Endast utlägg för protokoll, skrivmaterial, porto m. m. d. skulle ersättas liksom utlägg för skrivhjälp och lokalhyra.²

Angående vissa s. k. kommissioner, som funnos, bestämdes i §§

¹ Jmfr nuvarande svenska bestämmelser om underställelse.

² Jmfr tidigare svenska förhållanden.

36 och 37. I § 36 bestämdes bl. a., att formænden skulle vara medlemmar i dessa. Och § 37: »Alle Forretninger, som for Tiden paa-liggde i de forskjellige Stifter indrettede Sogne-, Fattig- eller Bygde-commissioner, skull henhøre under Formandskaberne» o. s. v.

Slutligen fanns i förslaget en bestämmelse avsedd att gälla för de s. k. Ladestederne. De skulle hava formandskap gemensamt med det præstegjeld, dit de hörde. De skulle dock kunna få hava eget formandskap för sina egna angelägenheter. Dessa skulle regleras om möjligt i enlighet med Lov om Formænd i Kjøbstæderne.

Huru överensstämde nu detta kungl. förslag med de reformvänligas önskningsar? Denna fråga besvaras naturligtvis enklast genom att jämföra detta förslag med de förslag, speciellt det neergaardska, som framkommit tidigare, och vilka utan tvivel äro ett troget uttryck för de önskningsar, som funnos bland folket. Vid en sådan jämförelse faller genast i ögonen, att en av de viktigaste och betydelsefullaste beståndsdelarna i det neergaardska och föregående års förslag ej alls upptagits i det kungliga förslaget, nämligen förslaget om amtsformandskap. Och likväl var förslaget härom bland de tyngst vägande i föregående förslag, icke minst därför att de viktigaste kommunala »udredsler» föllo på amten. I detta fall torde man sålunda vara berättigad säga, att det kungl. förslaget ingalunda tillmötesgick folkmeningen. Och vid en jämförelse mellan de olika förslagens ställning till de föreslagna formandskapen skall man också finna, att propositionen var långt ifrån tillmötesgående mot formandskapsidéen. Man skulle kanske utan överdrift kunna våga påståendet, att tanken på kommunal självstyrelse förfuskats i propositionen.¹

Redan i de olika motiveringarna framträder en karakteristisk skillnad i åskådning. I Neergaards förslag tryckes hårt på nödvändigheten av en kommunalreform på grund av den rådande disharmonien mellan gällande kommunalstyrelse och 1814 års konstitution, det man framför är endast rättigheter, som folket konstitutionsenligt här rätt att fördrå, framför allt när det gällde beskattningen.² Hur tomt och matt verkar icke i jämförelse härmed det kungl. förslagets fräska tal om att inrymma åt kommunerna rätt till så myc-

¹ Sars, a. a., s. 306.

² Jmfr liberalerna i Sverige, spec. Wærn vid riksdagen 1834—1835.

ket deltagande, som utan att orsaka tidsförlust och ökade utgifter eller förlama administrationen kan anses nyttigt och lämpligt för att giva städernas och de olika distriktens invånare en rättsgaranti och rätt till kontroll över utgifter och räkenskaper. Och när man så kommer till själva förslagen, då framträder skillnaden med synnerlig skärpa.

I böndernas förslag hade formandskapen fått sig tillerkänd en framstående och betydelsefull plats, i all synnerhet när det gällde kommunernas finanser. De menade, att bevillningsrätten helt skulle ligga hos formænden utan något som helst ingripande från den exekutiva maktens sida. Länsmän och amtmän skulle verkställa representationens beslut. Representationen skulle hava rätt att revidera och att avgöra över ämbets- och ombudsmäns kommunala räkenskaper. Kommunalrepresentationerna hade i detta förslag fått en verklig bestämmande- och beslutanderätt. Man behöver endast läsa § 13 i det kungl. förslaget för att förstå, hur ringa formandskapens makt och inflytande enligt detta skulle bliva. Överallt talas i denna paragraf om hur man skulle vända sig till överordnade myndigheter med så gott som allt. § 16 åter tycks vid första genomläsningen giva representationerna stor myndighet, men vid genomläsandet av de följande paragraferna finner man ganska stora inskränkningar. Fogden eller länsmannen skulle komma att spela en ej obetydlig roll, och i § 21 följde så den verkliga inskränkningen i formandskapens rättigheter. Efter en sådan jämförelse kan man instämma i Sars uttalande,¹ att i det kungl. förslaget fingo formandskapen en ytterst obetydlig plats, de blevo så att säga ett råd hos vederbörande myndighet, men fingo ingen självständig beslutande, beviljande eller kontrollerande makt. Johnsen säger också om propositionen,² att den under sken av att införa självstyrelse sökte fasthålla ämbetsmannaväldet.

Det finns också en väsentlig skillnad mellan det kungl. förslaget och den mening, som framställdes i den förut nämnda »indstillingen», som regeringen avlät till konungen.³ Det är otvivelaktigt, att regeringen velat taga steget fullt ut och genomföra en revolutionerande

¹ Sars, a. a., s. 306.

² Johnsen, a. a., s. 354.

³ Se ovan s. 35 f.

kommunalreform. Tydligt är, att ett svalg var befäst mellan konungens och regeringens åsikter i frågan. Den ledande mannen inom regeringen i Kristiania var statsrådet Collet, och den övriga delen av regeringen var enig med honom. Nu vann emellertid »indstillingen» icke vare sig konungens eller statsrådsavdelningens i Stockholm bifall. Man hoppades på medling av kronprinsen, men konungen var fast besluten att genomdriva sin vilja. I en kungl. resolution d. 29 april 1833¹ angav Karl Johan de skäl, på vilka han grundade sitt motstånd mot regeringsförslaget och uppbyggde sin proposition om Formandskaber i Præstegjældene, till vilken fogades ett utkast till Lov om Formænd i Kjøbstæderne. De skäl han anförde voro, att förslaget var ogenomförbart »af Mangel paa Subjecter, der besidder den for Amtsformandskaberne nødvendige Dannelse og Kundskab om Kommunallovgivning», att det var för omständligt och fordrade för ofta påkommande sammankomster, och att »saa-danne jævnlige Samlinger vilde optage Landmandens Tid og give Anledning til Lediggang, Uenighed og unyttige Udgifter». Dessa skäl voro som synes de vanliga, som anfördes av motståndarna till reformen. Sars framhåller² som en annan orsak till denna Karl Johans hållning, fastän den aldrig uttalats av konungen själv, att den kommunala självstyrelsen i Norge icke fick göras vidsträcktare än i Sverige. Detta påstående förefaller ju inte alldeles osannolikt.

Alla de inför stortinget komna förslagen hänvisades av detta till kommittéen för justits- och politikärendet. Inom kommittéen voro inga delade meningar om reformens nödvändighet, men någon särskild motivering härför ansåg man sig ej behöva framföra, då sådana ofta förut framkommit och enligt kommittéens mening voro tillfyllest. Kommittéen behandlade först förslagen om formandskapen på landet, då detta förslag föreföll kommittéen viktigast och man fruktade att icke hinna bli färdig med en behandling av båda förslagen. Till grund för sitt arbete lade justitskommittéen det av lagkommittéen utarbetade förslaget, så långt det räckte, men använde sig parallellt därmed av övriga inkomna förslag, »forsaavidt deres Indhold maatte give Anledning til Forandringer, Udeladelser

¹ Storthingsforhandlinger, 1833, 5, s. 1057 f.

² Sars, a. a., s. 306.

eller Tillæg».¹ Icke heller för det kungl. förslaget frångick man denna plan; endast då det gällde valsättet följde man detta. Konungen önskade nämligen förenkla valsättet. Han ville ej hava indirekta val. Denna konungens önskan fick betydelse vid den senare utformningen av bestämmelserna härom.² Då det blev fråga om amtsstyrelsen, avvek man fullständigt från det kungl. förslaget och tillstyrkte omedelbart införandet av amtsformandskap i anslutning till regeringens »indstilling» d. 15 jan. Mot påståendet om allmogens brist på bildning och kunskaper opponerade sig kommittéen, vilken också uttalade sig om farhågorna, som från olika håll uttalats, för de fördärvliga följderna av reformen. Man trodde icke mycket på detta resonemang, men man var övertygad om att de ev. olägenheterna skulle uppvägas av fördelarna.

Kommittéen framlade ett förslag om 57 paragrafer om »Formænd for Præstegjældene og Amtsgemeinderne paa Landet». Efter en utförlig motivering för varje paragraf följde så själva lagförslaget.³ Enligt detta skulle i varje præstegjæld finnas ett formandskap, efter vederbörande myndighets beslut bestående av minst tre och högst nio medlemmar, som skulle väljas av och bland de röstberättigade i varje »kirkesogn» på det allmänna skattetinget. Halva antalet skulle ställas under omval vart annat år utan hänsyn till avgång under mellantiden. Formandskapet skulle inom sig välja ordförande och v. ordförande för två år. Ej valbara till formænd skulle enligt förslaget vara amtmän, fogdar och sorenskrivare i de distrikt, där de utövade sitt ämbete. I § 14 bestämdes ändamålet med formandskapen. Denna paragraf överensstämde ordagrant med § 13 i det kungl. förslaget. Kommittéens förslag innehöll också, att man borde kunna sammankalla præstegjældets röstberättigade medlemmar helt eller delvis till allmänt möte. Enligt förslagets § 23 bestämdes, att »angaaer den Sag, hvorm beslutning af Formandskabet eller de Paagjældende selv er fattet, Lønninger eller andre Udgifter, der skulle udredes af Communen i et længere Tidsrum end de næst påfølgende 5 Aar, eller Afhændelse eller Kjøb af Eienomme, eller Rettigheder, af høiere Værdi end 500 spd., skal Kong-

¹ Storthingsforhandlinger, 1833, 5, s. 1079.

² Nielsen, a. a., s. 168 f.

³ Storthingsforhandlinger, 1833, 5, s. 1118.

ens Approbation erhverves, inden Beslutningen erholder Gyldighed». Denna paragraf känner man igen från det kungl. förslaget § 17. Formænden skulle vara medlemmar av skolkommissionerna (§ 38). De skulle också övertaga de göromål, som förut tillhört sogne-, fattig- eller bygdekommissionerna med vissa undantag och efter vissa regler. Då sådana ärenden behandlades, skulle sogneprästen vara ordförande. För skolväsendet och fattigvården (§ 40) skulle länsmannen vara kassör, och revisören av dessa kassor skulle verkställas av två revisorer utsedda av formandskapet.

I vissa avseenden hade man i detta lagförslag avvikit både från det kungl. förslaget och regeringsindstillingen. Det gällde först den kommunala rösträtten. Enligt justitskommittéen skulle alla röstberättigade hava rätt att delta i de kommunala valen, under det att enligt det kungl. förslaget endast de som ägde eller brukade »matrikuleret» jord skulle äga denna rätt. Likaså var det skillnad mellan kommittéförslaget § 9, som uteslöt amtmän, fogdar och sorenskrivare från valbarhet, och det kungl. förslaget, som icke hade någon sådan bestämmelse. Regeringens förslag återigen uteslöt endast amtmän och fogdar, men icke sorenskrivare. Enligt det kungl. förslaget § 21 hade amtmannen att godkänna vissa beslut av formandskapet. Detta förslag hade kommittéen ej upptagit, fastän den i § 23 upptagit en del av det kungl. förslaget § 21, som redan sagts.

Den väsentligaste och betydelsefullaste avvikelsen från det kungl. förslaget följde efter § 43. Fr. o. m. denna paragraf kom nämligen justitskommittéens förslag om amtsformandskapen. En gång om året i juni eller juli skulle en formand från vart prästegjæld samlas till överläggning inför amtmannen. Vid detta möte skulle man fatta beslut om vad som skulle utdebiteras på hela amtet av det som under föregående år förskotterats ur fogdekassan för olika ändamål eller vad som erfordrades för amtkommunen till väghållning o. d. Beräkningar över allt detta skulle framläggas av amtmannen för representationen, som hade att häröver fatta beslut (§ 44). Skulle amtmannen och representationen icke bliva eniga om någon post, som kunde hänföras till i § 17 omnämnda, skulle amtmannen till »Förhandlingsprotocollen fremsætte sin Paastand om at Sagen skal foredrages Regjeringen, samt tilføre Protocollen de Grunde, hvor-

paa han förmener, at den omtvistede Sum bør lignes paa Amtet, og opfordre Forsamlingen til ligeledes at tilføre dens Grunde for Indsigelsen». Av amtsformandskapet skulle utses två revisorer (§ 47). — Sedan församlingen undangjort sina enl. §§ 45, 46 och 47 tillkommande plikter, kunde man få framlägga förslag, som angingo amtets behov (§ 49). Initiativ härvidlag tillkom såväl amtmannen som varje formand. I detta fall tillkom det amtmannen att godkänna de beslut, som fattades. Om han ansåg sig icke kunna godkänna ett beslut, skulle han genast anteckna detta till protokollet, varefter församlingen hade rätt att underställa det hela regeringens prövning (§ 49). §§ 50 och 51 i förslaget innehöllo betydelsefulla bestämmelser om vissa ekonomiska frågors behandling och avgörande. Rörde det beviljande av »Lønninger eller andre aarlige Udgifts-Poster, ganske nye Foretagender, Afhændelse eller Kjøb af Eiendomme, eller Afstaaelse af nogen Communen tilligende Rettighed», så kunde ett avgörande komma till stånd vid samma sammanträde, där frågan kom upp, endast om $\frac{2}{3}$ av församlingens röstberättigade medlemmar voro eniga. Eljest skulle frågan uppskjutas till ett följande sammanträde, till vilket man skulle hava införskaffat yttrande från præstegjældsformandskapet. Representanterna i amtsformandskapet skulle emellertid ej vara skyldiga att följa dessa yttranden, vilka likväl skulle framläggas och uppläsas, innan omröstning företogs. Gällde det utgifter för längre tid än fem år eller försäljning eller köp av egendom, skulle regeringens godkännande av beslutet inhämtas. Detta var en bestämmelse, som föreslagits redan i det föregående, men nu hade egendomsvärdet höjts till 800 Spd. — Enligt förslaget skulle amtmannen eller den fogde, som mötte på hans vägnar, vara ordförande. Amtmannen skulle icke deltaga i voteringen utom då det gällde att bestämma dag och plats för sammanträde. För att amtsformandskapet skulle vara beslutningsmässigt fordrades, att $\frac{2}{3}$ av medlemmarna voro närvarande. — Församlingen skulle ej få vara samlad mer än 6 dagar om året, om ej annorlunda enhälligt beslutats. Om man ej skulle hinna med de frågor, som nödvändigt måste avgöras, kunde man med $\frac{2}{3}$ majoritet förlänga mötet med så lång tid, som erfordrades. Kunde denna majoritet ej samlas, skulle regeringen avgöra, »hvorvidt Ligning eller Godtgjørelse af de uafgjorte Poster (§§ 46 och 47) skal ved Aarets

Amts-Repartition finde Sted eller icke». — Av vad nu sagts torde framgå, att amtsformandskapets betydelse skulle komma att ligga på det ekonomiska området. Det skulle dock finnas en viss statskontroll.

Behandlingen av justitskommittéens förslag började i odelstinget d. 22 juli och räckte till d. 2 augusti.¹ Redan vid den första behandlingen märktes en viss oro för konungens hållning. Man trodde ej, att han vore villig att sanktionera ett beslut, som medtog formandskap för amten, och därtill hade man ju goda skäl, då konungens önsknings kunde utläsas ur det kungl. förslaget. Frågan var då, om förslaget skulle få stjälpas på grund av konungens motstånd. Härtill var man naturligtvis ej benägen, utan man önskade i stället att mot konungens vilja driva det igenom.

En stortingsledamot, P. G. Blom, föreslog, att man skulle behandla kommittéförslaget som två förslag och fatta två beslut. På så sätt, menade han, skulle man möjligen kunna rädda förslaget om formandskap i prästegjældene. Detta förslag vann emellertid ingen anklång. Motståndare därtill voro bl. a. Ueland, Falsen, Mariboe och Neergaard. De invände, att förslaget om amtsformandskap var det viktigaste och därför ingalunda borde utsöndras. Ej heller kunde de finna det lämpligt, att hänsyn toges till en blott förmodan om konungens ståndpunkt till frågan om en ev. sanktionsvägran. F. ö. trodde man icke mycket därpå, om man toge i betraktande den norska regeringens instilling.

Efter denna debatt som inledning övergick man till en granskning av förslagets detaljer. Vid denna detaljgranskning började man med valsättet. Falsen och Mariboe önskade, att man skulle gå in för användandet av dubbla val. Falsen ville hava indirekta val, under det att Mariboe önskade, att valmännen skulle rösta på dem, som vid ett första val fått högsta röstetalet. Emot dessa stodo Hoel och Neergaard, som liksom det kungl. förslaget och justitskommittéen ville hava enkla, omedelbara val, ett valsätt, som segrade med 39 röster mot 28. F. ö. vet man ytterst litet om debatterna om formandskapen.

I lagtinget behandlades frågan 10—15 augusti. Här fram-

¹ För det följande: Storthingsforhandlingar, 1833, 5, s. 1144 ff., Nielsen, a. a., s. 174 ff.

ställde man 14 ändringsförslag till odelstingets beslut, varför ärendet återremitterades till odelstinget, som godkände alla lagtingets anmärkningar utom en. Den 24 augusti anslöt sig lagtinget till odelstinget, och lagen om formandskapen var antagen av stortinget. En del förändringar i justitskommittéens förslag hade härvid vidtagits. De flesta voro dock endast av redaktionell natur, och när lagbeslutet förelåg färdigt, innehöll det 53 paragrafer i stället för föreslagna 57. Den märkligaste förändring som vidtogs var, att kommittéförslagets § 23 helt uteslöts. Det betydde, att de beslut, som fattades i formandskapen, icke under några omständigheter skulle behöva något godkännande av konungen.

Samtidigt med det kungl. förslaget om formandskap på landet framlades ett förslag om formænd eller »eligerede mænd» i städerna. Rörande detta förslag kom också ett utlåtande från justitskommittéen. Angående det allmänna behovet och lämpligheten härav hänvisade man till föregående yttrande. Då det gällde städerna speciellt, hänvisade man till att det i köpstäderna redan fanns ett slags formænd eller »eligerede mænd».¹ Mot utseendet av dessa kunde vissa anmärkningar riktas, i all synnerhet då de skulle anses vara kommunens, av den själv utsedda representanter. Vidare anförde man: »At Adskillige, som med Føie burde kunne benyttes som saadanne, ere derfra udelukkede, at Formændenes Indflydelse ikke er saa udvidet, som Sagens Natur og den nuværende Forfatning synes at fordre, og deres Pligter og Rettigheder i mange Henseender enten aldeles ikke, eller dog ei nøiagtigen, og derhos uden tilstrækkelig Grund paa de forskjellige Steder forskjelligen bestemte.» Detta är allt saker, som torde hava framgått av den föregående skildringen av institutionen med »eligerte mænd». Dessa brister hade lagkommittéen försökt att avhjälpa. Denna kommittés förslag hade i det väsentliga följts av konungen och nu lagts till grund för justitskommittéens yttrande. En del avvikelser gjordes dock, och av dessa voro en del överensstämmande med dem, som gjorts i förslaget till lag om formandskap på landet.

Enligt kommittéförslaget skulle i varje köpstad finnas minst fyra och högst tolv formænd, beräknat efter antalet röstberättigade invånare. De som hade att göra räkenskap för till kommunen hörande

¹ Storthingsforhandlinger, 1833, 7, s. 350 ff.

kassor skulle icke kunna väljas till formænd. — — — Formændens åligganden voro bestämda i § 13, en paragraf som i stort överensstämde (se ovan sid. 39) med § 13 i det kungl. förslaget och § 14 i justitskommittéens förslag till lag om formandskap på landet. Överensstämmande med dessa förslag var också detta förslags § 23 om konungens godkännande av vissa ekonomiska beslut.

I §§ 18 och 19 funnos förslag till bestämmelser om i vilka fall man skulle kunna sammankalla de »paagjældende», för att de skulle få avgiva sitt votum och säga sin mening. I § 21 funnos närmare bestämmelser om vilka som vid dessa sammankomster skulle äga rösträtt. »Enhver stemmeberettiget Indvaaner af Kjøbstaden (§ 1), saavel som Enhver, der paa Stedet driver Næring som Kjøbstadsborger, eller sammesteds eier Gaard eller Grund, har Ret til at møde i de i §§ 18 og 19 omhandlede Samlinger, og at afgive sin Stemme, dog med den Indskrænkning, at naar Sagen udelukkende angaaer en vis Classe, for exempel Huuseiere, eller en vis Deel af Kjøbstaden, ikkun de afgive Stemme, som til denne Classe eller denne Deel henhøre» etc. I § 37 föreslogs, att »de borgerlige Ombud, som det hidintil har tilkommet Magistraten at besætte, saasom Kæmneres og Overformynders, besættes i Fremtiden af Magistraten i Forening med Formændene, og skulle disse, som Følge deraf, in solidum med Magistraten deeltage i det Ansvar, som hidintil har paaligget denne for deslige Ombudsmænd» etc.

Kommittéens medlemmar voro eniga i allt utom beträffande § 21. Här hade kommittéledamoten C. M. Holst en avvikande mening, som reservationsvis medföljde förslaget till stortinget. Holst opponerade sig emot »den Regel at Enhver, som eier Gaard eller Grund, maa afgive Stemme, endog i Communens vigtigste Anliggende».¹ Han kunde visserligen gå med på att det kan synas rättvist och överensstämmande med jämlikheten, »at endog den mindst contribuierende Grund- eller Huuseier ikke bør udelukkes fra Stemme», men han ansåg likväl, att en viss inskränkning måste göras, för att denna i jämförelse med Grl. § 50 utvidgade rösträtt icke skulle verka direkt skadligt. Särskilt starkt tryckte han på Grl. § 50.²

¹ Storthingsforhandling, 1833, 7, s. 376.

² § 50 hade följande lydelse: Stemmeberettigede ere kun de norske Børgere, som have fyldt 25 Aar, have været bosatte i Landet i fem Aar, opholde sig

Vid en utvidgning av rösträtten utöver dennas bestämmelser borde man gå fram med försiktighet, ty det skulle bli va svårt att en gång åter behöva inskränka rösträtten. Mot allt för vidsträckt rösträtt hyste han betänkligheter, då han ansåg, att för rösträtt först och främst måste fordras »en selvstændig og uafhængig Villie». Som personer med detta attribut kunde han ej anse en stor del av dem som enligt förslaget skulle komma i åtnjutande av rösträtt, så t. ex. en stor del av arbetarklassen, även om man hade »en liden Hytte eller Grund».¹ Friheten skulle icke lida något intrång, om man för rösträtt bestämde ett visst värde på egendom eller att man skulle erlægga en viss skattesumma. Sådana gränser ansåg han borde och måste uppdragas. Sådana funnos i andra konstitutionella stater och voro lika rättvisa som fordringar på en viss ålder, vissa kunskaper, burskap och annat för att få utöva rösträtt. Holst ansåg, att icke heller de som livnärde sig som hantverkare och daglönare eller befunno sig i privattjänst överhuvud borde hava rösträtt, då dessa icke kunde förutsättas hava någon självständig vilja. Han föreslog fördenskull, att § 21 skulle erhålla följande lydelse: »Enhver efter Grl. § 50 stemmeberettiget Indvaaner i Kjøbstaden, saavel som enhver Anden, der er lignet i Skat til Stedets Kæmnercasse til et aarligt Beløb af 3 Spd. eller derover, har Ret» etc.

Lagförslaget behandlades i odelstinget d. 15 och 17 augusti. En del mindre ändringar vidtogos, och viktigast bland dem var utslutandet av § 23 om konungens stadfästade av vissa ekonomiska beslut. Man intog således, när det gällde städernas formandskap, samma ståndpunkt, som då det gällde landsbygdens. I lagtinget

der, og enten: a) ere, eller have været Embedsmænd, b) paa Landet eie, eller, paa længere Tid end fem Aar, have bygslet matriculeret Jord, c) ere Kjøbstadsborgere, eller i Kjøbstad eller Ladested eie Gaard eller Grund, hvis Værdi i det mindste er 300 Rbdlr. S.V.

¹ Jmfr Sverige. Mot de av 1837 års fattigvårdskommitté framställda rösträttsprinciperna framkom en reservation »till förmån för att hemmantalet övillkorligen finge kvarstå som röstberäkningsgrund — — —. Det hörde till utbildningen av det svenska samhället att ägare av fastigheter ansetts som egentligen självständiga medlemmar, och från denna åsikt hade man ock utgått, då man vid jorden eller därmed jämförlig egendom fästade de onera, om vilkas utgörande fråga kunde förekomma i sockenstämma.» (Lagerroth, Mantal och fyrk, Statsv. Tidskr. 1928, s. 10).

gjordes en förändring i odelstingets beslut, vilken d. 24 godkändes av odelstinget, och därmed var också denna lag antagen.

Resultatet av stortingets arbete med den kommunala lagstiftningen var således,¹ att man antagit lagar, som utsträckte den kommunala självstyrelsen långt utöver det kungl. förslaget och den norska regeringens avsikter. Formandskap skulle inrättas i amten, städerna och prästegjælden. Dessa formandskap skulle tillsammans med de allmänna möten eller sammankomster av stads- och prästegjeldskommunernas röstberättigade invånare, vilkas samtycke formandskapen i vissa fall kunde eller skulle inhämta, hava beslutande och beviljande myndighet. De skulle revidera och »decidere» alla kommunala räkenskaper. En synnerligen viktig och betydelsefull förändring av de olika förslagen var, då man, såsom ovan sagts, slopade konungens, regeringens och justitskommittéens förslag om att formandskapens beslut i vissa fall skulle underställas konungens prövning, i andra amtmannens.²

Avgörandet angående lagarna låg nu hos konungen. Det var klart med vetskap om hans föregående uttalanden i anledning av den norska regeringens »indstilling» d. 15 jan. 1833 och med ledning av det kungl. förslaget, att han svårligen skulle kunna godkänna lagbeslutet. Regeringens ställning var icke lika klar. I vissa storkretsar tycktes man sätta sitt hopp till regeringen.²

För storkretsbeslutets senare öde blev uteslutandet av § 23 av betydelse. Inom regeringen ansåg man detta steg av stortinget så viktigt, att man på grund härav icke kunde tillråda konungen att sanktionera. Icke ens chefen för finansdepartementet, statsrådet Collet, som tidigare varit ivrig förespråkare för en genomgripande reform, ansåg sig nu kunna tillråda sanktion.³ Collet menade, att underställelse vore behövlig för bevarande av den politiska enheten i staten och för regeringens överblick även över den kommunala styrelsen. Det skulle dessutom förläna kommunerna en viss trygghet mot förhastade beslut.⁴ Collet förbehöll sig fördenskull fria händer att efter förnyad prövning komma fram med ett nytt

¹ För detta har Sars, a. a., s. 303 ff. legat till grund.

² Se ovan s. 47.

³ Bull m. fl., a. a., s. 416.

⁴ Nielsen, a. a., s. 178 f.

lagförslag i samma ämne. Oavsett detta Collets yttrande torde konungen hava vägrat sanktion. Han höll tydligtvis envist fast vid sitt eget förslag, och den 29 juli, då stortinget ännu ej fattat något beslut och endast justitskommittéens förslag förelåg, skrev han till kronprinsen:¹ »Naar jeg negter at sanktionere den omhandlede Lov, har Nationen endnu en Tid af 6 Aar for at overveie og for att undersøge, hvad der er mest nyttigt for dens Intresser».

Vid odelstingets sammanträde den 26 augusti kungjorde presidenten finansdepartementets skrivelse med meddelande om att stortingsbeslutet om Lov om Formandskaber paa Landet och om Formænd i Byerne icke hade sanktionerats.

Sanktionsvägran uppväckte helt naturligt en storm av ovilja bland de liberala och oppositionen. Men av uttalanden och antydningar kan man förstå, att man likväl ej gav slaget förlorat. Bondeledarna läto antyda,² att man ämnade söka genomdriva 1833 års stortingsbeslut med tillhjälp av Grl. § 79.

Med sådana tankar skildes man från formandskapslagarna vid 1833 års storting. Det skulle emellertid ej behövas att på detta sätt driva lagarna igenom. Förhållandena förändrades innan nästa storting.

(Forts.)

¹ Nielsen, a. a., s. 179.

² Johnsen, a. a., s. 354 och Sars, a. a., s. 303 ff.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Voteringsordningen i riksdagen. I motioner vid årets riksdag föreslå hrr Thulin i första och Björck i Kristianstad i andra kammaren vissa ändringar i den nu använda voteringsordningen i riksdagen. Enligt bestämmelserna i RO § 60 skall, då votering begäres, voteringsproposition jämte tydlig kontraposition genast författas och justeras. Kontrapositionsförfarandet, framhålla motionärerna och åberopa därvid Rydin och Staaff, kan emellertid, sådant det hos oss i de allra flesta fall praktiseras, leda till beslut, som icke ha bakom sig någon majoritet; det lockar till och framtvingar manövrer och lägger en stor makt i talmannens hand. I stället rekommenderas vad Reuterskiöld i sin grundlagskommentar kallar särskild propositionsordning: mot varje proposition ställes rent avslag som kontraposition. I den händelse vid den enkla voteringsordningen mer än ett förslag skulle ernå majoritet, skall ny votering verkställas mellan de två, som erhållit de högsta röstsiffrorna. För förslaget genomförande föreslås ändringar och tillägg i RO § 60, mom. 2, som skulle komma att lyda:

2. Därefter bör — — — uppriva. Då voterat skall, bör voteringsproposition genast författas och justeras, varvid iakttages att mot varje positivt förslag ställes som kontraposition rent avslag; efter voteringspropositionens justering skall strax omröstningen verkställas; men ej må proposition göras, om votering skall äga rum, ej heller någon omröstning därom tillåtas. Skulle mer än ett förslag vid omröstningen vinna majoritet, företages ny omröstning mellan de två, som nått högsta röstetalet. Omröstningen sker öppet. Befinnes — — — ur rösturnan.

Man kan mot förslaget invända, att voteringsproceduren på så sätt skulle bli ännu mera tidsödande än vad den redan är. Gentemot detta erinra motionärerna, dels att den bättre voteringsordningen skulle tvinga närstående partier till uppgörelse redan i utskotten, dels att man i tidsbesparande syfte alltid har möjlighet att införa den elektriska voteringsmaskin, som installerats i det nya finska riksdagshuset och om vars införande hos oss en särskild motion för övrigt väckts vid årets riksdag.

Svensk författning inför utlandet. Nutida svenskt statskick torde utanför Sveriges gränser vara föga känt. Den svenska statsvetenskapen har nästan utan undantag sökt sin läsekrets inom det egna landet; någon för utlandet avsedd fylligare framställning av vår författning har inte sett dagen sedan Fahlbecks tid. Ett par kortare översikter existera emellertid: i *Sweden of to day* (1930) har professor Andrén tecknat vårt lands konstitution, och i det senaste numret av *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht* (Bd 3: Nr 1) redogör professor Herlitz i en intressant artikel för »Charakteristische Züge des schwedischen öffentlichen Rechts».

Har svenskt statskick något att lära utlandet? Professor Herlitz besvarar frågan jakande, i den mån som vår offentliga rätt inte är produkt av något tillfälligheternas spel utan ett naturligt uttryck för ett statsliv, som, om det också rönt inflytande från tankar, som varit gemensamma för alla europeiska folk, likväl gått sina egna vägar. En jämförande och systematisk forskning kan utan tvivel draga nytta av svensk inställning och svensk erfarenhet.

Artikeln uppehåller sig utförligt vid det folkliga inflytandet på förvaltning och rättskipning, förvaltningens organisation och processuella karaktär, remissväsendet — »In grossen Fragen erhält das Ermittlungsverfahren oft eine gewisse Ähnlichkeit mit einer Volksbefragung» —, folkrepresentationens deltagande i förvaltningen, utskottsväsendet, riksdagens finansmakt och slutligen vår svenska minoritetsparlamentarism.

Även för en svensk läsare är det givande att på detta sätt i en auktoritativ framställning se vår författnings särdrag under utländsk synvinkel.

Den franska valreformen. 1927 års franska vallag återinförde som bekant mansvalkretsar och föreskrev en andra valomgång i de fall, då någon kandidat vid det primära valet icke erhållit absolut majoritet av avgivna röster. Denna andra valomgång har i hög grad visat sig gynna intriger och kohandel partierna emellan, och förslag till ny vallag ha upprepade gånger väckts. I december förra året framlade deputeradekammarans rösträttskommission ett nytt förslag, som närmast kunde betecknas som en kompromiss mellan de olika ståndpunkterna. Enligt detta skulle den andra valomgången avskaffas i de fall, då en kandidat i första omgången erhållit minst 40 % av de avgivna rösterna och samtidigt uppnått ett röstetal, som minst uppgick till fjärdedelen av de röstberättigades antal. Trots vänsterpartiernas hänsynslösa obstruktion — en kammarledamot väckte icke mindre än 112 tilläggsförslag — antogs förslaget av deputeradekammaran den 12 februari i år i en form, som var betydligt radikalare än det ursprungliga förslaget. I regel skulle endast en valomgång förekomma. Den som erhöll de flesta rösterna skulle förklaras vald under förutsättning att hans röstetal uppgick till minst en fjärdedel av de röstberättigades antal. I motsatt fall skulle en andra valomgång bli nödvändig. Hårtill fogades bestämmelser

om röstplikt; den segslitna frågan om kvinnlig rösträtt fick också sin lösning genom att en särskild punkt tillerkände kvinnor lika rösträtt och valbarhet med män.

På vänsterhåll gjordes gällande, att projektet i sin helhet endast avsåg att vid de kommande valen stärka majoritetspartiernas ställning. I senaten lyckades man också stjälpa förslaget. Det avslogs i sina huvuddrag den 26 februari, sedan Lavals andra ministär tio dagar tidigare av samma församling störtats — realiter enligt vad det vill synas på grund av sin förmenta sympati för den av deputeradekammaren antagna vallagen.

Spaniens för- som efter månader av livligt debatterande slutgiltigt fattning, antogs den 9 december förra året, utgör ett i flera avseenden intressant tillskott till de europeiska efterkrigsförfattningarna. Den har givetvis tillgodogjort sig de senare, men bjuder även författningstekniskt sett på åtskilligt nytt. Särskilt gäller detta de artiklar, där internationella förhållanden beröras; det är den första författning, som står i uttrycklig och bokstavig överensstämmelse med paktens för Nationernas förbund. För Spaniens eget vidkommande innebär den nya konstitutionen ett ofantligt steg i utvecklingen: hans katolska majestät har fått lämna plats för en president i en hypermodern republik, där religionsfriheten är genomförd, statskyrkan avskaffad och jesuitorden förbjuden. Förändringarna äro genomförda på papperet — hur de låta realisera sig i verkligheten, är det måhända för tidigt att nu yttra sig om.

Den författningsgivande församlingen hade framför allt två problem att lösa: den kataloniska frågan och den katolska kyrkan. I den första frågan, frågan om helstat eller förbundsstat, förklarar art. 1, att Spanien är en demokratisk republik av arbetare av alla klasser, men att en viss självstyrelse kan tillerkännas de områden eller kommuner, som vid företagen folkomröstning uttala sig för en sådan. I en särskild artikel uppräknas de befogenheter, som uteslutande tillkomma staten såsom sådan: nationalitets- och författningsfrågor, förhållandet mellan stat och kyrka, utrikes angelägenheter, statsskulden, försvaret, tullar, myntväsen, post-, telegraf- och flygväsen o. s. v. (art. 14). I övriga frågor kan beslutanderätten överflyttas på de autonoma områdena (art. 16), på vilka parlamentet likaledes kan överlåta rätten att tillämpa lagarna angående äktenskap, civillag och strafflag (art. 15).

Beträffande den andra frågan, förhållandet mellan stat och kyrka, stadgar författningen, att sambandet dem emellan skall upphöra. Staten, autonoma områden, provinser eller städer få ej i någon form understödja de religiösa samfundet (art. 26). Redan utgående understöd skola successivt indragas och efter två år helt upphöra. Sådana samfund, som kräva lydnad av annan myndighet än staten, skola upplösas; likaså de, som utgöra en fara för statens säkerhet. Dessa senare stadganden ha som bekant medfört jesuitordens förbudande och i sin tur Zamoras tillbakaträdande som konseljpresident.

De religiösa samfund, som fortfarande få äga bestånd, skola stå under ekonomisk kontroll av staten.

Parlamentet, cortes, är organiserat på en kammare. Rösträtten är allmän, lika, direkt och hemlig och tillkommer envar medborgare, oberoende av kön, som uppnått 23 års ålder. Valbarhetsåldern är likaledes 23 år.

Parlamentarismen är grundlagsfäst. En minister är skyldig att avgå, då ett misstroendevotum understödes av minst hälften av kammarens medlemmar. Förslag om misstroendevotum skall framställas skriftligt och motiverat och vara undertecknat av minst femtio deputerade (art. 64).

Mellan parlamentets sessioner fungerar liksom i Tjeckoslovakien och Österrike en permanent deputation, som med $\frac{2}{3}$ majoritet kan bemyndiga regeringen att utfärda provisoriska förordningar.

Referendum äger rum, då minst 15 % av de röstberättigade så begär. Konstitutionen, konstitutionella lagar, stadgandena angående autonoma områden, finanslagar och internationella fördrag få ej göras till föremål för folkomröstning (art. 66).

Presidenten väljes för sex år av ett särskilt valkollegium, som till hälften utgöres av de deputerade och till andra hälften av för ändamålet enligt samma grunder som deputerade särskilt utsedda elektorer. Militärer, präster och medlemmar av regerande eller f. d. regerande furstehus kunna icke beklädas med presidentämbetet. En avgående president kan icke omedelbart omväljas.

Presidentens maktbefogenheter äro ganska vidsträckta. Han utnämner och entledigar efter behag konseljens president; skyldighet att entlediga honom föreligger givetvis vid misstroendevota. Han äger suspensivt veto efter amerikanskt mönster: en lag, som förelägges honom till godkännande, kan han återförvisa till förnyad behandling, varvid det kräves två tredjedelars majoritet för dess slutliga antagande (art. 83). Han har slutligen rätt att upplösa cortes, men endast två gånger under de sex år, hans mandat varar (art. 81). Dekret om upplösning skall vara motiverat; begagnar en president sin upplösningsrätt för andra gången, åligger det den nytillträdande kammaren att yttra sig, om åtgärden var nödvändig eller ej. Går majoritetens uttalande presidenten därvid emot, är denne i och med detta avsatt.

Även på annat sätt kan en presidents mandat bringas att upphöra före de sex årens slut. Samma kollegium, som har att företaga presidentval, kan besluta om presidentens avsättning, sedan cortes med tre femtedelars majoritet väckt förslag därom (art. 82). Skulle kollegiet icke bifallå förslaget, följer automatiskt parlamentets upplösning. I annat fall utses ny president.

Presidentens juridiska ansvarighet regleras i art. 85. Med en majoritet av tre femtedelar av samtliga sju medlemmar kunna cortes åtala presidenten inför en särskild konstitutionell domstol. Resultatet blir även här antingen avsättning eller parlamentsupplösning.

Den nämnda konstitutionella domstolen kan även förklara en lag stridande mot författningen (art. 100) och äger att döma i kompetensvister mellan staten och de autonoma områdena eller mellan dessa inbördes (art. 121).

I socialt hänseende företräder författningen en avancerad ståndpunkt. Det är betecknande, att även sociala rättigheter uppräknas bland de medborgerliga fri- och rättigheterna. Alla landets tillgångar äro oberoende av äganderättsförhållanden underordnade statens intressen (art. 44) och kunna exproprieras eller socialiseras mot vederbörlig ersättning. Arbetet står under statens beskydd. Varje arbetare skall äga möjlighet att skapa sig en »värdig» existens. Särskilda lagar skola reglera moderskapsskydd, barn- och kvinnoarbete, det sociala försäkringsväsendet, arbetslidens längd, minimilön, semesterförhållanden, Kooperationen o. s. v. (art. 46). I äktenskapsfrågor äro båda könen likställda, skilsmässa erhålles utan svårighet, och staten erkänner icke någon skillnad mellan barn inom och utom äktenskapet. Undervisningen är kostnadsfri och obligatorisk (art. 48).

Det är redan nämnt, att författningen tar hänsyn till Spaniens skyldigheter som medlem av Nationernas förbund. I enlighet med Kelloggspakten förklarar art. 6 högtidligt, att Spanien icke ämnar tillgripa krig som medel för en nationell politik. Rätten att förklara krig tillhör den lagstiftande makten, men presidenten kan icke underteckna någon krigsförklaring, som icke står i överensstämmelse med pakten för Nationernas förbund, och i varje fall icke, förr än alla fredliga medel till konfliktens lösande blivit prövade (art. 77). Författningen innehåller därjämte detaljerade bestämmelser angående registrering m. m. av internationella fördrag i Genève.

Konstitutionen kan revideras på förslag av regeringen eller en fjärdedel av cortes (art. 125). Vinner förslaget kvalificerad majoritet i parlamentet, upplöses detta, och nya val utskrivs, varvid de nya cortes fungera som konstituerande.

I januarinumret av *Revue politique et parlementaire* lämnar Mirkine-Guetzévitch en utförlig redogörelse för den nya författningen. En inblick i den diskussion, som föregick författningens antagande, ger Albert Moussets översikt i samma tidskrifts decembernummer och Adolfo Posadas konstitutionella krönika i förra årets sista nummer av *Revue du droit public*.

B. H.

Sockerfrågan under 1932.

Läget å den internationella sockermarknaden är alltjämt mycket tryckt. Råsockerpriset befinner sig fortfarande på i stort sett samma låga nivå som vid årsskiftet 1930—31. De förhoppningar om ett så småningom stigande sockerpris, som på sina håll uppkommo i samband med Chadbourne-planens antagande i maj 1931, ha sålunda ej infriats. De skilda staternas strävanden att genom höjda tullar skydda den inhemska soc-

kernäringen ha vidare lett till att överproduktionen av konsumtionssocker ytterligare tilltagit, till följd varav marginalen mellan priset på dylikt socker samt råsockerpriset fortsatt att minska. Sist berörda omständighet har givetvis utövat ett betydande inflytande på den svenska sockernäringen. Förutom att möjligheterna till vinst vid raffinering av utländskt råsocker beskurits, har en allmän nedpressning av priset å raffinadsocker i Sverige ägt rum. De svenska sockerbolagens priskurantpris å krossmelis (strösocker) vid årsskiftet 1931—32 var visserligen 27 öre, men, därest Sverige ej frångått guldmynntfoten, torde man kunnat räkna med att priset legat vid endast omkring 23 öre per kg. Förutsättningarna för uppgörelse mellan sockerbolagen och betodlarna rörande villkoren vid sockerbetsodling hava sålunda i hög grad försämrats, om jämförelse göres med de förhållanden, som rådde, när de nu utlöpta 5-årskontrakten ingingos. Vid årsskiftet 1926—27 var svenska sockerfabriksaktiebolagets priskurantpris för strösocker 56 öre per kilogram, varifrån dock bör avgå sockerskatten, som vid nämnda tid utgjorde 8 öre.

Under sådana förhållanden är det ej ägnat att förvåna, att de överläggningar, som under slutet av förra året pågingo mellan svenska sockerfabriksaktiebolaget och styrelsen för Skånes betodlares centralförening rörande villkoren för innevarande års odling, ej ledde till åsyftat resultat. Även vid de förhandlingar, som, sedan Kungl. Maj:t den 8 januari utsett en särskild medlingskommission, inför denna förts mellan de båda parterna, visade det sig snart, att en uppgörelse ej kunde komma till stånd utan statens medverkan. Kommissionen inriktade därför sina ansträngningar på att, under förutsättning av att staten lämnade stöd åt sockernäringen enligt vissa grunder, försöka bringa parterna till enighet rörande odlingsvillkoren, vilket även lyckades. Ett av kommissionen utarbetat förslag till villkor för sockerbetsodlingen under 1932 godkändes sålunda av såväl svenska sockerfabriksaktiebolaget som styrelsen för Skånes betodlares centralförening. Enligt förslaget skulle, i likhet med vad tidigare skett, till grund för beräkningen av grundpriset för betor med 16 procent sockerhalt läggas medelpriset å ett kg. krossmelis enligt svenska sockerfabriksaktiebolagets priskurant för en tid av ett år, sedan därifrån dragits den i noteringen ingående engrosrabatten, 4 procent, men den multipel, som skulle ange betprisets relation till sockerpriset, höjdes från 6,5 till 7. Då även med denna förändring av beräkningssättet för betpriset detta vid gällande sockerpris skulle bli för betodlarna otillfredsställande, bestämdes samtidigt i uppgörelsen, att ifrågavarande grundpris ej finge understiga 2 kronor 30 öre per 100 kg. betor. I samband med sitt godkännande av förslaget uttalade dock betodlareföreningens styrelse, att den funne även ett dylikt minimipris väl lågt. I detta sammanhang må erinras om, att genom statsmäkternas medverkan grundpriset för 100 kg. betor med 16 procents sockerhalt under år 1930 fastställdes till lägst 2 kronor 45 öre samt att tillägg av statsmedel till betpriset under

1931 icke fick utgå i annan mån, än att nyssberörda grundpris icke översteg 2 kronor 40 öre. Förutom att sålunda reglerna för grundprisets beräkning ändrats till betodlarnas förmån, hade i förslaget även reglerna för betornas betalning efter sockerhalt blivit gynnsammare för odlarna. Enligt femårskontrakten rönt betpriset ett tillägg respektive avdrag av 1 öre för var $\frac{1}{10}$ procent, varmed medelsockerhalten översteg respektive understeg 16 procent, men enligt förslaget skulle motsvarande tillägg respektive avdrag utgöra $\frac{1}{160}$ av grundpriset. Genom den föreslagna ändringen i sättet för betprisets beräkning från det enligt femårskontrakten gällande förbättrades priset för 100 kg. sockerbetor med normal sockerhalt (17,2 %) vid ett priskurantpris å krossmelis av resp. 28 öre, 31 öre och 34 öre med resp. 60 öre, 42 öre och 23 öre.

Även beträffande rätt till erhållande av vissa från råsockerfabrikationen härflytande biprodukter erhöles betodlarna i förslaget vissa ytterligare fördelar. Den i femårskontrakten medgivna förmånen åt odlare vid fabrik, där det s. k. Steffenská förfaraendet tillämpas, att för varje 100 kg. levererade betor erhålla 4 kg. sockersnitsel till ett nedsatt pris av 5 öre per kg hade utökats till att omfatta 5 kg., i samband varmed även den föreskriften föreslagits till intagande i de blivande kontrakten, att sockerhalten i snitseln ej finge i medeltal för kampanjen understiga 23 procent. En liknande föreskrift hade även föreslagits beträffande betmassa, i det denna enligt förslaget vid varje fabrik under kampanjen i genomsnitt borde innehålla högst 90,5 procent vatten och icke finge innehålla mer än 91 procent. Enligt femårskontrakten skulle betmassan tillhandahållas odlarna väl pressad, men någon bestämmelse om den högsta tillåtna vattenhalten fanns ej intagen däri.

Den förutsättning angående statens medverkan, varpå ovan åsyftade förslag till villkor vid 1932 års sockerbetsodling byggde, var i huvudsak, att statsmakterna skulle för tiden till den 1 mars 1933 tillförsäkra de båda svenska sockerfabriksaktiebolagen ensamrätt att till riket importera socker. Bolagen skulle dock därvid förbinda sig bl. a., att ej tillämpa högre sockerpris än som betingades av läget å världsmarknaden för socker, varvid dock lägre sockerpris än för krossmelis 31 öre per kg. samt för andra sockersorter i förhållande därtill ej behövde av bolagen tillämpas. Genom en dylik bestämmelse, vilken avsåg att möjliggöra för bolagen att erbjuda odlarna ett fixt minimipris för betorna, skyddades bolagen från verkningarna av ett prisfall för raffinadsocker å världsmarknaden samtidigt med att de bereddes tillfälle till ökad vinst av sin raffineringsverksamhet vid sjunkande råsockerpris. För kontroll av bolagens prissättning samt att de även i övrigt följde de bestämmelser, som komme att intagas i de mellan staten och bolagen träffade avtalen i ämnet, skulle utses en nämnd av tre opartiska och sakkunniga personer.

Det av kommissionen sålunda utarbetade förslaget till statligt stöd åt sockernäringsen under 1932 upptogs av regeringen, som efter det yttranden inhämtats från vederbörande ämbetsverk, vilka där-

vid tillstyrkte förslaget eller lämnade detsamma utan erinran, avlät proposition (n:r 76) till riksdagen i överensstämmelse därmed. Dessförinnan hade emellertid inom riksdagen från höger- och bondeförbundshåll väckts motioner i sockerfrågan, vilka åsyftade att antingen genom förhöjning av raffinadtullen bereda sockerbolagen tillfälle att betala tillfredsställande betpris eller ock genom återinförande av sockerskatten anskaffa medel till en fortsatt subvention åt sockerbetsodlingen. I samtliga fall var avsett, att betodlarna skulle tillförsäkras ett grundpris av 2 kronor 45 öre för 100 kg. betor. I anslutning till regeringens förslag framfördes även motionsvis vissa yrkanden. Bland annat föreslogs sålunda den ändringen i Kungl. Maj:ts förslag, att det i propositionen angivna minimipriset 31 öre per kg. krossmelis skulle sjunka i motsvarande mån som sockerpriset i Sverige vid en antagen fri prisbildning komme att ligga under 27 öre. Vidare borde enligt samma motionärer bolagen åläggas utöva viss kontroll å detaljpriserna för socker. Slutligen framfördes även krav på, att riksdagen borde göra vissa uttalanden rörande betarbetarnas löner. I en annan motion yrkades, att riksdagen skulle med avslag å Kungl. Maj:ts proposition besluta om höjning av råsockertullen från 7 till 9 öre per kg. Syftet med sistnämnda motion var, att bolagen skulle stimuleras till ökat intresse för den inhemska betodlingen och därigenom få anledning betala ett högre betpris.

Förenämnda proposition jämte samtliga i ämnet väckta motioner hänvisades till bevillningsutskottet, som i sitt utlåtande (n:r 10) hemställde, att riksdagen måtte bifalla Kungl. Maj:ts förslag. Vid utlåtandet funnos emellertid fogade reservationer från ej mindre än 17 av utskottets 20 ledamöter. I utlåtandet framhöll utskottet i anslutning till vad föredragande departementschefen uttalat därom, att det förutsattes, att betodlarna vid användande av lejd arbetskraft under 1932 ej tillämpade sådana lönesatser, att det sociala syftet med statens medverkan till betodlingens upprätthållande äventyrades. I en av 5 högerledamöter avgiven reservation framhölls bl. a., att ett förstärkt tullskydd vore det ändamålsenligaste medlet för sockernäringsens stödjande, men att reservanterna likväl ansågo sig i frågans dåvarande läge ej höra undandra sig att medverka till förslaget genomförande. Bondeförbundets representanter i utskottet anslöto sig i sin reservation till det från bondeförbundshåll motionsvis framförda yrkandet om en höjning av raffinadtullen med 3 öre. De socialdemokratiska ledamöterna å sin sida yrkade, att riksdagen måtte med avslag å Kungl. Maj:ts förslag bemyndiga Kungl. Maj:t att provisoriskt för tiden 1 mars 1932—28 februari 1933 höja råsockertullen med ett belopp av högst 2 öre per kg.

Frågan avgjordes i riksdagen den 20 februari. Därvid segrade i båda kamrarna Kungl. Maj:ts förslag över det yrkande, som framförts i den vid utskottsutlåtandet fogade socialdemokratiska reservationen, sedan övriga yrkanden blivit i förberedande voteringar avslagna. I anslutning till det sålunda av riksdagen fattade beslutet ha numera förordningar i ämnet utfärdats, vilka trätt i kraft den 23

sistlidne februari. Samtidigt har ock särskild nämnd tillsatts för kontroll av bolagens prissättning m. m. Efter nämnda dag äga sålunda endast de båda svenska sockerfabriksaktiebolagen införa socker till riket. Ifråga om sockerpartier, som inköpts före den 2 februari men ej till riket införts före nyssnämnda den 23 februari, må dock kontrollnämnden bevilja särskilt importtillstånd, därest anmälan göres före den 15 innevarande mars. Bolagen ha vidare förklarat sig beredda att utan ersättning under avtalstiden förmedla import av sådant socker, som ej tillverkas inom landet och ej heller kan ersättas av svenskt socker. Därjämte ha de förbundit sig att medgiva envar, som tidigare importerat socker, inköpsrätt på sedvanliga villkor.

N. M.

Löne-
statistiken. Lönestatistisk Årsbok för Sverige, utgiven av Socialstyrelsen (årg. 1929 och 1930 utkomna) torde vara en av de mest allmänintressanta av publikationerna i serien Sveriges officiella statistik. Där redogöres nämligen för arbetslönerna och deras utveckling, såväl inom jordbruk, skogsbruk och vägarbete (enligt uppgifter lämnade genom hushållningssällskapens försorg samt av jägmästare och vägstyrelser m. fl.) som även inom industri och hantverk, transportväsen, allmän tjänst m. m. (huvudsakligen enligt uppgifter, frivilligt avlämnade av vissa arbetsgivare). Uppställningen är emellertid rätt så summarisk, isynnerhet beträffande industriarbetarnas löneförhållanden. Så skiljes blott mellan förvaltningspersonal och arbetare, men inom arbetarnas kategori t. ex. icke mellan yrkesarbetare och andra. Vidare får man över allt nöja sig med medelvärden utan någon uppgift om variationernas storlek. Anledningen härtill ligger i sättet för primärmaterialets erhållande och bristen kan svårligen undvikas förrän uppgifterna insamlas individuellt i stället för kollektivt. Socialstyrelsen har också i ett särskilt betänkande (statens offentliga utredningar 1931:32) framlagt en av Kungl. Maj:t anbefalld utredning angående viss omläggning av styrelsens lönestatistik. I detta betänkande redogöres utförligt för vår hittillsvarande lönestatistik, därvid även för arbetsgivare- och arbetarsammanslutningarnas lönestatistik. Vidare lämnas en exposé över lönestatistiken i vissa främmande länder, särskilt U. S. A., England, Tyskland och Danmark. En utförlig redogörelse lämnas också för de internationella enhetssträvandena beträffande lönestatistiken, särskilt internationella statistiska institutets samt internationella arbetsbyråns och de av detta institut sammankallade internationella socialstatistiska konferensernas insatser härutiinnan.

Denna, betänkandets deskriptiva del är en synnerligen klar och instruktiv lektyr, om den än något tynges av de långa citaten ur de internationella församlingarnas och konferensernas rekommendationer. Något mindre klar och tillfredsställande synes betän-

kandets sista, mera konstruktiva del vara. Det rör sig här om socialstyrelsens förslag till omläggning »i vissa avseenden» av dess lönestatistik. Av kostnadshänsyn — utredningen är närmast en följd av vissa av 1926 års besparingssakkunniga gjorda anmärkningar — har man tyvärr funnit sig böra avstå från att gå individualuppgifternas väg. Intet tvivel råder om att denna väg är den enda, som leder fram till en verkligt tillfredsställande lönestatistik. Icke ens arbetsgivareföreningens förslag om att individualuppgifter skulle insamlas och bearbetas för förvaltningspersonalen har styrelsen vågat sig på att förorda. Och det är dock uppenbart riktigt när arbetsgivareföreningen kategoriskt förklarar, att ifråga om den inom industrien anställda förvaltningspersonalens löneförhållanden en statistik av värde ej torde kunna åstadkommas utan användande av individualuppgifter, *emedan abstrakta medeltal på grund av lönernas stora spelrum bleve i hög grad missvisande eller alldeles värdelösa*. Utan att bestrida detta avfärdar socialstyrelsen hela denna viktiga fråga med en tämligen vag hänvisning till en tänkbar upprepning av den på sin tid (1920—1921) utförda specialundersökningen av de affärsanställdas arbets- och löneförhållanden. På samma sätt, med obestämda löften om framtida specialundersökningar, avfärdas frågan vad arbetarnas lönestatistik angår. Det enda positiva i styrelsens förslag angående den årliga lönestatistiken synes vara en planerad utvidgning av de nuvarande summariska uppgifterna dels kvantitativt, dels kvalitativt så, att beträffande arbetarna en uppdelning kan ske i grovarbetare och yrkesarbetare, eventuellt — även här lämnas frågan om sättet för utförandet öppen — en mellangrupp.

Med allt erkännande av mycket värdefullt i utredningen — särskilt redogörelserna för lönestatistikens utveckling här hemma och i utlandet samt för de internationella enhetssträvandena, men även uppläggningsproblemet av lönestatistikens olika problem — måste man alltså konstatera, att resultatet av utredningen blivit skäligen magert. Vi leva i depressionstider, överallt ropas det på sparsamhet och det är klart att de statistiska ämbetsverken mera än eljest måste avstå från kostsamma omläggningar och omorganisationer. Men frågan är om icke i detta fall sparsamheten är av det slag som bedrar vissheten. Att under ekonomiska orostider stanna vid halvmesyren i fråga om viktiga upplysningars inhämtande på just det ekonomiska området är icke säkert god sparsamhet. Och det kan hända att man åtminstone delvis vältrar kostnaderna över på enskilda. Det finns exempel på, huru fackförbund och tjänstemannaföreningar nödgas på egen bekostnad sätta i gång med insamlande och bearbetning av individualuppgifter angående löner och arbetsförtjänster. Det skall dock villigt erkännas, att en hel del kan vinnas genom specialundersökningar, förutsett att sådana komma till utförande i rätt tid, men ersätta en god årlig statistik kunna de icke, liksom f. ö. en än så fullständig årlig lönestatistik väl näppeligen skulle göra specialundersökningarna överflödiga.

Econometric Society. På inbjudan av professorerna Irving Fisher, Yale, Ragnar Frisch, Oslo, och Charles F. Roos, Washington, samlades den 29 december 1930 ett antal nationalekonomer, statistiker och matematiker i Cleveland, Ohio, U. S. A. och bildade där *The Econometric Society*, ett internationellt vetenskapligt sällskap med uppgift att särskilt befordra teoretisk nationalekonomi i dess relation till statistik och matematik. Professor J. Schumpeter, Bonn, fungerade som ordförande och på hans förslag utsågs professor Irving Fisher till Sällskapets förste präses (president). Under år 1931 har sedermera ett stort antal europeiska och amerikanska vetenskapsmän inom berörda forskningsområden inbjudits att ingå som stiftande medlemmar. Av svenskar hava följande personer inbjudits att ingå som stiftande ledamöter i sällskapet: professorerna Gösta Bagge, Gustaf Cassel och Bertil Ohlin, Stockholm, S. D. Wicksell, Lund, samt d:r Johan Åkerman, Stockholm.

Ekonometriska Sällskapet räknar sålunda nu nära 200 medlemmar. Medlemmarna skola efter anglosachsiskt mönster uppdelas i tvänne klasser (Members och Fellows). Styrelsen, som skall bestå av minst sju, högst femton personer, valda för tre år och så vitt möjligt representerande olika geografiska områden, föreslår medlemmarna inom båda klasserna och inval sker genom votering per post bland respektive klassers medlemmar. För inval i den högre klassen (Fellows) erfordras att den föreslagne skall hava publicerat egna arbeten i nationalekonomi, statistik eller matematik, vilka hava betydelse för den teoretiska nationalekonomien, samt att han under minst ett år tillhört sällskapets lägre klass (Members). Frånsett invalen i respektive klasser hava endast Fellows rösträtt beträffande sällskapets angelägenheter och ett årligt sammanträde skall hållas med dessa ledamöter. I viktigare fall kan årsmötet hänskjuta avgörandet till en votering per post bland sällskapets samtliga Fellows. Styrelsen väljer för varje år en präses (president) samt en kassör och en sekreterare och approximativt en tredjedel av styrelsens medlemmar skall varje år nyväljas.

Formerna för sällskapets verksamhet bestämmas i första hand av styrelsen och skall denna verksamhet företrädesvis bestå i anordnande av lokala vetenskapliga sammanträden och internationella möten samt i utgivandet av publikationer, omfattande dels redogörelser för sällskapets förhandlingar, dels andra meddelanden av ekonometriskt intresse.

Bildandet av Ekonometriska Sällskapet får betraktas som ett tidens tecken angående behovet av samarbete mellan nationalekonomer, statistiker och matematiker till koordination av de från dessa olika håll framkommande bidragen till belysning av de ekonomiska lagarna. Men därutöver bör bildandet av en sådan internationell sammanslutning komma att innebära en hel del mera. I själva verket föreligger ett behov ej blott av att förena de olika berörda fackkretsarna i den mån deras från olika utgångspunkter skeende insatser sträva mot ett gemensamt mål utan än ytterligare också av

att bereda mark för en ny, hittills i vetenskapernas samfund icke förut såsom en självständig och i och för sig avgränsad disciplin uppfattad eller erkänd vetenskap, ekonometrien, eller läran om de ekonomiska lagarna i deras kvantitativa och därigenom matematiskt uttryckbara eller statistiskt påvisbara gestaltningar. Denna vetenskap kan visserligen föras åtskilligt framåt genom nationalekonomernas, matematikernas och statistikernas förenade och — såsom sällskapet ju särskilt strävar att åstadkomma — koordinerade insatser, men sin rätta växt får denna vetenskap givetvis liksom andra vetenskaper först i den mån de berörda samverkande specialiteterna sammansmältas till en helhet, d. v. s. i den mån unga forskare inriktas på en samlad nationalekonomisk, statistisk och matematisk specialutbildning. Sällskapets uppgift torde sålunda icke komma att stanna vid en förening av olika specialister till en samfäll ekonometrisk insats. Det måste komma att bana vägen för den framtida *ekonometrisk* eller vetenskapsmannen, som på en gång är nationalekonom, statistiker och matematiker. Forskare av denna typ är förvisso icke någon nyhet utan exempel eller föregångare. Må det blott tillåtas mig att nämna sådana namn som Georg Friedrich Knapp, Wilhelm Lexis, Knut Wicksell, Ladislaus v. Bortkiewicz samt, bland nu levande och tillika ledande personligheter i Ekonometriska Sällskapet, Irving Fisher, Harald Westergaard, Joseph Schumpeter, Arthur Bowley och Ragnar Frisch. Men lika betydande som dessa män varit eller äro och i lika hög grad som deras vetenskapliga insatser betingats av just deras kombinerade under en hatt av ekonomisk, statistisk och matematisk sakkunskap, lika uppenbart är det, att de såsom forskartyper varit och ännu äro alltför mycket undantag.

Det är att hoppas, att Ekonometriska Sällskapet, när det söker sammanföra alla spridda insatser och mot ett gemensamt mål inrikta olika specialintressen, också skall komma att bana vägen för samlade forskningsinsatser inom ekonometrien som en mera självständig vetenskap. De unga krafter, som inrikta sig mot detta mål och skaffa sig den därför behövliga utbildningen, komma förvisso icke att råka i förlägenhet, då det gäller att åt sig finna forskningsuppgifter med tillräckliga perspektiv för att locka till ett livsverk.

S. D. W.

Ansökningar om understöd I bankdirektör J. H. Palmes fond för från J. H. Palmes fond. ekonomisk upplysning och ekonomisk forskning, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, finnes ett för utdelning innevarande år disponibelt belopp av c:a 3,000 kr. Från fonden lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller

ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 1 april 1932 ingivas till föreningens sekreterare Fil. D:r Karin Kock (Skandinaviska Kredit A.-B., Stockholm 16), vilken på begäran lämnar närmare meddelande. Av skrift, som utarbetats med anslag från fonden, skola 10 ex. överlämnas till styrelsen.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

EDVARD THERMÆNIUS: *Svensk Bondepolitik, Memoarer och Brev från ståndstidens slut och lantmannapartiets tidigare år*, samlade och med inledning och förklaringar utgivna. Stockholm 1931, Hugo Geber. 384 s. (tr. i Uppsala).

Doc. Edv. Thermænius gav i sin år 1928 utgivna grundliga, väldokumenterade och välskrivna avhandling Lantmannapartiet, dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling, övertygande bevis för, att Sveriges inre historia under 1860—70-talen har intresse och liv, ja, att denna tid erbjuder en mängd av spännande moment, och att dess ledande politiska personligheter i många fall äro ägnade att väcka livligt intresse. Avhandlingen vilade i stor utsträckning på av författaren uppspårade, dittills obekanta källskrifter, memoarer, brev m. m., befintliga i enskild ägo. Tack vare ett frikostigt understöd från Karl Staaffs fond för frisinnade ändamål har doc. Thermænius blivit i tillfälle att i en diger volym utgiva ett rikt urval av sina under senare år ytterligare ökade samlingar till belysning av svensk bondepolitik under lantmannapartiets stora tid 1867—1878. Här träder lantmannapartiets politik oss till mötes inifrån i fullt autentisk form.

Boken innehåller fem avdelningar: I. Carl Ifvarsson: Minnesteckningar 1888, II. Sven Rosenberg: Tio års riksdagserfarenheter: Som komplement till dessa memoarer följa åtta av Carl Ifvarssons brev till familjen 1862—1867, Sv. Rosenbergs brev 1859—91 till sina barn och till kyrkoherden H. O. Schönbeck 1867—1883, en politisk memoar av Ola Jönsson i Kungshult: Svenska riksdagens verksamhet och sammansättning och ett brev av okt. 1862 från samme man till redaktören för Öresundsposten F. T. Borg. Utgivarens sammansättning av memoarer och upplysande samtida brev är särdeles instruktiv, då därigenom i viss utsträckning möjliggöres en kontroll av de förras framställning och uppgifter. III. En brevväxling mellan bondehövdingarna Eric Ersson i Wallsta, Carl Ifvarsson och Jan Andersson i Jönvik samt Nils Petersson i Runtorp, huvudsakligen från lantmannapartiets genombrottsår 1867—1873, dessutom 4 brev, växlade mellan Carl Ifvarsson och Nils Petersson i Runtorp strax före partiets sprängning 1888. IV. C. G. Indebetous brev till sonen Govert 1868—69, Ola Jönssons i Kungshult skrivelser 1868—69 till F. T. Borg, vari riksdagsarbetet granskas från en utpräglat liberal och demokratisk synpunkt, några brev från Carl Ifvarsson

till hemmavarande anförvanter åren 1868—69 belysa dennes kritiska inställning till regeringen, Arvid Posse ger i ett par brev sin vän och vapendragare d:r B. Cronholm, Snällpostens redaktör, upplysningar och direktiv under de Tullbergska oroligheterna 1869. V. Brev till belysning av bondepolitiken under 1870-talet, företrädesvis skrivelser växlade mellan lantmannapartiets ledare, men i denna avdelning äro bland brevskrivarna också representerade konung Oscar och åtskilliga statsråd, som Abelin, Wennerberg, Bergström och Adlercreutz, en rapportör som P. F. Mengel, lantmannapartiets publicister S. A. Hedlund och A. Andersson-Edenberg samt intresserade och bekymrade valmän.

I Ifvarssons först nu fullständigt utgivna memoarer, tillkomna på författarens höga ålderdom, äro händelserna relativt mycket korrekt återgivna, om ock minnet, särskilt i fråga om tidsbestämningar, någon gång svikit. Ifvarsson har tydligen varit begåvad med starkt minne, klar och säker uppfattningsförmåga. Hans stil är enkel och flädfri, själv visar han sig liksom i sina brev lika fjärran från skryt som från konstlad blygsamhet, innehållet är strängt sakligt. I arbetets och försakelsens hårda skola hade Ifvarsson mognat till man. Hans ungdom och tidigare mannaålder hade därjämte varit en kamp för ökat vetande. Med rätta skriver han: »Wand vid arbete och försakelser redan från de späda åren samt med bestämd föresatts att befrämja rättvisa och så väl allmänt som enskildt väl, har jag icke ryggat tillbaka, när det varit fråga om arbetsamhet vare sig i hemmet eller annorstädes, och min grundsatts har jag icke sviket». Vid två års ålder började han läsa vid sin moders spinnrock, vid fem års ålder vidtog innanläsning i bibeln och utanläsning av katekesen, som försiggick på knappt tillmätta fristunder från det arbete, vari gossen tidigt fick deltaga. Åttaåringen kunde Lindbloms katekes utantill och firade en stor triumf, då han fick läsa för prästen och gjorde gott besked för sig i alla stycken. Som belöning fick han lära sig skriva hos en något mer försigkommen yngling. Vid tretton eller fjorton år fick han av en skomakarepojke låna en räknebok, och långivaren gav ett par timmars undervisning i dess rätta bruk. Ur den boken skaffade sig den blivande bankofullmäktigen all den kunskap om siffrornas bruk, som för honom var av nöden. Vid tolv års ålder förlorade Carl Ifvarsson sin fader, modern gifte om sig med en ung dräng, som den unge Carl förut hjälpt att lära sig läsa. Styvfadern höll Carl till strängt arbete i jordbruket, ofta både dag och natt, och till bokliga övningar blev föga tid övrig. Till ungdomens nöjen kände Carl Ifvarsson föga lust. I tjugoårsåldern lyckades han förvärva ett litet hemman, Vårestorp i Ränneslövs socken. Strax därefter gifte han sig. Nu gällde det att spara för att betala skuld på hemmanet och förskaffa nödiga böcker för självstudier. Det gällde ock att uppta kampen med en styvmoderlig natur, som blott nödtvungen lämnade sina knappa hävor från sig. Tid blev dock övrig för deltagande i bygdens kommunala liv. Carl Ifvarsson visade snart, att han hade förmåga att ordna och ställa till rätta: tack

vare honom upprättades en ny byordning och skedde en rättvisare fördelning av byvägarnas underhåll. Han ordnade småskoleväsendet i sin socken. En omfattande och lönande verksamhet som självlärd advokat, sysslandet med houppteckningar, förmynderskap o. d., gav honom insikt i lagar och författningar. Han utsågs ofta till förlikningsman i smärre tvister. Ingenting var dock mera främmande för Carl Ifvarsson än att tränga sig fram. Med den försiktighet, som för honom var egen, ville han undvika att utsätta sig för de gamles avund. Han var t. o. m. betänkt på att överklaga sitt eget val till nämndeman, under anförande av att han vid detta ej uppnått den lagstadgade åldern av 25 år. Vid 41-års ålder, år 1859, inträdde Ifvarsson som ledamot i bondeståndet, vars partier, det liberala och det konservativa, av honom tecknas som kottierier, kämpande om makten och dess frukter, utskotts- och fullmäktigplatser. Han och några andra yngre begåvade riksdagsbönder bröto snart med den allt för mycket tillämpade grundsatsen, att ingen fick »svika i dryckjom», vilket så när hade förorsakat en politisk brytning, om en sådan ej förekommit av några nykterhetsvänner bland de äldre.

Följande riksdag, år 1863, lyckades Ifvarsson med bistånd av några yngre framtidsmän bryta det murkna kottieriväldet. En sammanslutning åvägabragtes närmast för att leda valen till revisorer vid riksbankens lånekontor och till banko- och riksgäldsfullmäktige så, att de lämpligaste placerades med bortseende från kottieriintressen. Framgång följde till icke ringa förbittring för ledarna inom de gamla liberala och konservativa fraktionerna. Utgivaren, doc. Thormænius, har i denna sammanslutning sett fröet till det blivande lantmannapartiet, vars kärna just vore den Ifvarssonska moderat-konservativa gruppen från bondeståndet. Härvid är emellertid att märka, att ledarna för 1863 års sammanslutning ingalunda alla hade moderat-konservativ färg. Det var väl fallet med Eric Ersson i Wallsta, Carl Ifvarsson, Jöns Rundbäck, Nils Petersson i Runtorp, men Sven Rosenberg, »partiets» ordförande, räknade sig till de liberala (Sv. Bondepolitik s. 69), och Ola Jönsson i Kungshult var alltjämt angelägen om att betona sin radikalism. Partiprogrammet lydde enligt Ifvarsson (Sv. Bondepol. s. 28): »Wid val skulle hvar och en ställas på den plats, han bäst passade, samt emellan lika lämplige skulle tur och ordning iakttagas. I öfrigt skulle hvar och en ega full handlingsfrihet, för att på grund av skäl afgifva sitt votum efter bästa förstånd och med syfte att befordra rättvisa och allmänt väl». Onekligen som partiprogram högst märkligt. Det riktar sig mot partiväsendet överhuvud (här mot trycket av de rivaliserande kottierierna) och hävdar mot detta den enskilde riksdagsmannens handlingsfrihet att avge sitt votum efter bästa förstånd och med syfte att befordra rättvisa och allmänt väl. Ett parti i sedvanlig mening var knappast denna sammanslutning.¹ Under lösen

¹ Om partibildningen 1863 handlar Sv. Rosenbergs brev till sonen Johan ^{25/2} 1863 (Sv. Bondepol. s. 125). — För lantmannapartiets bildningshistoria äro av vikt Carl Ifvarsson till sonen Andreas ^{25/1}, ^{29/2}, ^{10/3} 1867 (Sv. Bondepol. s. 43 ff.)

»självständighet» lyckades man emellertid 1863 frigöra sig från koteriväldet i ståndet, och till en del samma element, då sammanslutna i lantmannapartiet, hävdade år 1867 sitt oberoende av regeringen och dess allt för ivrige vänner, de ministeriella eller »det Murénska regerings- och krämarpartiet», för att använda Ifvarssons ej allt för älskvärda uttryck (Sv. Bondepol. s. 44).

Ifvarsson deltog kraftigt i petitionsrörelsen för det kungliga förslaget till representationens ombildning och hade den tillfredsställelsen att inget härad inom hela landet hade så mangrant understött förslaget som det lilla Höks härad, vilket han representerade. Betecknande för Karl XV:s ogenerade sätt att påverka riksdagsmän är Ifvarssons berättelse om huru han och några andra riksdagsbönder, tydligen år 1866, voro uppkallade till konungen för att vid ett glas punsch dryfta det k. förslaget i försvarsfrågan. Det blev livlig debatt, men bönderna läto tydligt förstå, att de ej kunde bifalla förslaget. Kungen förklarade då, att då »icke något missförstånd fick ega rum emellan Sveriges Kung och Sveriges bönder, aldri minst i en fråga, som hufvudsakligen gälde Sveriges allmoge, ville Han nu låta sin mening falla». — »Jag behöfver icke säga» — skriver Ifvarsson —, »hur tacksamma vi voro och med hvilka känslor vi skildes från en så folkkär och tillmötesgående Konung». Den kylige Ifvarsson var och förblev gripen av konungens fras och bevarade alltjämt Karl XV i älskat och ärat minne. För personlig påtryckning var Ifvarsson helt och hållet okänslig.¹

Sparsamhet och ordnad statshushållning anger Carl Ifvarsson själf i sina memoarer, utan tvivel med rätta, som sitt och lantmannapartiets politiska patos: han betecknar sig själf som lärjunge till statsutskottsveteranen och riksspärmästaren A. W. Björck. Han hade ock mottagit sina bestämmande politiska intryck under 1860-talet med dess dåliga skördar och svaga statsfinanser. (Han förnekar; ehuru med föga framgång, sitt chefskap för lantmannapartiet.) Därjämte strävade han att åvägabringa likhet mellan medborgare och olika samhällsklasser främst i fråga om beskattningen. Att han därvid främst sökt verka för den länge förtryckta allmogens rätt, framhåller han uttryckligen, liksom att han ock velat, att ingen annan skulle förtryckas eller lida orätt. Verkligheten visar ock; att Carl Ifvarsson i varje fråga övervägde, vad som var nyttigt, förenligt med sparsamhet, rättvisa och billighet och att hans mål var allmänt väl. En annan sak är, att hans synkrets ofta var jämförelsevis begränsad, hans uppfattning av det nyttiga något småskuren. Att han ej var blind för att något måste göras i försvarsfrågan, torde framgå av hans programtal inför sina valmän 26 juni 1875, då han ger uttryck åt tanken att beväringsens övningstid borde successivt ökas till högst 60 dagar.² Principen för sitt hand-

¹ Om Karl XV:s påtryckningar på riksdagsmän, se C. G. Indebetou till Govert I. 29/3, 28/3 1869 (Sv. Bondepol. s. 266). Jfr Hallendorff, Från Karl XV:s dagar, s. 37 ff.

² Thermanius: Lantmannapartiet s. 288.

lande anger Ifvarsson med ordet »moderation». Så var det ock: medelvägen mellan ytterligheterna var den, han slog in på av natur och böjelse. Moderation präglade hans verksamhet från bondeståndet till tullstriden, som rev upp hans kära lantmannaparti. Han sökte i denna sista kris förlika de stridande genom ett medlingsförslag, avseende att bibehålla tullfrihet på spannmål, men i gengäld ge lantbrukaren lindriga tullar på vissa ladugårdsprodukter.¹ Alltigenom en realiteternas man hade Carl Ifvarsson, ehuru han oförtydligt alltmer utvecklats i liberal riktning, föga sympati för radikala folkrörelser, och hans kollega, den utpräglade demokraten Ola Jönsson i Kungshult hade nog ej så orätt i sitt påstående, att »Carl Ifvarsson i verkligheten aldrig var någon synnerlig vän, ännu mindre befrämjare af allmän och sann folkfrihet» (Sv. Bondepol. s. 47). Ifvarsson skattar ej allt för högt resultatet av sin och lantmannapartiets verksamhet. Det hade ej alltid eller i särdeles mycket lyckats lantmannapartiet att spara, dess kraft och sammanhållning hade varit för ringa. »Statshushållningen har icke blifvit, hvad den bort blifva under det nya riksdagsskicket. Bankväsendet har icke heller blifvit ordnad på ett tillfredsställande sätt» (Sv. Bondep. s. 34). Hindren voro honom nog ej fördolda. Eftervärlden ser dem klart: personliga dissonanser och reella intresse motsatser inom partiet och det faktum, att statsskicket skapat vardera kamraren till den andras motsats. Med ett visst vemod slutar sjuttioåringen sina Minnesteckningar: »Huruvida jag lyckats medverka till något godt, såsom jag åsyftat, eller ej, vet jag icke, men det vet jag, att mitt samvete icke förebrår mig något i afseende på min politiska verksamhet. Måhända har jag i stället som make och fader handlat orätt mot hustru och barn, då jag så ofta och mycket varit borta och måst kasta omsorgen om hemmets alla angelägenheter samt om barnens vård och uppfostran på min hustru» (Sv. Bondepol. s. 39 ff.).

Mera rörlig, hurtig och fyndig än Carl Ifvarsson var Sven Rosenberg, som (f. 1811, d. 1895) arbetat sig upp från ännu torftigare villkor till hemmansägare och skollärare och klockare i Östra Ljungby i Kristianstads län, framför allt var han det senare. Ej alltid var han riktigt betrodd av de äkta bönderna, men han gjorde dem i bondeståndet och under sin sista riksdag i A.K. år 1869 (han var då medlem av lantmannapartiet efter att tidigare hava tillhört intelligensen) betydande tjänster genom sin lätt, ibland allt för lätt flödande talegåva. De *Rosenbergska Memoarerna* äro ej så pålitliga som Ifvarssons, särskilt brista de i fråga om tidsbestämningar. De lida av det minnesfel, som kallas sammandragning: händelser, som varit vitt åtskilda, sammanföras till en enda tilldragelse eller till ett helt obrutet händelseförlopp. De ha också sent upptecknats; först 1892 och 1893. De bära emellertid vittne om sin författares »förening av påtaglig självkänsla och en viss naturlig naivitet, anspråkslöshet och självkritik, lämna en hel rad målande och roande situations-

¹ A. Montgomery: Svensk Tullpolitik 1816—1911, sid. 151, 152, 155.

bilder, ägnade att belysa tidens politiska vanor och tänkesätt». Intressanta äro upplysningarna om den livliga förbindelsen mellan riksdagsmannen och hans kommittenter: »Från hemorten och äfven från andra orter fick jag bref uttryckande glädje och tacksamhet öfver mitt uppträdande. — — — Jag hade en gång på mitt bord liggande obesvarade bref från *Tjugotvå* olika postanstalter, innehållande tacksägelser, förslag, böner, kommissioner etc., etc.» (Sv. Bondep. s. 61). Rosenbergs politiska memoarer erbjuda i varje fall en mycket underhållande läsning. Främst gäller detta om interiörerna från lagutskottet under de sista ståndsriksdagarna (innehållande små bidrag till Erik J. Sparres och Sigurd Ribbings karakteristik), liksom om skildringen av representationsreformens genomförande, författarens insats i agitationen för Polen år 1863 och upplysningarna om hans mellanhavanden med den mot honom allt annat än nådige Arvid Posse. Skildringen av partimötet vid 1869 års riksdag, då Posse förgäves sökte påtvinga lantmannapartiet sträng disciplin med ofrånkomlig och kontrollerad plikt för varje medlem att följa majoritetens beslut, är märklig och genom det sätt, varpå de menige i ledet reagerade, belysande för dåtidens riksdagsmannapsyke.

Brevväxlingen mellan bondeledarna Carl Ifvarsson, Eric Ersson, Jan Andersson i Jönvik och Nils Petersson i Runtorp belyser det tidigare lantmannapartiets syften och de svårigheter, de tre förstnämnda ledarna för partiets bondekärna hade att kämpa mot. Utgivaren uppger sig ha publicerat »den av allt att döma fullständiga brevväxlingen mellan Eric Ersson och Ifvarsson». Emellertid äro i breven en och annan skrivelse åberopad, som ej finnes i den utgivna samlingen. Så en från Carl Ifvarsson till Eric Ersson av 2 sept. 1867 (Sv. Bondep. s. 145), en från Eric Ersson till Carl Ifvarsson av nov. 1868 (Sv. Bondep. s. 152), en från Carl Ifvarsson till E. Ersson av 21 juli 1869 (Sv. Bondep. s. 166). Eric Ersson i Wallsta (f. 1811), den siste mera betydande ledaren från det gamla bondeståndet, invaldes redan 1847 på Hälsinglandsbänken, där han blott med undantag för riksdagen 1850—51 satt t. o. m. 1868, en alltid påpasslig förespråkare för de rena bondesynpunkterna, vilken i viktiga frågor förstod att samla hela ståndet bakom sig. Carl Ifvarsson vittnar också om, att han själv redan vid sitt första riksmöte mottagit avgörande intryck av den äldre kamraten (Sv. Bondep. s. 150). Jan Andersson (f. 1819) från Jönvik i södra Dalarna var både till levnads- och riksdagsålder jämnårig med Carl Ifvarsson. Nils Petersson i Runtorp (f. 1828) från södra Kalmar län, likaledes som riksdagsman jämnårig med Ifvarsson, kom in i A.K. först 1873 och tillhörde denna oavbrutet t. o. m. 1896 års riksdag. Den snarfyndige och torrolige Runtorparen är för de något äldre av den nu levande generationen välbekant åtminstone från skämttidningarnas karrikatyrier. I läsvägen hade alla fyra fått nöja sig med den nödtorftigaste ledning i att läsa och skriva. Sedan hade de fått fortsätta i livets skola. »Arbete blef således min skola och uppfostran»,

skriver E. Ersson (Sv. Bondep. s. 185), och detta kunde också hans kolleger säga: Alla hade de tidigt i sin hemort blivit »nästan var mans rådgivare», som en biograf skriver om Jan Andersson. Brevnen — de flesta härrörande från åren 1867—75 — vittna om betydande naturlig begåvning hos författarna att klart och någorlunda språkriktigt uttrycka sina tankar. Det vore pedantiskt att fästa större avseende vid den något oregelbundna och stundom originella ortografien, som möter särskilt i Jan Anderssons epistlar. Jan Andersson visar sig omedelbar, snarfyndig och gladlynt, och han hemlighåller ej sina känslor av hopp och farhågor. Carl Ifvarsson har tydligen mycket noga, rent av med diplomatisk omsorg valt sina uttryck. I fråga om de politiska framtidsutsikterna ger han mest uttryck åt farhågor för anslag mot honom. Denna känslighet torde i mycket bero på, att han saknade Jan Anderssons humor. Vid Eric Erssons avgång av hälsoskäl från riksdagen år 1868 ansåg Ifvarsson tydligen nödigt att upprätthålla förbindelsen med den inflytelserike kamraten, ty däri låg en borgen för fortsatt förtroende hos kammarens norrlänningar och dalkarlar, som annars kunde hysa en naturlig misstro mot sörlänningen. Stundom påkallas Eric Erssons hjälp för att stärka tron hos de vacklande (Ifvarsson till Ersson ^{23/9} 1871, Sv. Bdp. s. 194). Då och då framkommer den gamle bondeveteranen med ett positivt handlingsprogram: försäljning av kronans jordegendomar (E. Ersson till Ifvarsson 8 sept. 1867, Sv. Bondep. s. 146), ingen ny arméorganisation eller ökad värnplikt, förrän vederbörande sett rust- och rotehållarna till godo med en rättvis och billig lindring i den börda, som trycker dem för landets försvar (dens. till dens. ^{3/5} 69, Sv. Bondep. s. 162),¹ avlyftning av skjutsskyldigheten från jordbruket, indragning av ett års vapenövningar, ihärdig kamp mot privatbanksväldet (dens. till dens. ^{6/2, 7/5} 1870, Sv. Bondep. s. 178, 179). Carl Ifvarsson ger i upprepade brev uttryck åt sin farhåga för samverkan mellan byråkratin och de nyliberale. Den 16 juli 1869 skriver han t. ex.: »Att det finnes de, som önska en revolution för att således komma till ett absolut monarki eller något ditåt, är lika antagligt, som att det finnes de, som sträfva för en brytning under den sangviniska förhoppningen på ett republikanskt styrelsesätt, utan att besinna, att de arbeta reaktionen i händer under närvarande förhållande. Emot mig hafva båda sidorna rastlöst arbetat med stor ifver i min hembygd» (Sv. Bondep. s. 165). Eric Ersson svarar 29 juli: »Skulle Inteligensen med understöd af de nyliberala lyckas att nu slå bönderna utur brädet, så skall vi hoppas, att Allmogen i Sverige, lika som den gjort i Norge, sedan skall vakna till eftertanka och då vagta sig för tjenstemanna ombuden, hvilka oftast, när det gäller, lemnar

¹ Eric Ersson skriver till Ifvarsson ^{6/2} 1871: »Jag säger, att om majoriteten vid riksdagen voterar på oss en förökad värneplikt utan att besluta om upphäfvande eller lindring i roteringstungan, så begår den en himmelsskriande orättvisa; ty orättvisa måste det bli, att rotehollaren, som lejdjt karl att gå i fält i sitt ställe, under gifven försäkran att slippa gå sjelf, ändock skulle *tvingas* att sjelf ställa sig i ledet utmed sin lejda karl» (Sv. Bondep. s. 191).

Allmogens sak i sticket och ser på sitt och sina likars bästa» (Sv. Bondep. s. 167). Eric Erssons ståndpunkt i tullfrågan framgår av hans brev till Ifvarsson ²/₁₀ 1869: »Jag skulle önska, att frihandels vännere vore här och finge se följderna av sitt verk i den skara arbetslösa män i alla möjliga handverk, hvilka nu tigga bröd af en almoge, som har göra nog att försörja sig sjelf» (Sv. Bondep. s. 169).

Ifvarsson liksom Jan Andersson kan 1869 och 1870 rapportera segerbudskap till E. Ersson: partiets framgångar vid utskottsvalen. Den senare konstaterar i brev till Ifvarsson ⁶/₂ 1870, att våra intressen äga »ett icke så obetydligt större inflytande vid riksdagen än förut, och blir folket en gång riktigt vaket — — —, så hoppas jag, att man skall nödgas böjja sig för våra rättmätiga anspråk, och detta med rätta, ty länge nog har jordbruksintresset legat under, men dertill fordras att icke spänna bågen, så att den brister utan begagna magten med förstånd och hofsamhet» (Sv. Bondep. s. 177). Motsatsen mellan lantmannapartiets herre- och bondeelement liksom mellan norrlänningar och sörlänningar framgår t. ex. av Ifvarssons brev till Eric Ersson ¹⁸/₅ 1870 och av Jan Anderssons brev till dens. ³/₅ 1869. Jan Andersson har i hög grad bidragit till partiets sammanhållning, hvilket Ifvarsson intygar och varom han själv är medveten: »Du mins troligt allt för väl, att han (Ifvarsson) på det sista började tvifla på våra så kallade ledare (Posse o. Key) och må hända detta ej alltid utan fog, men jag anar och, att du merkte, att jag som oftast var den som satt emellan och styrde till rätta, så att det goda förståndet eder emellan ej geck sönder» (J. Andersson till E. Ersson ²⁸/₆ 1868; Sv. Bondepol. s. 200). Brukspatronen C. G. Indebetou, en veteran från borgarståndet, spelade ock 1867—69 en likartad roll: särskilt förstod han att klokt behandla partiets äregirige skåningar. Hans brev till sin son Govert ge en möjlighet att följa partiets framgångar och inre utveckling. »Många äro missnöjda» — skriver Indebetou — »med att vi skola ha Gref Posse i spetsen, och Key vilja de ej heller på mötena med, utan säga, att partiet skulle bli mycket starkare, om jag ville stiga fram och ställa mig i spetsen — men jag är inte äregirig numera. — Emedlertid låter jag gerna Gref Posse 'köra snöplogen' och är als icke angelägen att skjuta ut honom» (C. G. Indebetou till sonen Govert ⁹/₄ 1868, Sv. Bondep. s. 254). Indebetou skildrar den på grund av regeringens motgångar i A. K. framkallade ministerkrisen 1868, avsedd som ett påtryckningsmedel på lantmannapartiet, i vilket avseende den var alldeles förfelad (Sv. Bondep. s. 255), hvilket också framgår av Ifvarssons brev till E. H. Gyllensvärd ²²/₄ 1868 (Sv. Bondep. s. 255).

De i den sista avdelningen av Svensk Bondepolitik meddelade aktstyckena lämnå en fortlöpande krönika med tyngdpunkten lagd på bondepolitikens utveckling, men åtskilliga kasta nytt ljus över riksviktiga avgöranden. Till de senare höra krigsminister Abelins hiljetter till A. Adlercreutz och G. Wennerberg i maj 1871, utvisande, att beslutet om urtima riksdag tillkommit på bedrivande särskilt av Abelin och i någon mån Wennerberg och mot konungens

övertygelse, S. A. Hedlunds och G. Wennerbergs brev från sommaren s. å. och C. Wachtmeisters till justitiestatsministern Adlercreutz i juli 1871, allesammans utvisande det motstånd, som urtimans sammankallande uppväckte av skilda anledningar: för bönderna var en ökad övningstid för de värnpliktige mest avskräckande. Om splittringen inom lantmannapartiet och svårigheten att åvägabringa samling i försvarsfrågan vid lagt. riksmötet 1871 vittna brev från Sv. Nilsson i Österslöv till S. A. Hedlund och från Ifvarsson till honom (Sv. Bondep. s. 283—285). Ledarna, även Posse, dittills betraktad som »en af indelningsverkets starkaste anhängare i A.K.», måste foga sig vid risk att förlora sitt inflytande. Farhågan att partiet ej skulle stå emot pressningarna vid urtiman besannade sig ej. Ifvarsson anmodade skriftligen sina gamla vänner Eric Ersson och Nils Petersson att omedelbart resa till Stockholm för att bevara sammanhållningen och stärka modet. Ingendera kunde dock infinna sig, och frågan löstes lyckligt deras hjälp förutan (Sv. Bondep. s. 194 ff., 230 ff.). Partiets politik och dess hållning till regeringen hösten 1871 försvaras och förklaras i ett längre brev från frih. John Ericson till S. A. Hedlund 15 okt. 1871, till samme man vädjar Arv. Posse ^{27/10} 1871 för att i G.H.T. få vederlagd den osanna uppgiften, att han (Posse) skulle erbjuda konungen att bilda ministär och sänt honom en ministerlista (Sv. Bondep. 296—99), och några månader senare motiverar Key sin och partiets politik i en skrivelse till samme adressat (Sv. Bondep. s. 302), och A. W. Dufwa avslöjar i januari 1873 åtskilliga trevare, som omsider ledde till kompromissen (Sv. Bondep. s. 305 ff.). Oscar II:s irriterade stämning vid A.K:s motstånd mot hans kröning framgår av ett brev från honom till ärkebiskop Sundberg ^{15/3} 1873 (Sv. Bondep. s. 308). Frih. John Ericsons försvar för A.K:s åtgärd, att i dechargedebatten 1874 tillgripa R.F. § 107, är av intresse. Att i denna låta diskussionen utgöra svar på frågan, d. v. s. pricka regeringen genom en skarp debatt, var omöjligt, »ty mot en som möjligen på vår sida kunde föra en politisk diskussion skulle Regeringen kunna skicka i elden 4 à 5 från sitt parti inom kammaren». Den politiska striden gällde ej personfrågor, utan »huruvida Byråkratien el. den icke i statstjänst varande delen af folket skall vara herrar inom Riksdagen och få utöfva sitt inflytande genom tillgång till Konungens öra» (J. Ericson t. Hedlund ^{12/5} 1874; Sv. Bondep. s. 319). Men då partiet hävdade riksdagens rätt att indraga presidentslönen i kommerskollegium och därmed enligt konungens mening uppträdde mot hans prerogativ, förlorade partiet hans medverkän till ett regeringsskifte, som törde fört en rad praktiska män (om också ej lantmannapartister) till landets ledning. Då nu konungen behöll det statsråd, som försvarade det kungliga prerogativet, ställde han sig solidarisk med detta och kom i stridsställning emot riksdagen, speciellt lantmannapartiet. När han sökte gå denna till mötes genom att medverka till det förkättrade kommerskollegiets ersättande med ett nytt ämbetsverk och detta löfte ej visade sig vara effektivt, skrev konungen till justitiestats-

ministern: »Skulle det så illa vara, att Riksdagen verkligen vill striden, ej saken, då fruktar jag icke striden!» (Oscar II till E. Carleson $7/2$ 1875, Sv. Bondep. s. 326). Huru denna konstitutionella konflikt utjämnades, är här ej stället att örda om. Idyllen under de Geers »smekmånad med lantmannapartiet» belyses av ett par brev från H. O. Schönbeck till F. T. Borg $3/4$ 1876 och från Ifvarsson till sonen August $15/5$ 1876 (Sv. Bondep. s. 331—333). I det senare heter det: »Den nu snart tilländagångna riksdagen här varit den lugnaste vi haft på 10 år, och ärendena ha gått bättre än förut. Om jag frånräknar två à tre frågor, så kan jag i övrigt säga, att det gått bra». En hel del skrivelser från lantmannaledare och dem närstående ge en inblick i lantmannapartiets förriksdag 1877 och förberedelserna till denna, som följdes med uppmärksamhet av regeringen (Sv. Bondep. s. 337—44). Liss Ol. Larssons verksamhet för första kammarsval till lantmannapartiets intresse belyses av två brev till P. Hübinette $18/7$ 1874, $4/9$ 1875 (Sv. Bondep. s. 320, 327). E. Key har i ett par skrivelser till Ifvarsson uttalat sig om partiets framtidsuppgift: »Lantmannapartiet borde söka mera enhet såsom ett politiskt moderat liberalt, ekonomiskt reformerande parti — om äfven på bekostnad af numrerärens», heter det i dec. 1869.¹ I dec. 1878 är Keys program mera aggressivt: »*Sträng sparsamhet* med statens medel, *helt begagnande* af tidsförhållandena att föra våra åsikter framåt, *stadigt klargörande* af ställningen mellan regering och representation» (Sv. Bondep. s. 348). Onekligen lysa de oppositionella tendenserna klart igenom i denna sista lösen. Men så hade ock 1878 års riksdag gått förut. Lantmannapartiet stod då på sin höjdpunkt, men dess vackra anbud i försvarsfrågan, för vilket Key hade största hedern, tillbakavisades av regeringen och F.K. Lantmannapartiet, som klandrades för försummandet av allt annat än de rena bondeintressena, ja, mottog förebråelser för »försvarsvägran», erhöi i dec. 1874 av en moderat centerman, överste G. Nyblæus, ett vackert vitsord för både kulturintresse och försvarsvilja, ja, för billigheten i sitt skatteprogram (Sv. Bondep. s. 322). Dess krav på förvaltningens ökade effektivitet torde haft sitt berättigande.² Själve Louis de Geer skriver till Sibbern $27/7$ 1877: »Jag befarar, att hela krigsadministrationen för närvarande är ytterst slapp och att med de 20 miljoner årligen, som nu äro anslagna till lantförsvaret, allt borde vara i bättre skick än det är» (Ur Louis de Geers Brevsaml. s. 163).

Svensk Bondepolitik utgör en särdeles välkommen och viktig källsamling till vårt lands politiska historia under ett par viktiga decennier av 1800-talet. För var och en, som vill intränga i och vinna verklig kunskap om vårt riksdagsskicks grundläggningsperiod, är publikationen av rent fundamental betydelse. Sakrika inled-

¹ Jfr Ifvarsson till Key $8/12$ 1869: Key, Minnen II s. 247 ff.

Allt annat än sympatiska porträtt av Arvid och Gösta Posse tecknar den senares själasörjare, prostén Otterström i brev till Schönbeck $11/1$ 1875 (Sv. Bondep. s. 323 ff.). Av intresse är S. A. Hedlunds försvarsprogram, tydligt inspirerat av schweizisk förebild (Sv. Bondep. s. 334).

ningar och belysande kommentarer av utgivaren höja den gedigna volymens användbarhet. Någon gång torde en ytterligare förklaring varit önskvärd. Det är nog t. ex. ej alla av en yngre generation, som förstå innebörden av det i Olå Jönssons memoarer förekommande ordet Vingklippningen.¹

I fråga om sättet för aktstyckenas återgivning tillåter sig anm. att göra ett par erinringar. Vissa av breven, markerade genom en asterisk* vid början, ha återgivits med normaliserad stavning. Utgivaren har emellertid ej redogjort för principerna för denna normalisering. I verkligheten tyckas dessa texter helt återgivits med nu gällande officiell (ny-)stavning. I andra aktstycken ha originalens stavning och interpunktering bibehållits. Härvid torde kunna ifrågasättas lämpligheten att bibehålla skribenternas ofta fullkomligt regellösa interpunktion. Aktstyckena äro återgivna med synnerlig noggrannhet. Ett par tryckfel ha insmugit sig: s. 169 rad 12 uppfifr. *står fart b. v. fast*; s. 306 rad 22 uppfifr. *står partiets b. v. partiell*.

Samlingen avslutas med ett personregister (till inledningen och texten). Detta upptar vederbörandes titel, yrke, medlemskap av ständsriksdagen, F.K. och A.K. Registret är ej alldeles oklanderligt. Man får ingen upplysning om den å sid. 74 nämnde d:r Petrelli. Tydligt åsyftas Kyrkoherden i Söderköping och Skönberga, Kontraktsposten, Doctor C. M. J. Petrelli, led. av prästeståndet för Linköpings stift. Hammarlund, Emil, var ledamot av både A.K. och F.K. liksom konsul P. Olsson. Smedberg, J. i Vedåkra var under många år led. av A.K. (ej blott av Bdst.), f. ö. nära vän till Carl Ifvarsson. Hamilton C. A. K. b. v. Hamilton G. A. K.

H. Rosengren.

Betänkande med förslag angående vissa ändringar i riksdagens arbetsformer m. m., avgivet den 31 oktober 1931 av den utav Kungl. Maj:t den 28 augusti 1930 för utredning i ämnet tillsatta kommittén. (Statens offentliga utredningar 1931: 26). 204 sid.

Det kan måhända vid första påseendet förefalla egendomligt, att ett kommittébetänkande blir föremål för en recension i en vetenskaplig tidskrift, men föreliggande betänkande erbjuder så stort statsvetenskapligt intresse ej blott med avseende på sitt ämne och de ändringsförslag, kommittén framställt, utan även på grund av de historiska och komparativa utredningar, som däri finnas, att ett omnämmande på denna plats torde vara fullt motiverat. Det kan för övrigt i detta sammanhang förtjäna påpekas, att den statsvetenskapliga litteraturen under senaste år upprepade gånger berikats

¹ Av utgivaren uteslutna-partier i skrivelserna ha markerats, dock utan angivande av innehållet i eller beskaffenheten av det utelämnade, vilket senare enligt anm:s mening bort ske.

just genom kommittébetänkanden, t. ex. folkömröstningskommitténs, 1926 års förstakammarsakkunnigas, kommitterades ang. samarbete mellan regering och riksdag i utrikespolitiska frågor (1919) och — om också något på sidan — professor Herlitz' utredning rörande allmänna handlingars offentlighet (1927).

Den utredning, vars resultat föreligger i övannämnda betänkande, igångsattes med anledning av en riksdagsskrivelse 1930, men redan flera år tidigare hade tanken på reformer av riksdagens arbetsorganisation på olika sätt framförts. Vid 1928 och 1929 års riksdagar hade den burits fram i motioner, men först 1930 kunde kamrarna enas om en skrivelse med begäran om utredning, vilken framför allt skulle ha till föremål att undersöka möjligheten att uppnå större planmässighet och ökad effektivitet i riksdagsarbetet.

Med anledning av denna riksdagsskrivelse tillsatte Kungl. Maj:t en kommitté, som sammansattes av ett antal riksdagsmän med erfarenheter från olika riksdagsutskott. Från konstitutionsutskottet deltog ordföranden herr Reuterskiöld och herr Engberg, vidare voro statsutskottets ordförande herr Kvarnzelius och vice ordförande herr Andersson i Råstock kommittéledamöter samt dessutom herr Bissmark, vilken före sin statsrådstid några år varit suppleant i första lagutskottet, herr C. E. Svensson, ordförande i bankoutskottet, herr P. S. Hedlund i Häste, ledamot av jordbruksutskottet, och herr Ivar Anderson i Norrköping, som varit suppleant i bevillningsutskottet. De tillfälliga utskotten företrädde av herr Mosesson, som fungerat som ordförande i ett av dessa.

Kommitterade ha främst riktat sin uppmärksamhet på utskottsväsendet och undersökt, huruvida de tillfälliga utskotten alltför borde bestå, om budgetarbetet borde omläggas samt i vad mån ärendenas fördelning kunde lämpligare anordnas etc. Men därjämte ha de övervägt i vad mån framläggandet av riksdagens arbetsmaterial, ärendenas behandling i kamrarna och en del yttre formaliteter lämpligen kunde reformeras och förenklas.

Det första partiet i betänkandet ägnas åt utskottsväsendet, varvid de tillfälliga utskotten först upptagas till granskning. Efter en kort historik över dessas tillkomst och den praxis, som utvecklats beträffande dessas tillsättande och ärendenas fördelning emellan dem inbördes och mellan dem och de ständiga utskotten, lämnas en redogörelse för de reformkrav, som redan några år efter den nya riksdagsordningens antagande framställdes. Det är ju en känd sak, att dessa, av var kammare för sig tillsatta och reglerade, utskott mycket snart visade sig mindre ändamålsenliga och den nya riksdagsordningens upphovsman, Louis De Geer, förklarar ju också i sina Minnen (II, sid. 43), att de icke motsvarat hans förhoppningar. Han hade tydligen tänkt sig, att motioner utanför de ständiga utskottens räjong, d. v. s. förslag om underdåniga petitioner, skulle bliva relativt fåtaliga, och att kamrarna skulle i stor utsträckning använda sin i R.O. (urspr. § 56, nu § 55 sista stycket) anvisade rätt att omedelbart, utan utskottsbehandling, avslå dem. Behovet av till-

fälliga utskott skulle därför enligt hans mening bli ringa, så att varje fråga kunde få sitt eget utskott av i frågan sakkunniga. Men han missträknade sig i dubbel måtto, ty antalet av dylika motioner har blivit avsevärt och sedan länge visa kamrarna motionärerna den artigheten att aldrig avslå en motion utan att först låta utskottsbehandla den, varav, som bekant, följden blivit, att de tillfälliga utskotten äro lika permanenta som de ständiga. De Geer säger själv, att om han kunnat förutse denna utveckling, hade det varit bättre att behålla det gamla besvärs- och ekonomiutskottet. Denna tanke har också framförts vid flera tillfällen i riksdagen och vann t. o. m. konstitutionsutskottets bifall 1880 och 1890, men senare har den allt mera övergivits.

1930 års kommitté, som förklarar sig anse de tillfälliga utskotten vara »en föga rationell och av betänkliga olägenheter vidladd organisationsform», har heller ingen tanke på att föreslå en återgång till ett gemensamt utskott för behandlande av samtliga de önskemål i alla möjliga olika ämnen, som årligen framställas. Kommittén framhåller de olägenheter, som uppkomma dels av de oklara gränserna mellan ständiga och tillfälliga utskotts kompetensområden, dels av den successiva behandlingen i kamrarna, vilken blir följden av de tillfälliga utskottens verksamhet,¹ samt kritiserar även deras arbetsmetoder m. m. Då det mera är formen än innehållet, som bestämmer, om en motion skall gå till ett tillfälligt utskott, är det enligt kommitténs mening både möjligt och lämpligt att uppdelade de tillfälliga utskottens samtliga ärenden på de ständiga utskotten efter frågornas sakliga karaktär och att alltså mer eller mindre fullständigt avskaffa de tillfälliga utskotten. I den föreslagna nyredigeringen av R.O. (§ 44, mom. 2) stadgas därför också, att därest fråga väckes, som icke tillhör ständigt utskotts beredning, »må frågan hänvisas till det ständiga utskott, under vars behandling densamma prövas närmast höra». Den arbetsökning, som de ständiga utskotten skulle erhålla genom de tillfälligas försvinnande, belyses av en av kommittén utarbetad tabell (berörande åren 1928—1930). Att döma av denna skulle den belastning, de ständiga utskotten härigenom komme att utsättas för, ej bliva särskilt betydande, möjligen med undantag för statsutskottet, som sannolikt skulle få ett 20-tal nya

¹ Fil. lic. Elis Håstad framhåller i en artikel (i Medborgaren nr 12, 1931) om »Riksdagens arbetsformer», att man i våra dagar, då ej längre några egentliga politiska och sociala motsättningar råda mellan kamrarna, måste taga vara på de små garantier, som finnas mot förhastade beslut. Till dessa räknar han även en successiv behandling i kamrarna. Genom denna kunde även departementscheferna befrias från den svårbemästrade uppgiften att samtidigt gästspela i båda kamrarna. Professor Herlitz har också i en tidningsartikel, »Riksdagens arbetsformer» (Svenska Dagbladet den 12 januari 1932) tagit till orda bl. a. för den successiva behandlingen. Han påpekar, att kommittén utan vidare utgått ifrån den samtidiga behandlingen i båda kamrarna »såsom ett över all diskussion upphöjt ideal». Tvärt om anser han den vara synnerligen opraktisk. »Den goda tanken är, att det, som säges i andra kammaren och som övertygar denna kammare, också skall komma fram till första kammaren och kunna influera på dess beslut — och vice versa.»

ärenden årligen, vilket dock ej skulle innebära en ökning ens på 5 % av dess arbetsbörda.

Kommitténs förslag med avseende på de tillfälliga utskotten går dock ej ut på ett fullständigt avskaffande av dessa. Dess betänkande bär tämligen tydliga spår av att en kompromiss ingåtts i denna fråga. Det heter nämligen (sid. 95), att »kommittén funnit försiktigheten bjuda, att möjligheten att tillgripa tillfälliga utskott icke helt borttages». Den föreslagna lagtexten lämnar också (i förslagets R.O. § 36, mom. 3 och § 44, mom. 2) möjlighet öppen för vardera kammaren att tillsätta tillfälliga utskott i frågor, som röra kammare enskilt, eller i frågor, som ej tillhöra ständigt utskotts beredning, och »där särskilda skäl därtill äro». Meningen är dock uppenbarligen, att de tillfälliga utskotten skola bli rena undantag, och detta har synbarligen deras specielle talesman i kommittén, herr Mosesson, ej varit fullt belåten med, ty han har avgivit ett särskilt yttrande, i vilket han uttalar önskvärheten av att riksdagens ledamöter beredas tillfälle att deltaga i utskottsarbete, varvid han särskilt framhåller, att möjligheterna härför minskas betydligt, om de tillfälliga utskotten slopas.

Det sålunda påpekade förhållandet är givetvis ej utan praktisk politisk betydelse. Lämpligheten av att bereda även »unga» riksdagsmän den skolning och det inflytande, som ett utskottsarbete giver, har ej heller förbisetts av kommittén. Den har nämligen dels inrättat ett nytt utskott och ökat medlemsantalet i stats- och jordbruksutskotten, dels ifrågasatt ett större antal utskottssuppleanter än nu är vanligt, så att — om var och en endast insättes i ett utskott — första kammarens samtliga medlemmar och 203 av andra kammarens ledamöter skulle få utskottsplacering i egenskap av ordinarie eller suppleanter.

Vissa kritiker ha invänt, att detta suppleantskap ej kan såsom utbildningsplats för nyvalda riksdagsmän ersätta den mera självständiga ställning dessa intagit i de tillfälliga utskotten. En dylik synpunkt bör dock ej ställas hindrande i vägen för en i övrigt såsom lämplig ansedd reform, ty utskotten äro ej till för kammarledamöternas skull.

I fråga om organisationen av och ärendenas fördelning inom de ständiga utskotten har även lämnats en kort historik över framkomna reformprojekt. Kommittén ägnar givetvis härvid stort intresse åt frågan om budgetarbetets lämpliga anordnande. De anmärkningar, som härutinnan gjorts emot den bestående ordningen, äro dels att ärendena, framför allt de, som beredas av statsutskottet, hopas mot riksdagstidens slut, så att stundom en noggrann behandling av de skilda frågorna omöjliggöres, dels att det genom den splittring på flera utskott, som sedan gammalt består vid budgetens beredande och som genom jordbruksutskottets inrättande 1909 ytterligare ökats, blir svårt att få en enhetlig överblick över statsregleringsarbetets fortgång, helst som formella garantier saknas, för att ett ordnat samarbete vid statsregleringens slutliga fastställande kommer till stånd mellan de budgetbehandlande utskotten.

För att lätta den arbetsbörda, som åvilar statsutskottet och som möjligen kan vara orsak till den påtalade förseningen, stannar kommittén vid tanken att utöka detta utskotts personal från 24 till 30. Kommittéledamöterna Reuterskiöld och Andersson i Råstock ha var för sig och, som det vill synas, av olika grunder i särskilda yttranden tagit till orda mot detta utökande. Den förre vill endast gå med på denna förstärkning av utskottet för den händelse, att de anslagsfrågor, som nu behandlas av jordbruksutskottet, återföres till statsutskottet. Men kommittén har ej, säger han, »ansett tiden mogen för en sådan åtgärd». Skulle den komma att sättas i verket, kan detta icke ske, menar han, om ej statsutskottet ökas med en ny avdelning på 6 personer. Ökar man alltså redan nu utan att slopa jordbruksutskottet som budgetutskott statsutskottet till det höga antalet av 30, så blir det i framtiden omöjligt att överföra 9:de huvudtiteln till statsutskottet. Ett utökande av detta utskott till 36 medlemmar vore nämligen praktiskt otänkbart.

Den mångårige statsutskottsledamoten herr A. Andersson däremot förklarar, att utskottet, d. v. s. dess avdelningar, ej alls äro för hårt belastade med arbete, och att det ej beror på statsutskottet, att riksdagsarbetet förlänges. Någon anledning att utöka dess personal finnes under sådana förhållanden inte, och ett utskott på 30 personer skulle bliva allt för stort och otympligt.

Som redan av herr Reuterskiölds ovan nämnda särskilda yttrande framgått, har kommittén ej vågat föreslå jordbruksutskottets slopande som budgetutskott. Man har tydligen, och helt säkert med all rätt, ansett en dylik reform politiskt ogenomförbar på grund av det motstånd, den skulle framkalla hos lantmannarepresentanterna. Men tanken har uppenbart haft sympatier inom kommittén. Det kan vara förtjänt av ett påpekande, att det är de två statsvetenskapligt bildade kommittéledamöterna, herrar Reuterskiöld och Ivar Anderson i Norrköping, som positivt uttala sig för denna reform i sina särskilda yttranden.

Att något måste göras för att ernå ökad planmässighet och överskådlighet i riksdagens budgetbehandling framhåller dock kommittén. Den diskuterar olika möjligheter att förverkliga detta och stannar för att förorda, att en officiell samverkan mellan de budgetbehandlande utskotten möjliggöres. Detta skall åstadkommas genom införande i grundlagen (R.O. §§ 39 och 40) av stadganden om, att stats- resp. bevillningsutskottet för budgetens slutliga sammanställande skall samverka med de utskott, som handlägga statsregleringsfrågor. Hur denna samverkan skall ordnas, föreskriver ej den föreslagna grundlagstexten, det lämnas till de båda utskottens eget avgörande. Kommittén tänker sig, att det antingen kan ske i form av ett av representanter från de fyra utskotten bestående sammansatt utskott, som då kunde i ett enda sammanfattande betänkande framlägga förslag i samtliga de frågor, som ha samband med den slutliga budgetregleringen, eller genom samråd mellan utskotten i någon lämplig form. Men utöver detta grundlags-

fästade samarbete vid budgetarbetets avslutande förordar kommittén, att det i reglementariska föreskrifter (förslag till regl. föreskr. § 9) införes ett stadgande om, att de fyra budgetutskotten inom 20 dagar från riksdagens öppnande skola utse deputerade »för att under riksdagens lopp, i den utsträckning sådant finnes påkallat, rådpläga i frågor, som angå budgetarbetet inom riksdagen». Denna deputation skall alltså genom fortgående rådpläging söka verka för att största möjliga enhetlighet iakttages vid budgetarbetet, och att riksdagens ledamöter hållas informerade om dettas fortgång och förutsättningar. Det påpekas uttryckligen, att denna deputation ej skall tillåtas inkräkta på budgetutskottens självständiga beslutanderätt.

Det är uppenbart, att kommittén här sökt styra fram på en medelväg. Å ena sidan har den, eller åtminstone dess majoritet, sökt tillmötesgå den allmänt utbredda önskan, att budgetutskotten under arbetets gång måtte ha kännning med varandra, så att jordbruksutskottet — för att nu taga ett exempel i vilket ingen insinuation finnes inlagd — under sitt givande av anslag tvingas att tänka på, varifrån medel till dessas bestridande skola tagas. Å andra sidan har den måst akta sig för att inkräkta på de olika utskottens — i främsta rummet statsutskottets — rörelsefrihet, om den över huvud skulle hava något hopp om att få sina förslag på hithörande område igenom i kamrarna, där givetvis de gamla utskottsmedlemmarna ängsligt komma att bevaka var och en sitt utskott och dess inflytande. Resultatet av detta hänsynstagande har onekligen blivit tämligen konturlöst, men reformförslagen torde dock få betecknas som ett steg i rätt riktning. I sitt särskilda yttrande har också herr Reuterskiöld med instämmande av herr Ivar Anderson påtalat denna brist i kommitténs förslag på klara bestämmelser, framför allt beträffande det sätt, på vilket samverkan mellan utskotten skall ske vid budgetens slutliga fastställande.

I fråga om ärendenas fördelning mellan utskotten har kommittén föreslagit en del jämkningar, t. ex. kommunalskattelagarnas överförande från konstitutionsutskottet till bevillningsutskottet. Det, som i detta sammanhang dock utgör den största nyheten, är kommitténs förslag att skapa ett helt nytt utskott för de utrikesärenden, som tidigare hänvisats till konstitutionsutskottet (R.O. § 38, mom. 2) samt för utövande av konstitutionell kontroll gent emot utrikesministern.¹ Utrikesnämndens verksamhet beröres ej alls av detta förslag, den skall bestå som hittills.

Anledningen till att detta utrikesutskott föreslagits, uppgives av kommittén vara, att utrikesfrågornas beredande kräver en speciell sakkunskap, som konstitutionsutskottet ej besitter. Därjämte fordras, menar kommittén, insikt i och intresse för utrikespolitiska frågor även för att rätt kunna öva den i R.F. § 105 f. föreskrivna kon-

¹ Efterföljande framställning om utrikesutskottet ansluter sig nära till en av undertecknad under signaturen G. A. H-n. i Svensk Tidskrift, sid. 407 f., häfte nr 8, 1931, lämnad framställning.

trollen över regeringens handhavande av dessa och dessutom kan det vara lämpligt både att denna kontroll och att beredandet av de utrikespolitiska frågorna få överlämnas till ett litet utskott, där diskretion lättare kan iakttagas. Utskottet skulle nämligen bestå av endast 16 ordinarie medlemmar och ett fåtal suppleanter.

De ovan anförda skälen se vid första påseendet tämligen övertygande ut, men en närmare granskning ger ett helt annat resultat. Söker man nämligen göra klart för sig, hur pass mycket arbete ett dylikt utskott kan väntas få, så visar det sig, att kommitténs utredning härav (sid. 89, not 1) är ytterst knapphändig, ty den omfattar endast en treårsperiod och något försök att kvalitativt bestämma de betänkanden, som under ifrågavarande treårsperiod skulle handlagts av ett utrikesutskott, har ej gjorts. Professor Brusewitz har däremot gjort en undersökning, publicerad i en daglig tidning,¹ som sträcker sig över en tioårsperiod och som tar hänsyn till betänkandenas kvalitet. Denna privata utredning visar, att ett eventuellt utrikesutskott kan väntas få 1 à 2 verkliga frågor per riksdag att behandla. Redan denna omständighet, att man skapar ett nytt utskott, som kan väntas bli arbetslöst, borde ha gjort kommittén betänksam inför sitt eget förslag. Att någon expertis i utrikesfrågor skall kunna utbilda sig i detta utskott, kan man under sådana omständigheter knappast vänta. Denna finnes däremot i utrikesnämnden och av dennas medlemmar kunna lika väl några placeras i konstitutionsutskottet för att tillhandagå detta, då de enstaka utrikesfrågorna där dyka upp, som sättas in i ett onödigt utrikesutskott.

Ur rent principiell synpunkt är det uppenbart, att den i det svenska statskicket föreskrivna administrativa och politiska kontrollen bör vara enhetlig och utkrävas efter samma principer över hela linjen, så att ej en departementschef ställes i en särställning och får över sig en separat kontroll utan samband med den övriga statsrådspersonalens. Detta torde gälla i än högre grad nu, sedan den parlamentariska ministären blivit Sveriges regering, än med avseende på 1809 års ursprungliga statsråd. Förslaget om utrikesutskottets övertagande av konstitutionsutskottets granskningsplikt beträffande statsrådsprotokollen i utrikesärenden måste därför betecknas såsom olyckligt. Även rent praktiskt politiskt torde det komma att medföra en utveckling, som ganska litet passar ihop med de krav, som i riksdagen framställts om ett »stärkande av regeringsmakten».

Till sist må i detta sammanhang ytterligare en omständighet påpekas. Kommittén har tydligen tänkt sig, att utrikesutskottet skulle bli en lugn fristad för partiledare o. dyl. Men det är just dessa, som varit och bliva statsråd, och hur skall ett f. d. statsråd kunna taga plats i ett utrikesutskott, »där redovisning för hans egna ämbetsåtgärder kan förekomma» (R.O. § 44).²

Återstår alltså av skälen för utrikesutskottets inrättande kravet

¹ Axel Brusewitz: Behövs ett utrikesutskott? (Dagens Nyheter den 17 nov. 1931.)

² Jfr professor Herlitz' ovan anförda tidningsartikel.

på ökad och effektivare tystnadsplikt. Att ett sådant krav till en viss grad är berättigat är uppenbart, men det kan ifrågasättas, om detta ej kan tillfredsställas något så när utan ett särskilt utskott. Givetvis blir det, om ett effektivt tystnadslöfte införes, avsevärt svårare för utrikesministern att neka att utlämna handlingar och diplomatisk korrespondens utanför protokollen och därmed är fältet fritt för petigt granskande av hela utrikesförvaltningens aktiematerial under året, och ett ev. utrikesutskott kommer tydligen att hava mer än god tid härför. Att detta ej kommer att »stärka regeringsmakten» eller att underlätta regeringens otvungna och smidiga förbindelser med Sveriges representanter hos främmande makter är uppenbart.

När det gäller att söka efter lämpliga åtgärder till förbättrande av riksdagens arbetsorganisation, ligger det givetvis nära till hands att undersöka i vad mån riksdagens arbete på något sätt kan begränsas. Kommittén har också upptagit frågan och pekat på möjligheten dels att överlämna ensambeslutanderätt i en del frågor till Kungl. Maj:t, dels att begränsa motionsrätten. Reformförslag i den förstnämnda riktningen, som kommittén tydligen hyser sympatier för, anser den falla utanför sitt uppdrag. Motionsrättens begränsning nödgas kommittén avvisa, då den fria förslagsrätten ingår i det hävdvunna svenska riksdagsskicket och då det syntts kommittén omöjligt att lagstifta mot okynnesmotioner utan att samtidigt träffa den legitima förslagsrätten. Däremot har kommittén infört starkare begränsning av motionstiden, 10 dagar för alla frågor. I samband därmed föreslås en inskränkning av propositionstiden till 2 månader.

Även beträffande ärendenas behandling i kamrarna m. m. har föreslagits en del reformer. Så t. ex. skola debatterna i kamrarna uppmjukas genom att ledamöterna få rätt till korta repliker med brytande av talarordningen och att utskotten, d. v. s. utskottsmajoriteterna, få rätt att utse speciella talesmän, referenter, vilka även skola erhålla ordet utan att invänta sin tur. Mot det senare har anmärkts, bl. a. av professor Herlitz (i anförd artikel), att referentens fria yttranderätt skulle innebära ett premierande av de numerärt obetydliga mellanpartierna, ty ofta är det dessas medlemmar, som genom sin mellanställning diktera utskottsbetänkandena, och det är alltså dessa, som representera majoriteten.

Replikrätten skulle önekligen bjuda ett både stimulerande och förenklande moment i debatten, förutsatt att den ej missbrukas. Att så ej sker, tillkommer, enl. förslaget, talmannen att kontrollera. Han har även erhållit annan ökad befogenhet vid debattledningen, så att han bl. a. skall verka för, att överläggningarna ej onödigt förlängas. Stadgandena härom (Ordn.-stadg. för FK § 14 o. AO för AK § 15 i förslaget) verka dock skäligen dimmiga. Herr Reuterskiöld har också i sitt särskilda yttrande vänt sig mot dessa och sagt sig befara, att de »änningen bliva en död bokstav eller ock komma att äventyra talmännens nu av alla erkända objektiva och opartiska ställning såsom formella förhandlingsledare».

Kommitténs betänkande erbjuder, som sagt, även frånsett dess aktuella positiva förslag, en intressant och instruktiv läsning för den, som vill studera vår riksdags förhandlingsformer och arbetsvillkor. Där upptagas nämligen en hel rad av problem till granskning — även sådana som ej leda till positiva förslag —, där lämnas kortfattade historiker över olika reformspörsmåls tidigare handläggning, där finnes också slutligen en 25 sidor stark utredning, verkställd av docenten Tingsten, rörande parlamentens arbetsätt i vissa främmande länder. I denna lämnas en framställning av utskottsväsende, debattordning, sessionstider m. m. i Nord- och Väst-europas stater och i den Nordamerikanska unionen.

Gunnar Hesselén.

JOHAN ÅKERMAN: *Ekonomiskt framåtskridande och ekonomiska kriser*. Kooperativa Förbundets Bokförlag. Stockholm 1931.

En Bog maa bedømmes efter det Formaal, Forfatteren har haft med den. Dr. Åkerman har set det som sin Opgave at give en almentilgængelig Fremstilling af sin Opfattelse af de forskellige rytmiske Bevægelser, som kan konstateres hos en Række sociale og økonomiske Fænomener, og den Forbindelse, der er mellem dem.

Denne Opgave løser Bogen paa en fortræffelig Maade. Ikke alene vidner dens Systematik, dens stærke Opdelning i korte Underafsnit med tildels malende Overskrifter om den fødte Pædagog, men den rige Anvendelse af billedlige Sammenligninger med Ting, som er kendte for enhver, i Forbindelse med Forf.s betydelige stilistiske Evner, vil sikre Bogen en Læsekreds langt ud over, hvad Bøger om lignende Emner sædvanlig kan paaregne.

Men det er ikke alene Formen, der vil gøre denne Afhandling til populær Læsning i de talrige Kredse, der i vore Dage søger at skaffe sig Viden uden for deres Fag. Forf.s levende Skildring af, hvorledes de mange forskellige rytmiske Bevægelser, som kan konstateres hos en Række Samfundsfænomener, staar i intim Forbindelse med hinanden og til syvende og sidst har deres Rod i noget saa elementært som Aarstidernes Vekslen, der atter har lært Mennesket at spare og derved lagt Grunden til det menneskelige Fremskridt, kan ikke andet end virke inciterende paa Læserens Fantasi. Dr. Åkermans hele System med dets harmoniske Opbygning og med dets Antydning af rytmiske Bevægelser, som strækker sig over Aarhundreder, fremkalder en æstetisk Tilfredsstillelse hos Læseren; mest af alt minder Dr. Åkermans Fremstilling mig om Edgar Poe's vidunderlige romantiske Prosadigt: »Heureka», hvori han ved at gøre nogle enkelte Forudsætninger ved Hjælp af knivskarp Logik og lysende Intelligens forklarer hele Universets Op-rindelse og fremtidige Undergang.

Bekæmper man imidlertid sin Tilbøjelighed for æstetisk Nydelse og stiller det Spørgsmaal: Hvad bidrager denne Bog til vor Viden om de Samfundsfænomener, den behandler, bliver Bogens Værdi mere problematisk. Bag den stilistiske Udfoldelse, de mange tilsyneladende saa træffende Analogier, maa man søge ind til de uomstødelige Kendsgerninger, der alene muliggør en virkelig Viden om de faktisk eksisterende Ting. Møder man med dette Krav om Viden, om kontrollerede Iagttagelser som Grundlag for de Slutninger, man drager, det teoretiske System, man opbygger, saa vil Bogens Universalisme, dens uendelige Perspektiver, der under den æstetiske Indstilling virkede saa behagelig, gøre Læseren mistænksom og skeptisk. De, der har beskæftiget sig med Socialforskning, vil nemlig have erfaret, at det Stof, man der har med at gøre, er saa mangfoldigt, uensartet, flertydigt og vanskeligt at systematisere, at det paa Forhaand maa anses for haabløst, naar man ikke vil indlade sig paa metafysiske Spekulationer, at naa til et saa universelt System som det, Dr. Åkerman ruller op for os.

Nu skal der ikke her udtales nogen Dom over dem, der skaber dristige Systemer ved Intuitionens og Fantasiens Hjælp. Vil man danne sig et Helhedsbillede af Sammenhængen mellem alle disse Foreteelser, er der næppe anden Udvej, og Betydningen af en saadan samlet Anskuelse af Tingene skal ikke benægtes, selv om den kun kan staa som en ubevist Hypotese. Men naar man, som Dr. Åkerman Gang paa Gang gør i sin Bog, vender sig imod den klassiske Nationaløkonomi med dens statiske Ligevægtsteori, dens vidtdrevne Deduktioner, og i Stedet derfor kræver, at man inden for den økonomiske Forskning ligesom inden for Naturvidenskabernes¹ skal bygge sine Slutninger paa kontrollerede Iagttagelser, saa kan man ikke undlade at spørge: Hvilke saadanne Iagttagelser ligger der til Grund for Dr. Åkermans harmoniske Teori om det økonomiske Livs Rytmi?

Jeg tror Dr. Åkerman vil indrømme mig, at de virkelig kontrollerede Iagttagelser, som han fremlægger, eller som overhovedet eksisterer, er langt fra at være tilstrækkelige til at danne Grundlag for det System, han opbygger. Det beror paa ubeviste Formodninger, som han mener at kunne finde en vis Støtte for i Materialet.

Jeg vil imidlertid gaa et Skridt videre og sige, at der i Materialet efter min Mening ikke engang er Antydning af Støtte for de vigtigste af de Hypoteser, han opstiller. Det er jo i det hele taget saa uhyre lidt Iagttagelsesmateriale, Forf. fremlægger i Bogen, og det Materiale, som han benytter, er meget ensidigt valgt, hidrører væsentligst fra De forenede Stater, og han har ingen Garanti for, at han vilde faa samme Billede frem, hvis han benyttede Materiale fra andre Lande. Nogle af de Figurer, Forf. har tegnet, og som

¹ Det hedder f. Eks. S. 236: »Över huvud taget är det den naturvetenskapliga forskningens objektiva sanningsökande, som skall ersätta 1800-talets metafysiska nationalekonomi».

han jævnlig henviser til, er konstrueret til Illustration af hans egne Hypoteser, og kan saaledes paa ingen Maade tjene som Bevismateriale for disse. De hører hjemme i den metafysiske Nationaløkonomis Rustkammer.

Det er en af Dr. Åkermans grundlæggende Theser, at det er de af Moderne, Sædvanerne og Aarstidernes Vekslen betingede Sæsonsvingninger inden for det økonomiske Liv, der danner den økonomiske Grundperiode, som fremkalder alle de andre rytmiske Bevægelser i Samfundslivet: primære og sekundære Konjunktur-bølger saavel som lange Bølger spændende over 15, 30, 60, 120 eller flere Aar.

Nu vil ingen benægte Eksistensen af Sæsonbevægelser i en Mængde økonomiske Fænomener, men hvorledes disse kan fremkalde de (muligt eksisterende) 3 aarige Primærcykler eller de længere Bølger er vanskeligt at se. Thi tager man samtlige Næringsgrene og samtlige Lande Jorden over, er det sandsynligt, at Sæsonbevægelserne i de enkelte Næringsgrene og Lande vil udligne hinanden, saaledes at der ikke i den økonomiske Virksomhed som Helhed bliver nogen Sæsonbevægelse. Regner man imidlertid kun med den nordlige Halvkugle — og med den for de europæiske Folk karakteristiske Beskedenhed kan vi maaske blive enige om at tillægge den størst Betydning —, saa er det dog utvivlsomt rigtigt, at den økonomiske Virksomhed som Helhed er paa Minimum i den koldeste Aarstid, men hvorledes dette paa Naturforholdene beroende Faktum skulde kunne fremkalde bølgeformede Bevægelser, som rækker ud over Aaret, er stadig i højeste Grad gaadefuldt.

Dr. Åkerman erklærer imidlertid (S. 41), at han vil benytte Rentens Vekslinger som Standard ved hele den teoretiske Forklaring (Er vi ikke allerede her borte fra Erfaringen og inde i Metafysiken?), og han finder da, idet han lægger amerikansk Statistik til Grund, at Vekseldiskontoen udviser to Maksima i Aarets Løb, hvoraf det ene, som falder i Marts, er ganske ubetydeligt, mens det andet, som falder September—Oktober, er meget fremtrædende.

Hvis man nu virkelig mente det alvorligt med det »objektiva sanningsökande«, forekommer det mig, at man først og fremmest maatte paavise, at disse Sæsonsvingninger i Vekseldiskontoen ikke var et lokalt amerikansk Fænomen, eventuelt tillige begrænset til en vis Tidsperiode, men ogsaa fandtes i andre Lande og til alle Tider. Sandheden er vel den, at det ikke findes i Amerika efter Indførelsen af Federal Reserve Systemet, og at det forud for den Tid beroede paa det amerikanske Bankvæsens særlige Indretning og kun fandtes i andre Lande som en Refleksvirkning af de amerikanske Forhold.

Dette tjener kun til et Eksempel, hvoraf flere let kunde gives, paa at Forf. drager — endog meget vigtige — Slutninger af ganske utilstrækkeligt — og hvad værre er — ensidigt Materiale.

Men naar Dr. Åkerman saaledes ikke paaviser — og jeg tror heller ikke han kan paavise — at der findes universelle Sæson-

svingninger i Vekseldiskontoen, hvis Bevægelser han tager til Udgangspunkt ved hele Sammenhængens Forklaring, saa er jo i Virkeligheden det erfaringsmæssige Grundlag for hans Hovedthesis faldet til Jorden.

Vi skal imidlertid se lidt paa, hvorledes det vilde gaa denne Hovedthesis, hvis det var rigtigt, at Vekseldiskontoen udviste saadanne udprægede Sæsonsvingninger. Vilde, det i saa Fald være muligt, at disse Sæsonsvingninger kunde fremkalde en Konjunkturbølge? Gaar man ud fra Wicksells Teori om Forholdet mellem den naturlige Rente, Laanerenten og Priseniveauet, saa maa Sæsonbevægelser i Laanerenten enten medføre nøjagtigt tilsvarende Svingninger i den naturlige Rente eller ogsaa Svingninger i Priseniveauet.

Nu siger Dr. Åkerman imidlertid S. 72, at der ikke under Sæsonperioden kan paavises nogen Ændring i Kapitalens almindelige Afkastning (den naturlige Rente), og følgelig maatte man altsaa vente en Nedgang i Priseniveauet om Efteraaret, naar Laanerenten efter Dr. Åkermans Antagelse er paa Maksimum, og en tilsvarende Stigning i Priseniveauet midt paa Vinteren, naar Renten viser Minimum. Dr. Åkerman skriver imidlertid S. 88: »Som vi redan nämnt i föregående kapitel, är det i regel höstens säsongmässiga behov, som utlöser en ökad efterfrågan på kredit och därigenom sätter konjunkturuppsvinget i gång».

Men hvorledes kan dette ske? Hvorledes kan en Forhøjelse af Laanerenten, uden at der er sket nogen Ændring i den naturlige Rente, fremkalde en Højkonjunktur? Maa man ikke snarest vente det modsatte, nemlig at den sæsonmæssige Renteforhøjelse fremkalder et Tryk paa Erhvervslivet, der, hvis Situationen iøvrigt er moden dertil, kunde tænkes at give Stødet til Krisen, saaledes at altsaa Rentens sæsonmæssige Stigning om Efteraaret i den Tid, da denne virkelig kunde paavises i Amerika, forsaavidt stod i Forbindelse med Konjunkturbevægelserne ved at danne umiddelbar Anledning til Konjunkturedgangen, mens den derimod vanskeligt kan tænkes at give Anledning til en opadgaaende Konjunktur.

Jeg tror Dr. Åkerman i flere Henseender, gør sig skyldig i Misforstaaelser med Hensyn til Sæsonsvingningernes virkelige Karakter og Betydning.

For det første fremkom Rentestigningen om Efteraaret i den Periode, den kunde konstateres, ikke saaledes som Forf. (bl. a. S. 57) forudsætter, som Følge af en Stigning i Efterspørgselen efter Sparemidler. Der kræves ikke øget Opsparing for at undlade at forbruge hele Høstudbyttet i August og September. Hvis dette var Tilfældet, vilde Høsten heller ikke kunne finansieres; thi Folks Opsparing er ikke større om Efteraaret end paa andre Tider af Aaret, og den Rentestigning, der er Tale om, kan heller ikke antages at paavirke Opsparingens Størrelse. Det er overhovedet tvivlsomt, hvilken Rolle Rentens Højde spiller for Opsparingen.

Hvad der er Brug for til Høstens Finansiering er ikke Spare-

midler, men Betalingsmidler d. v. s. Penge eller Bankkredit. Disse Betalingsmidler vil Bankerne kunne stille til Raadighed uanset Opsparingens Størrelse, og uden at det faar nogen Indflydelse paa Prisniveauet. Hvad der sker i disse Maaneder er følgende: Landmændene har Aaret igennem trukket paa deres Banktilgodehavender eller Krediter til at leve for, til Udbetaling af Arbejds løn til Medhjælpere, til Betaling af Renter og Skatter m. v. Under selve Høstarbejdet og Tærskningen forøger de deres Udtræk stærkt. Naar Tærskningen er tilendebragt, overgiver de Hovedparten af Høstresultatet til Kornhandlerne, hvis Bankkonti Aaret igennem, mens de afhændede forrige Aars Høst, er svulmet op. Disse trækker nu paa deres Bankkonti til Betaling til Landmændene og til Dækning af Transportudgifter. Det er denne Beslaglæggelse af Kredit til Betaling af Arbejds løn, til Kornhandlerens Betaling af Kornet og til Transportvæsenet, der, indtil de paagældende Betalingsmidler atter indgaar i Bankerne gennem Arbejderne, Landmændene og Transportvæsenet, udgør det ekstraordinære Krav om Betalingsmidler, og som i et Land med et daarligt indrettet Bankvæsen, som i Amerika før 1912, fremkalder Renteforhøjelser, og som i den Periode, det eksisterede, meget vel kunde fremkalde en Krise, idet de nævnte Betalingsmidler med Vold og Magt maatte unddrages andre Erhverv eller tildrages fra Udlandet.

Den anden Misforstaaelse, Forf. gør sig skyldig i, er, at Aarets rytmske Bevægelser i det økonomiske Liv er af samme Karakter som Konjunkturbevægelserne. I Virkeligheden er de grundforskellige. Den afgørende Forskel ligger deri, at Sæsonsvingningerne er fuldt ud forudseelige, saaledes at Mennesker kan indrette sig nøje paa dem. Lige saa lidt som Vekslingen mellem Dag og Nat fremkalder Forstyrrelser af den økonomiske Ligevægt, ligesaa lidt gør Vekslingen mellem Sommer og Vinter det eller de Sæsonsvingninger i Forbruget af visse Varer, der finder Sted som Følge af menneskelige Sædvaner. Disse Sæsonsvingninger i Forbrug eller Produktion betyder vel i Almindelighed en mindre Totalproduktion, fordi Arbejds- og Maskinkraft udnyttes mindre, end hvis Produktionen forløb jævnt, men da man ved, at disse Bevægelser findes inden for Aaret, hører de med til Ligevægtssystemet; hvis de af en eller anden Grund skulde udeblive i deres sædvanlige Omfang, vilde det forrykke Ligevægten.

Konjunkturbevægelserne derimod repræsenterer en uligevægtig Tilstand. At forudsige dem i alle Enkeltheder er at afskaffe dem, for hvis en »Forudsigelse» virkelig vant Tiltro i alle Kredse, vilde Mennesker handle anderledes, end de nu gør, og Bevægelserne vilde ikke fremkomme. Under Forudsætning af den herskende Mangel paa lokal og prismæssig Bevægelighed hos Produktionsfaktorerne beror de i Virkeligheden paa manglende Evne til at bedømme Fremtiden. Tror nogen at en Mand, hvis han med Sikkerhed vidste, at det Hus han bygger, naar det blev færdigt, ikke kunde udlejes til en Pris, der kunde dække hans Udgifter, vilde

opføre Bygningen; eller at Bankerne vilde yde Kredit, hvis de vidste, at deres Kreditorer vilde blive insolvente?

Sæsonsvingninger og Konjunkturbevægelser er altsaa væsensforskellige, og det er ikke muligt at begrunde nogen i de økonomiske Forhold liggende Forbindelse mellem dem. Derimod tør jeg ikke benægte, at Foraarets øgede Aktivitet paa den nordlige Halvkugle under en Lavkonjunktur kan øve en psykologisk Indflydelse og derigennem fremkalde en opadgaaende Konjunktur, ligesom jeg heller ikke tør benægte, at Nedgangen i Vintertiden kan give Stødet til et Omsving i nedadgaaende Retning, men jeg har aldrig set noget tilforladeligt Materiale, som beviser, at det ene eller det andet er Tilfældet.

Endnu svagere er saavel det empiriske som det teoretiske Grundlag for Sammenhængen mellem Konjunkturperioden og Langbølgen. Dr. Åkerman benytter Rentesatsernes Bevægelse og den i Forbindelse dermed staaende Kapitaldannelse som Standard. Rentesatserne viser imidlertid langt flere Svingninger i de fleste Lande end andre og økonomisk set mere relevante Fænomener, f. Eks. Beskæftigelsesgraden eller den økonomiske Aktivitet; jfr A. C. Pigou: *Industrial Fluctuations* S. 28, hvor der findes en grafisk Sammenligning mellem Diskontoen og Arbejdsløsheden i England fra 1851 til 1913. Rentesatserne er heller ikke noget godt Indeks til Kapitaldannelsen. Det ligger jo i Virkeligheden i det lige anførte; thi Kapitaldannelsen maa variere med Beskæftigelsesgraden, idet Forbruget svinger langt mindre end denne.

Dr. Åkerman forklarer Sagen saaledes, at den korte (3—4 aarige) Konjunkturbølge i sin opadgaaende Fase betegner en voksende Kapitaldannelse, der delvis afbrydes i den nedadgaaende Fase. En Del af Anlægsvirksomheden fortsættes ud over denne 3—4 Aars Periode, ja, kan undertiden fortsættes ogsaa efter, at den følgende Primærcyklus er afsluttet. Først den secundære Konjunkturbølge, der omfatter 2 eller 3 Primærcykler, fører til en mere grundig Afvikling af Anlægsvirksomheden. Den secundære Konjunkturbølge fører dog heller ikke til en fuldstændig Afvikling; en Del Anlægsvirksomhed føres over til den næste secundære Konjunkturbølge og skaber Langbølgen, der altsaa i dens opadgaaende Fase betyder en lang Periode med forholdsvis omfattende Kapitaldannelse kun afbrudt af disse mindre betydningsfulde Investeringsbølger.

Jeg vil imidlertid hævde, at der ikke i en saadan Periode, hvor Rentefoden viser en opadgaaende Grundretning, kan konstateres nogen overvældende Kapitaldannelse i Sammenligning med en Periode, hvor Rentefoden viser en nedadgaaende Grundretning. I Perioden 1873 til 1896 var Kapitaldannelsen sandsynligvis stærkere end i den følgende Periode indtil Verdenskrigens Begyndelse, hvor Rentesatserne viste en opadgaaende Tendens; det synes at fremgaa allerede deraf, at Reallønnen i denne Periode viste en langt stærkere Stigning end i den følgende Periode. Dette vilde vel ikke have været muligt uden en væsentlig Udvidelse af Samfundets Kapitaludstyr.

I det hele taget kan man vel ikke bygge meget paa de nominelle Rentesatser. Rentens Højde maa bedømmes efter dens Forhold til Driftsherrenes Fortjenstmuligheder; dette burde man ikke overse i Wicksell's Fædreland. Tager man Prisniveauets Grundretning i Betragtning, er der ikke nogen Grund til at tro, at den relative Rente-fod var højere i Perioden efter 1896 end i den foregaaende 20 Aars Periode, men snarere det omvendte.

Men kan man ikke empirisk paavise nogen Forbindelse mellem Sæsonbevægelserne, Konjunkturbevægelserne og Langtidsændringerne, saa bliver da Spørgsmaalet, om man gennem logiske Overvejelser kan finde en Forbindelse. Dette mener aabenbart Forf. Alle disse Bevægelser, siger han, er Husholdningsperioder af forskellig Længde. Dette Udtryk: Husholdningsperiode synes mig vel anvendt paa Sæsonperioden, idet Husholdning netop forudsætter en Planlægning, og med Hensyn til den regelmæssige og forudberegnelige Sæsonperiode finder netop en Planlægning Sted. Men finder der en Planlægning Sted med Henblik paa Konjunkturperioden, hvis Længde er ubestemt, og hvis Virkning fra Periode til Periode er forskellig for de forskellige Erhverv? Og fremfor alt, er det rimeligt at tale om Planlægning med Henblik paa de lange Bølger, hvis Eksistens med Hensyn til relevante økonomiske Fænomener er højst tvivlsom og ihvert Fald ikke er opdaget af de Forretningsfolk, som skulde disponere derefter? Som et Bevis for Sammenhængen mellem Sæsonperioden og Konjunkturbevægelserne nævner Forf., at Konjunkturbevægelserne er mest udprægede i de Lande, hvor de klimatiske Forhold fremkalder de stærkeste Sæsonsvingninger, idet disse stimulerer til, ja, efter Forf.s Mening er Oprindelsen til Kapitaldannelsen, og det er netop denne Kapitaldannelsen, der giver Anledning til Konjunkturbevægelserne.

Som Eksempel nævner Forf. de stærke Konjunktursvingninger i U. S. A. Man skulde i Virkeligheden efter Forf.s Udvikling vente, at Grønland vilde være Landet med den stærkeste Kapitaldannelsen og de voldsomste Konjunktursvingninger. Man vilde heller ikke let kunde forklare Middelhavslandenes økonomiske Blomstring og stærke Kapitaldannelsen i Oldtiden. U. S. A.s voldsomme Kriser i Førkrigsperioden forklares uden Vanskelighed ved den Tids ufuldkomne Banksystem, og naar Frankrig med Rette nævnes som et Land med svage Konjunkturbevægelser, kunde det vel tænkes at hidrøre dels fra, at Industrien spiller en forholdsvis ringe Rolle og dels fra Mangelen paa fasttømret Organisation inden for det økonomiske Liv.

Dr. Åkerman hører til den Skole af Konjunkturteoretikere, der mener, at Konjunkturbevægelserne er uafhængige af den nuværende sociale Ordning. De har deres Rod i tekniske Forhold (Produktions-tiden for Kapitalgestande) og i det menneskelige Fremskridt, der dels giver sig til Kende i Opfindelser dels i en stærk Udvidelse af det materielle Produktionsapparat. Konjunkturbevægelserne er altsaa nødvendigt forbundne med »Fremskridtet». Saa langt har Forf. mange Forgængere, af hvilke her skal nævnes Spiethoff, Cassel,

Schumpeter og D. H. Robertson. Dr. Åkermans originale Indsats ligger imidlertid deri, at han foruden disse Ting nævner meteorologiske og fysiologiske Forhold som »Aarsager» til disse Bevægelser, og at han postulerer en Forbindelse mellem de forskellige Arter af Bevægelser, som ingen tidligere har vovet at antyde.

Den overvejende meteorologisk bestemte Sæsonperiode angives som nævnt i Virkeligheden at være primus motor i den hele Kæde af Cykler. S. 120 og 121 forklarer Forf. imidlertid, at alle disse cycliske Bevægelser kan henføres til det fysiologiske Faktum, at den menneskelige Organisme efter en Periode af stærk Aktivitet maa have en Hvileperiode, »Næringslivets säsongperiod motsvaras alltså av varje dags arbetstid, den korta konjunkturcykeln av dygnet, den långa konjunkturcykeln av veckan, långtidsvågen av året och industrialiseringsperioden av hela människolivet». Man skulde heretter tro, at Grunden til, at den økonomiske Virksomhed indskrænkes under Depressionen, var Overanstrengelse hos Driftsherrerne, og ikke manglende Rentabilitet.

Efter min Mening er der imidlertid intet som helst Grundlag for denne Analogi. Hvad derimod angaar det økonomiske Fremskridt d. e. Indførelsen af billigere Produktionsmetoder, da tror jeg, at dette Moment spiller en stør Rolle i Konjunkturbevægelserne, men hverken dette eller noget af de andre Momenter, som her er anført, kan tjene som Forklaring paa Konjunkturbevægelsernes Eksistens; thi disse Forhold kan ikke fremkalde generelle Ændringer i den økonomiske Aktivitet under enhver tænkelig Samfundsorden.

De kan givetvis ikke fremkalde Konjunkturbevægelser i et Samfund, hvor Produktionen ikke dirigeres ved Hjælp af Rentabilitetsprincippet, men ved et Magtsprog fra Regeringens Side, og Konjunkturbevægelserne vil heller ikke kunne findes i et Samfund, hvor Rentabilitetsprincippet vel hersker, men hvor vigtige Omkostnings-elementer f. Eks. Arbejdslønnen og Renten er i Besiddelse af en udstrakt lokal og prismæssig Bevægelighed.

Det er Mangelen paa Bevægelighed inden for Prissystemet og de Faktorer, som det omfatter, der er den nødvendige Betingelse for, at de andre Momenter, til hvilke mange flere kunde føjes, skal kunne fremkalde Konjunkturbevægelser. Vil man derfor forklare disse Bevægelser, maa man paa Erfaringens Grundlag søge at fastslaa disse Faktoreres Reaktionshastighed overfor de Spændinger, som en ved ydre Forhold fremkaldt eller vedligeholdt Forstyrrelse af Ligevægten medfører. Det er her, den empiriske Forskning, som Forfatteren saa ivrigt bekender sig til, maa sætte ind.

Storslaaede Systemer, som det af Forf. opstillede, bliver der derimod næppe Mulighed for foreløbig.

Jörgen Pedersen.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1931

Under år 1931 har kollegiet bestått av samma personer som föregående år; praeses var undertecknad, sekreterare och redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift professor R. Malmgren.

Kollegiet har hållit de sju ordinarie sammanträdena, av vilket ett, såsom övligt, var förlagt till Stiftarens födelsedag och förenat med nedläggning av en krans på hans grav.

Statsvetenskaplig Tidskrift har utkommit med årgången 34, omfattande fem häften eller 504 sidor. Från och med nästa årgång har professor A. Brusewitz åtagit sig litteraturgranskningar och amanuens B. Hjelmqvist översikter och meddelanden inom det politiska ämnesområdet, professor S. Wicksell båda dessa avdelningar inom det statistiska området och professor Sommarin slutligen inom det nationalekonomiska området.

Av Skrifter utgivna av Fahlsbeckska stiftelsen har bd XVII utkommit: Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt, utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom A. Brusewitz.

I forskningsunderstöd har kollegiet beviljat dels 400 kr. åt professor S. Wicksell för avlöning av ett räknebiträde vid undersökningar rörande de regionala demografiska olikheterna i Sverige, dels 500 kr. till fil. stud. J. Landgren för vissa undersökningar rörande arbetslöshetens fördelning.

Till att deltaga i revisionen av Stiftelsens räkenskaper har universitetets rektor utsett professor A. Ernberg.

Lund i mars 1932.

Martin P:n Nilsson.

Räkning över Fahlbeckska stiftelsen för räkenskaps- året 1930—1931

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

Balans från föregående räkenskapsår.

Aktier	140,000: —	
Obligationer	114,000: —	
Skand. Kredit A.-B., å check-räkning	23,909: 69	277,909: 69

Uppbörd.

Utdelning å aktier	9,800: —	
Ränta å obligationer	6,037: 50	
Kursvinst	1,360: —	
Skand. Kredit A.-B., ränta å check-räkning	635: 16	
A.-B. C. W. K. Gleerup	765: 60	18,598: 26
	<u>Summa kr.</u>	<u>296,507: 95</u>

Utgifter.

1) Statsvetenskaplig Tidskrift.

Tryckningskostnader.....	4,520: 05	
Redaktörsarvode	1,000: —	
Kontant till expeditionen	6,000: —	11,520: 05

2) Övriga utgifter.

Överfört till understödsfonden	4,563: 62	
Präsesarvode	300: —	
Räkenskapsföraren	100: —	
Revisorsarvode	50: —	
Diverse omkostnader	201: 20	
Omkostnader vid köp av obligationer.....	177: 89	5,392: 71
		<u>16,912: 76</u>

Balans till följande räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer	121,000: —	
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o	25,000: —	
	<u>Transport</u>	<u>146,000: —</u>
		16,912: 76

	Transport	146,000: —	16,912: 76
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1922	20,000: —	
Do do 5 % do » 1926	19,000: —	
Do do 5 % do » 1928	75,000: —	
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösunds 4 1/2 % obl. av 1930	15,000: —	
Skand. Kredit A.-B., å check-räkning	4,595: 19	279,595: 19
			<u>Summa kr. 296,507: 95</u>

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret 1930—1931.

Balans från föregående räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	25,000: —	
Skand. Kredit A.-B., å check-räkning	2,479: 21	27,479: 21

Uppbörd.

Ränta å obligationer	1,250: —	
Skand. Kredit A.-B., ränta å check-räkning	173: 25	
Omföring från Fahlbeckska stiftelsens fond	4,563: 62	5,986: 87
			<u>Summa kr. 33,466: 08</u>

Utgifter.

Docent Linders	500: —	
Fil. kand. J. Landgren, Örtofta	500: —	
Professor S. D. Wicksell, till räknebiträde	995: —	
Tryckn. av Skrifter utg. av Fahlb. st. (Nr. 16—17)	...	3,764: 93	
Korrekturläsning	222: —	5,981: 93

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	25,000: —	
Skand. Kredit A.-B., å check-räkning	2,484: 15	27,484: 15
			<u>Summa kr. 33,466: 08</u>

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för
räkensårsåret $\frac{1}{7}$ 1930— $\frac{30}{6}$ 1931.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans $\frac{1}{7}$ 1930.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	556: 69	
Kontant i kassan	15: 29	571: 98*

Inkomster.

Prenumerationsavgifter	640: 89	
Lösnummer och äldre årgångar	24: 30	
A.-B. C. W. K. Gleerup, redovisning för år 1930.....	641: 85	
Ränta å sparkasseräkning	52: 69	
Annons	100: —	
Diverse	33: 05	
Kontant från Fahlbeckska stiftelsen.....	6,000: —	7,492: 78
	Summa kr.	8,064: 76

Utgifter.

Författarearvoden	3,172: 75	
Avlöningar	1,400: —	
Telefon	93: 80	
Diverse omkostnader	480: 65	
Inlösta jetonger	160: —	5,307: 20

Balans $\frac{30}{6}$ 1931.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	2,734: 38	
Kontant i kassan	23: 18	2,757: 56*
	Summa kr.	8,064: 76

b) Översikt för räkensårsåret $\frac{1}{7}$ 1930— $\frac{30}{6}$ 1931.

Debet.

Prenumerationsavgifter (exp.)	640: 89	
Lösnummer och äldre årgångar (exp.).....	24: 30	
A.-B. C. W. K. Gleerup (exp.)	641: 85	
	Transport	1,307: 04

* Dessutom inneliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

	Transport	1,307: 04	
Annons (exp.).....		100: —	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)		52: 69	
Diverse (exp.).....		33: 05	1,492: 78
Förlust för räkenskapsåret.....			9,174: 47
	Summa kr.		10,667: 25

Kredit.

Författarearvoden (exp.).....			3,172: 75
Tryckningskostnader (Fahlb. st.)			4,520: 05
Avlöningar: utb. av exp.	1,400: —		
» » » Fahlb. st.	1,000: —		2,400: —
Telefon (exp.).....			93: 80
Diverse omkostnader (exp.)			480: 65
	Summa kr.		10,667: 25

Till red. insända skrifter.

- Berättelse angående Helsingfors stads kommunalförvaltning.* 1929. Utg. av Helsingfors stads statistiska byrå. Hfors 1931.
- Finsk Kommunaltidskrift.* 1931. Nr 9—10. Hfors 1931 o. 1932.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CXII. H. I—II. Hfors 1932.
- Industria.* Årg. XXVIII. Nr 1—6. Sthlm 1932.
- Institut International d'Agriculture, Rome. Revue Internationale d'Agriculture.* 1932. N:o 1. Rome 1932.
- International labour review.* Vol. XXV. N:o 1—3. Genève 1932.
- Kommersiella Meddelanden.* Årg. 19. Nr 1—4. Sthlm 1932.
- Mercator.* Tidskrift för Einlands näringslif. Årg. XXVII. Nr 1—10. Hfors 1932.
- Nationalökonomisk Tidsskrift.* 1931. H. 6. Kbhvn.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1932. N:o 1. Sthlm 1931.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1932. H. 1. Sthlm 1932.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget.* Kvartalsskrift. 1932. Nr 1. Sthlm 1932.
- Sociala Meddelanden.* 1932. Nr 1—2. Sthlm 1932.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. 26. Nr 11—12. Årg. 27. Nr 1. Sthlm 1932.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad.* 1931. Utg. av Helsingfors stads statistiska byrå. Hfors 1931.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* 1931. H. 6. Oslo.
- Stockholms stads statistik.* I. Statistisk Årsbok för Stockholms stad 1931. — II. Kommunalförvaltning 1930. Sthlm 1931.
- Sunt Förnuft.* Årg. XII. Nr 1. Sthlm 1932.
- Svensk Finanstidning.* Årg. X. Nr 15—24. Sthlm 1932.
- Svensk Juristtidning.* 1932. H. 1. Sthlm 1932.
- Svensk Tidskrift.* 1932. H. 1. Uppsala 1932.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1932. H. 1. Sthlm 1932.
- Sveriges officiella statistik.* Befolkningsrörelsen år 1929. Av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1932. — Handel år 1930. Av Kommerskollegium. Sthlm 1932. — Lönestatistisk årsbok för Sverige. 1930. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1931.
- Ten years of international Jurisdiction (1922—1932).* (Permanent court of International justice.) Leyden 1932.
- Tiden.* 1932. Nr 1—3. Sthlm 1932.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 35. Heft 1. Jena 1932 (tr. Hamburg).
- Ökonomi og Politik.* Politisk og økonomisk Oversigt over det sidste Kvartal. Aarg. 5. Nr 4. Kbhvn 1932.
- HERLITZ, NILS, Charakteristische Züge des schwedischen öffentlichen Rechts. (Sonderabdruck aus Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Bd. III. Nr 1.) Berlin und Leipzig 1932.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand-
Liv-
Olycksfalls-
Automobil-
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1931 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar ca	2.500.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar ca	210.000.000 kronor
Ränteförsäkringar ca (årligen)	1.200.000 kronor

Den 1 januari 1931 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder nära	80.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser)	9.300.000 kronor)